

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin
Diplomová práce

Mgr. Bc. Michal Sklenář
DĚJINY FARNOSTI V ÚSTÍ NAD ORLICÍ
JAKO OBRAZ ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE V ČESKOSLOVENSKU
V LETECH 1948–1961

PARISH HISTORY IN ÚSTÍ NAD ORLICÍ
AND THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN CZECHOSLOWAKIA
IN YEARS 1948–1961

Praha
2014

Vedoucí práce:
doc. PhDr. Michal Pullmann, Ph.D.

Poděkování vedoucímu diplomové práce

doc. PhDr. Michalu Pullmannovi, Ph.D.

Poděkování

kol. Mgr. Marii Benákové

Rev. Dom. ThBc. Vladislavu Brokešovi

Mgr. Jaroslavu Cuhrovi, Ph.D.

Bc. Tomáši Hartmanovi

Mgr. Zdeňku Hübnerovi

J. Exc. Mons. Josefu Kajnekovi

J. M. Mons. Dr. Janu Mrázovi

doc. PhLic. Vojtěchu Novotnému, Th.D.

Bc. Cecilii Pecháčkové

kol. Bc. Čěňku Pýchovi

Mgr. Věře Sekotové

kol. Bc. Václavu Sixtovi

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Ústí nad Orlicí dne 22. března 2014

Anotace

Diplomová práce se zabývá dějinami římskokatolické církve v Československé republice mezi lety 1948–1961. První část obsahuje širší teoretický a druhá historický kontext problematiky, o níž pojednává část třetí. Na příkladu Václava Boštíka, děkana v Ústí nad Orlicí v letech 1934–1942 a opět 1945–1961, ukazuje diplomová práce mikrohistorickou metodou fungování farnosti v okresním městě během prvních třinácti let trvání komunistického totalitního panství v Československu. Práce analyzuje možnosti a jednání děkana Václava Boštíka – duchovního správce i statutárního zástupce – v různých situacích, přičemž jeho rozhodnutí měla na farnost přímý a velký vliv. Představená lokální situace je zároveň porovnávána s postupem státu vůči římskokatolické církvi na celostátní úrovni a ukazuje tak jeden z možných obrazů církevních dějin v Československu v druhé polovině 20. století.

Klíčová slova

20. století, církev římskokatolická, Československo, komunismus, Ústí nad Orlicí, Václav Boštík (1897–1963)

Abstract

The thesis follows the history of the Roman Catholic Church in Czechoslovakia between 1948–1961. The first part includes broader theoretical context and the second part contains historical context of the issues which are discussed in the third part. On the example of Václav Boštík, the dean in Ústí nad Orlicí between the years 1934–1942 and 1945–1961, and using the micro-historical method, the thesis demonstrates the running of a parish in a district town during the first thirteen years of the communist totalitarian rule. The options and actions of dean Václav Boštík – an ecclesiastic administrator and statutory representative – in various situations and his decisions, which had a direct and significant influence on the parish, are analyzed in the thesis. At the same time, the presented local situation is compared with the steps of the state towards the Church on the national level, which shows one of possible pictures of the ecclesiastical history in Czechoslovakia in the second half of the 20th century.

Key words

20th century, the Roman Catholic Church, Czechoslovakia, communism, Ústí nad Orlicí, Václav Boštík (1897–1963)

„Červenec tohoto roku – 1963 – byl měsícem neobyčejně parným. Vedra přímo tropická dosahovala až 45°. Žár od časného rána. (...) V úterý 23. července bylo ráno jako ze zlata. Ráno plné slunce s vyhlídkou na zrající lány pod Kubincovým kopcem a Hůrkou. (...) Osiřel kostel, kůr i děkanství, osiřely ct. sestry v domově důchodců. Osobnost děkana Boštíka byla pilířem i tenkrát, když byl nátlakem nucen zanechat všeho. Všichni si tento mocný jeho vliv uvědomili teprve teď, když smrt přerвала jeho život. Proto ta úžasná prázdnota všude. Pan děkan Boštík zemřel.“

Ludmila Ehlová

Obsah diplomové práce

Úvod	9
Rozbor použitých pramenů a literatury	12
Metodický postup.....	16
I. ČÁST: TEORETICKÉ UKOTVENÍ	19
1. Vztah mezi katolicismem a komunismem: zápas, nebo vyjednávání?	20
1.1. Ideová rovina vztahu – víra a ateismus.....	20
1.1.1. <i>Karl Marx a náboženství</i>	20
1.1.2. <i>Vladimír Iljič Lenin a náboženství</i>	21
1.1.3. <i>Tři charakteristiky připisované náboženství v postupně ateizované společnosti</i>	23
1.2. Institucionální rovina vztahu (1847–1965).....	24
1.2.1. <i>Postoj katolické církve k socialismu a komunismu v 19. a na počátku 20. století</i>	24
1.2.2. <i>Pontifikáty Pia XI. a Pia XII.</i>	28
1.2.3. <i>Jan XXIII., Druhý vatikánský koncil</i>	32
1.2.4. <i>Nástin fenoménů v dalším vývoji (1965–2010)</i>	34
1.2.5. <i>Teologie osvobození – pokus o provázání křesťanství a marxismu</i>	36
2. Římskokatolická církev v komunistickém totalitním panství	38
2.1. Církev jako instituce	38
2.2. Církev jako sociální struktura	40
2.3. Církev jako nositelka křesťanských idejí.....	42
2.4. Komunismus jako politické náboženství	43
II. ČÁST: HISTORIOGRAFICKÉ A DĚJINNÉ UKOTVENÍ	45
3. Subjektové totalitní panství	46
3.1. Pojem subjektu.....	46
3.2. Pojem totalitního panství	46
3.3. Charakteristiky přístupu.....	48
4. Římskokatolická církev jako subjekt v totalitním panství v Československu 1948–1989	51
4.1. Možnosti a úskalí výkladu dějin římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1989 jako jedné reprezentace.....	51
4.2. Situace římskokatolické církve v ČSR a ČSSR jako komplexní realita.....	52

4.3. Episkopální schéma jako výkladový nástroj.....	52
4.3.1. Změna pastorační situace	54
4.3.2. Proměna církevní hierarchie	54
4.3.3. Změna postavení duchovních správců farností.....	54
5. Periodizace československých dějin v letech 1945–1968 ve vztahu k římskokatolické církvi a charakteristika jednotlivých období	56
5.1. Poválečné období (květen 1945–únor 1948)	56
5.2. Vyjednávání (únor 1948–březen 1949)	58
5.3. Zápas s hierarchickou strukturou katolické církve (1949–1956).....	59
5.3.1. <i>Katolická akce</i>	59
5.3.2. „Církevní“ zákony	61
5.3.3. <i>Likvidace episkopátu, kapitulní vikáři, vládní zmocněnci</i>	62
5.3.4. <i>Likvidace řeholního způsobu života</i>	63
5.3.5. <i>Nižší klérus – Mírové hnutí katolického duchovenstva, centralizace seminářů a studia teologie</i>	64
5.4. Zápas s vírou (od roku 1956).....	66
5.4.1. <i>Výuka náboženství</i>	68
5.4.2. <i>Nové civilní obřady</i>	69
5.4.3. <i>Víra jako soukromá záležitost</i>	71
III. ČÁST: DĚKAN VÁCLAV BOŠTÍK.....	73
6. Klérus jako subjekt v totalitním panství	74
6.1. Klérus první poloviny 20. století jako socioprofesionální skupina	74
6.2. Symbolický a sociální kapitál diecézního kléru	76
7. Děkan Václav Boštík.....	78
8. Stavebník Václav Boštík.....	80
8.1. Boštíkovi architekti.....	80
8.1.1. <i>Jan Sokol</i>	80
8.1.2. <i>Karel Řepa</i>	81
8.1.3. <i>Alfréd Píffl</i>	81
8.2. Stavební činnost v letech 1934–1948	81
8.3. Odstraňování soch světců a božích muk z ulic města.....	82
8.4. Spor o opravu morového sloupu na náměstí.....	85
8.5. Spor o opravu hřbitovní zdi	87

8.6. Opravy kostela a kaplí ve farním obvodu Ústí nad Orlicí	89
8.7. Zvelebování vnitřního vybavení kostela, neuskutečněný plán na jeho rozšíření	90
8.8. Liturgické důrazy	93
8.9. Identitotvorná funkce architektury – specifický pastorační nástroj.....	93
9. Kněz Václav Boštík	97
9.1. Pastorage farnosti v okresním městě v 50. letech 20. století	97
9.2. Povinná veřejná prohlášení	102
9.3. Řeholní společenství v Ústí nad Orlicí	105
9.4. Výuka náboženství, svěcení neděle a svátků	107
9.5. Vysluhování svátostí a omezování konání veřejných průvodů	109
9.6. Odebrání státního souhlasu, smrt a pohřeb.....	112
9.7. Kompromisy děkana Václava Boštíka – specifický legalismus	116
10. Symbolický a sociální kapitál děkana Václava Boštíka	119
10.1. Symbolický a sociální kapitál diecézního kléru po roce 1948.....	119
10.2. Symbolický a sociální kapitál děkana Václava Boštíka po roce 1948	121
10.3. Širší souvislosti ztráty státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti.....	121
11. Město Ústí nad Orlicí a místní farnost po roce 1961 (1963).....	125
11.1. František Tesař, administrátor v Ústí nad Orlicí v letech 1961–1978	125
11.2. Ústí nad Orlicí československou Tiranou	126
Závěr	128
Seznam použitých pramenů a literatury	134
Přílohy	I
Textová příloha	II
Obrazová příloha.....	VIII

Úvod

Když se 21. února roku 1947 konala oslava padesátých narozenin duchovního správce v Ústí nad Orlicí, písemné blahopřání zaslal mezi jinými i vikář Václav Sokol. Představený oslavence své *laudatio* zakončil takto: „*Maloval jsem jako slovy obraz nynějšího pana děkana. Jest to oslava zdejšího pana děkana! Ale vy mne hned opravujete: našeho pana děkana. Co všechno jest obsaženo v tom slově ‚našeho‘. Jest náš, máme na něj právo, jsme takřka na něj žárliví. My náležíme jemu, jako on nám.*“

Jako synonyma pro dvě diametrálně odlišné a souběžně existující pozice římskokatolické církve v Československé republice po roce 1948 bývají konsekválně přijímána jména kněží Josefa Toufara a Josefa Plojhara. První představuje oběť tvrdé represe namířené proti církvi, druhý otevřeně kolaborující část duchovenstva. Mezi těmito dvěma krajními a časově se překrývajícími příklady – vězněním a smrtí na straně jedné a otevřenou spoluprací na straně druhé – se ovšem nalézal široký prostor, v němž se pohybovala většina katolického diecézního kléru. Do popsané třetí kategorie náležel také Václav Boštík, kaplan (1927–1933) a posléze dlouholetý děkan v okresním městě Ústí nad Orlicí (1934–1942 a opět 1945–1961).

Diplomová práce má ukázat historii Římskokatolické farnosti – děkanství Ústí nad Orlicí v letech 1948–1961 jako jeden z možných obrazů dějin římskokatolické církve na lokální úrovni v uvedeném období. Obraz církve na rovině farností není v žádné dějinné epoše ani jeden a ani jednotný: odlišuje se řadou specifických prvků, které můžeme v mikrohistorickém kontextu dobře postihnout. Pro dosažení takto stanoveného cíle se pokusíme v předložené analýze odpovědět na následující soubor otázek.

(1) Jak se konkrétně projevoval útlak římskokatolické církve ze strany státní moci na místní úrovni okresního města? (2) Jaké strategie přežití se vytvořily uvnitř farnosti vystavené nepříznivým podmínkám a kdo její fungování nejvýrazněji ovlivňoval? (3) Jak se na pozadí osobního příběhu a dějin farností vyvíjel symbolický kapitál děkana Václava Boštíka – proč 50. léta dokázal nejen zůstat v pozici statutárního zástupce, ale i prosadit řadu projektů, a proč došlo v jeho případě k odejmutí státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti až v roce 1961? (4) V jakém smyslu jsou dějiny orlickoustecké farnosti obrazem českých (československých) dějin druhé poloviny 20. století, kde vykazují shody a kde naopak z ustálených schémat vybočují?

Ernst Robert Curtius si byl vědom, že „*specialismus bez universalizmu je slepý. Universalizmus bez specialismu je mýdlová bublina.*“¹ Abychom analyzovali lokální situaci s maximální explikační produktivitou ve vztahu k celku bádání, soustředí se diplomová práce v první části s názvem „Teoretické ukotvení“ stručně na myšlenkový svět aktérů popisovaných událostí. Ideové pasáže konstruují hodnotové a ideologické prostředí, v němž se aktéři více či méně vědomě nacházeli, pro ně důležité symbolické vazby, jejich možnost vyjádřit své názory a životní postoje. Nechceme přitom vytvořit pouze předem určené šablony uvažování a následně ověřovat jejich platnost v konkrétním prostředí, nýbrž poukázat na základní strukturu a argumentaci dvou myšlenkových systémů a předložit podstatu jejich vzájemného vztahu. Zkoumat vzájemný vztah katolicismu a komunismu rozhodně nepostrádá smysl, protože „*podle mínění odpovědných pozorovatelů je téma církve a totalitarismu hlavním, ne-li dokonce nejdůležitějším tématem evropských církevních dějin ve 20. století.*“²

Druhá část „Historiografické a dějinné ukotvení“ nejprve v návaznosti na předchozí výklad nabízí metodický a výkladový přístup nazvaný „subjektové totalitní panství“ a konkrétní analytický nástroj pro zkoumání příslušníků hierarchické struktury římskokatolické církve – episkopální schéma. Pak nastiňuje církevně-politickou situaci v Československu po druhé světové válce. I zde se jedná spíše o přehled základních událostí, strategií a vývojových tendencí. Komplexní představení dané problematiky a její zhodnocení by totiž vyžadovalo příliš mnoho prostoru, jenž by mohl zastínit analýzu života orlickoústecké farnosti. „*Nezapomeňme, že každé omezení je současně určením (omnis negatio est determinatio), ale že přitom nás nejvíce omezuje bezbřehost.*“³ Situaci na úrovni města Ústí nad Orlicí budeme sledovat v kontextu s postupem komunistů vůči jednotlivým skupinám v rámci římskokatolické církve na celostátní úrovni.

Jádro diplomové práce tvoří třetí část „Děkan Václav Boštík“, rozčleněná do několika pasáží. Děkana Václava Boštíka představuje ve dvou jeho ústředních rolích: stavebníka a kněze. Podnikavý iniciátor architektonických změn, realizovaných především Janem Sokolem a Karlem Řepou, se snažil spojit barokní umění s moderními prvky. Rozsáhlá stavební činnost započala ještě před nástupem Václava Boštíka do úřadu děkana, poté byla přerušena jeho internací v nacistických věznicích a koncentračním táboře a úspěšně pokračovala i po roce 1945. V 50. letech děkan Boštík zveleboval vnitřní vybavení kostela,

---

¹ CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. 1. vydání. Praha: Triáda, 1998, s. 12.

² MAIER, Hans. *Politická náboženství. Totalitární režimy a křesťanství*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 31. Zde také doklady a odkazy na literaturu. Dále jen MAIER, Hans. *Politická náboženství*.

³ VAŠÍČEK, Zdeněk. *Archeologie, historie, minulost*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2006, s. 49. Dále jen VAŠÍČEK, Zdeněk. *Archeologie, historie, minulost*.

opravil zchátralou hřbitovní zeď nebo sochu Panny Marie a morový sloup na náměstí. Neuspěl však ve své snaze zachovat sochy světců a kříže v ulicích města, ani se mu nepodařilo uskutečnit rozšíření kostela. Architekturu chápal děkan Boštík jako specifický pastorační nástroj, jehož pomocí působil na svěřenou farnost. V některých jeho liturgických i obecně pastoračních důzrazech můžeme spatřovat inspiraci liturgickým hnutím a anticipací témat vyslovených II. vatikánským koncilem.

Jako kněz také musel orlickoústecký děkan čelit úsilí o ateizování společnosti, omezování vysluhování svátostí, uzavírání farního společenství a celého jeho počínání pouze do kostelních zdí. Aby dokázal zachovat fungující farnost a vyjednávat s představiteli státních orgánů, rozvinul děkan Václav Boštík v roli duchovního správce strategii specifického legalismu. V letech 1948–1961 dokázal v této pozici tlaku čelit úspěšně, poté mu byl ale odebrán státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti a kněz dožíval v nedůstojných podmínkách až do své smrti. Pasáže o kněžském působení otevírá kapitola o kléru jakožto subjektu v komunistickém totalitním panství a jeho symbolickém kapitálu. Na příkladu děkana Boštíka tuto část zakončuje úvaha o změnách symbolického kapitálu diecézního duchovenstva.

Orlickoústeckou farnost pětadvacetileté působení děkana Václava Boštíka výrazně zasáhlo a jeho odchod z pozice duchovního správce pro ni znamenal velkou změnu. Naznačení vnitřní stagnace farnosti uzavírá hlavní část práce výběrovým pohledem na druhou polovinu 60. a většinu 70. let s přihlédnutím k souvisejícím fenoménům na úrovni okresu.

Rozbor použitých pramenů a literatury

Diplomová práce dále rozvíjí předchozí bádání,⁴ shrnuté nejnověji v práci bakalářské⁵ a výběrově také ve sborníku vydaném k 50. výročí úmrtí děkana Václava Boštíka.⁶ Hlavním pramenem zůstává čtyřdílné rukopisné dílo Ludmily Ehlové,⁷ podrobně mapující působení Václava Boštíka v Ústí nad Orlicí včetně fotografií, dopisů či architektonických plánů, sepsané jako doplněk taktéž využívané farní kroniky.⁸

Ludmila Ehlová (1912–1999), dlouholetá farní kronikářka a aktivní členka farnosti, odkazuje v kronice na vlastní čtyřsvazkovou monografii o děkanu Václavu Boštíkovi. Ručně psané knihy, doplněné velkým množstvím dobových fotografií, chronologickými přehledy, dopisy i dalšími přílohami, zůstávají unikátním, podrobným a základním pramenem studia osoby děkana Boštíka, jeho díla i doby, během níž ve farnosti působil. Autorka je navíc přímou účastnicí všech událostí, a proto poskytuje bezprostřední svědectví. Místy však dílo pouze nekriticky vyjmenovává Boštíkovy aktivity, především jeho počiny architektonické. K dokreslení práce vhodně posloužily rukopisné prameny, ručně psané útlé knihy od architekta Alfréda Pifflla, o smrti děkana Boštíka a jeho plánech.⁹

Použité archiválie pocházejí z fondů archivu Římskokatolické farnosti – děkanství Ústí nad Orlicí, Státního oblastního archivu Zámorsk – Státního okresního archivu Ústí nad Orlicí a Městského úřadu – stavebního úřadu Ústí nad Orlicí. Analýza se primárně zaměřuje

---

⁴ SKLENÁŘ, Michal. *Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie v Ústí nad Orlicí*. Středoškolská odborná činnost 2006/2007. Ústí nad Orlicí: 2007. SKLENÁŘ, Michal. *Vystavěl jste si, pane děkane, tím opraveným kostelem ústeckým pomník ten nejkrásnější. Stavební aktivity a další pastorační působení orlickoústeckého děkana Václava Boštíka ve druhé třetině 20. stol.* Středoškolská odborná činnost 2007/2008. Ústí nad Orlicí: 2008. SKLENÁŘ, Michal. *Dřevěný kde stával kříž, dnes marné zření, není ho zde již. Dějiny farnosti v Ústí nad Orlicí 1945–1963 a děkan Václav Boštík v zápase a vyjednávání s komunistickým režimem v roli kněze a stavebníka*. Proseminární práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Ústav hospodářských a sociálních dějin, 2010.

⁵ SKLENÁŘ, Michal. *Dějiny farnosti v Ústí nad Orlicí 1945–1963 a děkan Václav Boštík v zápase a vyjednávání s komunistickým režimem v roli kněze a stavebníka*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Ústav hospodářských a sociálních dějin, 2012. Dále jen SKLENÁŘ, Michal. *Dějiny farnosti*. Bakalářská práce.

⁶ SKLENÁŘ, Michal (ed.). *Náš pan děkan. Sborník k 50. výročí úmrtí děkana Václava Boštíka*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2013. Vydáno ve spolupráci s Římskokatolickou farností – děkanstvím Ústí nad Orlicí. Dále jen SKLENÁŘ, Michal (ed.). *Náš pan děkan*.

⁷ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík. I. díl: Ústecký kostel*. Ústí nad Orlicí: 1963. Dále jen EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*.

TATÁŽ. *Děkan Václav Boštík. Ia. díl: Ústecký kostel*. Ústí nad Orlicí: 1963. Dále jen EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*.

TATÁŽ. *Děkan Václav Boštík. II. díl: Děkanství*. Ústí nad Orlicí: 1963. Dále jen EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík II. Děkanství*.

TATÁŽ. *Děkan Václav Boštík. III. díl: Dodatek*. Ústí nad Orlicí: 1963. Dále jen EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík III. Dodatek*.

⁸ *Memorabilienbuch der Dechantey Wildenschwerth. Anfangend vom Jahre 1836*. Dále jen *Farní kronika*.

⁹ PIFFL, Alfréd. *Některé úvahy ndp. pana děkana Václava Boštíka z let 1954–59 (vydané v jediném exempláři jako rukopisný přepis stenogramů)*. Ústí nad Orlicí, 1963. Dále jen PIFFL, Alfréd. *Úvahy*.

na lokální kontext orlickoústecké farnosti a města, zatím tedy zůstaly nevyužity např. fondy KNV KSČ Pardubice a Hradec Králové.

V úvodních částech se diplomová práce snaží o širší zakotvení ideového rámce, protože vzájemný poměr komunismu a náboženství nelze považovat za podružný. Literatura k pasáží teoretického ukotvení je podrobněji rozvedena níže v Metodickém postupu.

Syntézu českých církevních dějin 20. století, vymezenou lety 1918–1989, dosud k dispozici nemáme. Základní přehled podávají starší příručky Jaroslava Kadlece (do roku 1991)¹⁰ a Bohumila Zlámala (do roku 1949).¹¹ Nárok na ucelený výklad let 1948–1989 si klade kniha Jiřího Hanuše a Stanislava Balíka¹² a nedokončené rozšíření díla *Neumlčená*¹³ s názvem *Dům na skále*¹⁴ Václava Vaška; podobná publikace pro předcházející období ovšem neexistuje.¹⁵ V posledních letech narůstá počet analytických prací zaměřených na konkrétní otázky církevních dějin po roce 1945 a 1948,¹⁶ které můžeme rozdělit do čtyř hlavních oblastí s uvedením některých příkladů.

(1) Stále přítomnými klasickými tématy církevních dějin jsou její dějiny institucionální – především episkopát,¹⁷ řehole jako celek¹⁸ a představení jednotlivých

¹⁰ KADLEC, Jaroslav. *Přehled církevních dějin českých. 2. díl. 3. vydání.* Praha: Zvon, 1991.

¹¹ ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918–1949).* 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2010. Dále jen ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII.*

¹² BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Dále jen BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989.*

¹³ VAŠKO, Václav. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po II. světové válce I, II.* 1. vydání. Praha: Zvon, 1990. Dále jen VAŠKO, Václav. *Neumlčená.*

¹⁴ VAŠKO, Václav. *Dům na skále I. Církev zkoušená. 1945–začátek 1950.* 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. Dále jen VAŠKO, Václav. *Dům na skále I. TENTÝŽ. Dům na skále II. Církev bojující. 1950–květen 1960.* 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Dále jen VAŠKO, Václav. *Dům na skále II. TENTÝŽ. Dům na skále III. Církev vězněná. 1950–1960.* 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. Dále jen VAŠKO, Václav. *Dům na skále III.*

¹⁵ Zde je třeba zmínit tři publikace v německém jazyce s příspěvky i českých autorů, které k poznání dané problematiky přispívají v evropském kontextu. SCHULZE WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (Hg.). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechien im 20. Jahrhundert.* 1. Auflage. München: Oldenbourg, 2009. ZÜCKERT, Martin – HÖLZLWIMMER, Laura. *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation.* 1. Auflage. München: Oldenbourg, 2007. MANER, Hans Christian – SCHULZE WESSEL, Martin. *Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen 1918–1939. Polen, Tschechoslowakei, Ungar, Rumänien.* 1. Auflage. Stuttgart: Steiner, 2002. Podobně BALÍK, Stanislav. *Primasové katolické církve. Země střední Evropy v čase komunismu.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

¹⁶ LIBOR, Jan (ed.). *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století. Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.–12. září 1999.* Brno. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. KUBÍN, Petr. (ed.) *Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církve v Československu kolem roku 1950.* 1. vydání. Praha: Karolinum, 2013. Dále jen LIBOR, Jan (ed.). *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století.* Dále uveďme tematicky zaměřená čísla revue *Salve – Pius XII.* (č. 3, 2008), *StB a církev* (č. 1, 2011).

¹⁷ VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana.* 1. vydání. Brno, Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, Ústav pro studium totalitních režimů, 2009.

společností apoštolského života,¹⁹ dále kupříkladu dějiny seminářů²⁰ a teologických fakult.²¹ (2) K rozvoji české církevní historiografie a k připomínání jejího vývoje od roku 2008 přispívá výraznou měrou časopis *Církevní dějiny* s podtituly *osobnosti, události, struktury, mentality*.²² (3) V posledních letech se objevují práce ukotvující dějiny římské církve v Československu do kontextu světových církevních dějin²³ i českých dějin.²⁴ (4) Specifickým zkoumaným fenoménem zůstává česká skytá církev.²⁵

Z ostatních oblastí lze uvést postupně vznikající novější bádání v oblasti historiografie,²⁶ metodologie a metodiky církevních dějin.²⁷ Jestliže na celostátní úrovni chybí syntéza a ucelené zpracování jednotlivých témat,²⁸ studium církve na úrovni diecézí (regionů, krajů)²⁹ a farností (vikariátů, děkanátů, okresů)³⁰ je zcela na začátku.

---

¹⁸ VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1946–1964*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004. TENTÝŽ. (ed). *Ženské řehole za komunismu 1948–1989. Sborník příspěvků z konference pořádané Konferencí vyšších představených ženských řeholí v ČR a Českou křesťanskou akademií dne 1. října 2003 v kostele sv. Voršily v Praze*. 1. vydání Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005.

¹⁹ ČEMUSOVÁ, Petronilla – ČEMUS, Richard. *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. TAJOVSKÝ, Bohumil Vít. *Člověk musí hořeti. Rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s opatem želivského kláštera*. 1. vydání. Praha: Torst, 2001.

²⁰ CHAROUZ, Jindřich Z. Brněnský alumnát – doba kněžských osobností. In *Brněnská diecéze 1777–2007. Historie a současnost. Sborník příspěvků ze symposia na Biskupském gymnáziu v Brně 10. 11. 2007*. 1. vydání. Brno: Studio Arx, 2007, s. 41–44.

²¹ NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007.

²² Ve stejné linii též HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Dále jen HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. TENTÝŽ. *Římskokatolická církev v Československu 1948–1989. Pokus o zachycení vnitřního směřování české církve*. In *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university. Řada historická (C), č. 52*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 171–190.

²³ BALÍK, Stanislav. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. ŠEBEK, Jaroslav. *Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928). I. Úvodní studie*. 1. vydání. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2012.

²⁴ ŠEBEK, Jaroslav. *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013.

²⁵ KONZAL, Jan. *Duch a nevěsta. Z dějin církevního podzemí ve 2. polovině 20. století*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

²⁶ MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.). *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

²⁷ HANUŠ, Jiří. *Pozvání ke studiu církevních dějin*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.

²⁸ Hlavní politické a kulturné fenomény zpracovány v HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*.

²⁹ DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945–1989 na příkladu jihočeského regionu*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Dále jen DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků*. WEIS, Martin. *Svědectví dokumentů. Katolická církev v archivních materiálech jihočeských archivů let 1949–1976*. 1. vydání. České Budějovice: Jih, 2009. Dále jen WEIS, Martin. *Svědectví dokumentů*.

³⁰ KAFKA, Jan. *Církev v 50. letech 20. století se zřetelem k situaci v bývalém okrese Dobruška*. In *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století. Příspěvky z konference konané na počest dvoustého výročí narození vlasteneckého kněze a regionálního historika Josefa Mnohoslava Roštlapila ze dne 15. září 2009 v Dobrušce*. 1. vydání. Dobruška: Město Dobruška, 2009, s. 143–152. Dále jen KAFKA, Jan. *Církev v 50. letech 20. století se zřetelem k situaci v bývalém okrese Dobruška*.

Vítanou pomůckou se mi staly vysokoškolské kvalifikační práce kolegů studentů, kteří v Ústí nad Orlicí již bádali, především Inventární studie archivního fondu Magdy Ženíškové. I další práce uvedené v seznamu použitých pramenů a literatury ukazují na zájem studentů o problematiku nejnovějších církevních dějin.

Metodický postup

(1) Metodicky je diplomová práce vymezena jako „mikrohistorická analýza“. Mikrohistorii (dějiny každodennosti, *microhistory*, *Alltagsgeschichte*, *histoire quotidienne*) chápeme v návaznosti na Wolfganga Hardtwiga a Martina Nodla jednak jako dějiny osob, které nelze zařadit mezi elity,³¹ zároveň jako dějiny konfliktu probíhajícího na lokální úrovni.³² Kromě dějin každodennosti lze pomocí tohoto nástroje úspěšně zmapovat také dějiny osobní zkušenosti. Metoda mikrohistorie spočívá podle Carla Ginzburga v analýze „úzce ohraničených fenoménů (venkovská společnost, skupina rodin či konkrétní jednotlivci) takřka pod lupou“³³ a má za cíl, s předpokladem dostatečného množství pramenů, nalézt sociální kontext individuálního bytí.³⁴

Podle Rogera Chartiera, řečeno s Janem Horským, „musíme (...) řešit vztahy mezi (pramennými) stopami, praktikami a reprezentacemi (...). Propojení stopa – praktika a praktika – reprezentace není možné bez vnášení badatelských teoretických předpokladů a hypotetických konstrukcí.“³⁵ Zároveň si ovšem musíme být vědomi, že snahy o porozumění (popis a interpretaci) prožitkům konkrétního aktéra mají své limity³⁶ a jejich výsledek povahu konstrukce.³⁷ Zmíněné tvrzení ale nijak nesnižuje potřebnost badatelské poctivosti a maximální možné snahy, o níž hovořil Leopold von Ranke, „ukázat, jak se události skutečně staly“,³⁸ a jejich následnou interpretaci.

Kromě základní mikrohistorické metody jsou v práci na několika místech využity také některé nástroje sociohistorie v pojetí Gérarda Noiriel.³⁹ Vzhledem k roztržitosti přístupů

---

³¹ HARDTWIG, Wolfgang. *Alltagsgeschichte heute. Eine kritische Bilanz*. In SCHULZE, Winfried (Hg.). *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie. Eine Diskussion*. 1. Auflage. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1994, s. 19–32, zde s. 21–24.

³² NODL, Martin. *Mikrohistorie a historická antropologie*. In *Dějiny, teorie, kritika* roč. 1, č. 2, 2004, s. 237–252, zde s. 238.

³³ *Tamtéž*. Srov. GINZBURG, Carlo. *Inkvizitor jakožto antropolog*. In *Kuděj* 2005, roč. 7, č. 1–2, s. 39–48. Viz též GRULICH, Josef. *Zkoumání „maličkovitosti“*. Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie. *ČČH* roč. 99, č. 3, 2001, s. 519–547.

³⁴ „Jestliže nám však prameny nabízejí možnost rekonstruovat nejen nevýrazné masy, ale i jednotlivé osobnosti, bylo by nesmyslné tuto možnost zavrhnout. Rozšířit historický pojem individua směrem dolů jistě není zanedbatelný úkol. (...) Některé životopisné studie ukázaly, že na průměrném jedinci, nijak zvlášť významném a právě proto reprezentativním, je možno jako v mikrokosmu zkoumat charakteristické rysy celé sociální vrstvy v určitém historickém období (...).“ GINZBURG, Carlo. *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. 1. vydání. Praha: Argo, 2000, s. 17.

³⁵ HORSKÝ, Jan. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním, Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*. 1. vydání. Praha: Argo, 2009, s. 94. Dále jen HORSKÝ, Jan. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*.

³⁶ Srov. *Tamtéž*, s. 72–75, 95–97.

³⁷ VAN DÜLMEN, Richard. *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2002, s. 82. Dále jen VAN DÜLMEN, Richard. *Historická antropologie*.

³⁸ Citováno podle LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. 1. vydání. Praha: Argo, 2007, s. 168.

³⁹ NOIRIEL, Gérard. *Úvod do sociohistorie*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2012. Dále jen NOIRIEL, Gérard. *Úvod do sociohistorie*.

k totalitnímu panství a potřebě jemnější diferenciaci nabízí diplomová práce koncept „subjektového totalitního panství“, rozebraný na příslušném místě.⁴⁰ Ve výkladu symbolického a sociálního kapitálu se analýza v základu opírá především o Pierra Bourdieu, nepřihlašuje se tím však k celku historiografické linie reprezentované tímto autorem.⁴¹

(2) Tématicky diplomová práce spadá do českých církevních dějin 20. století, konkrétně do dějin římskokatolické církve po roce 1948.⁴² V časovém určení dochází k průniku církevních dějin s dějinami každodennosti, které se zaměřují především na 19. a 20. století.⁴³ Samostatně představená místní, příp. regionální, úroveň by bez zakotvení v širších ideových a dějinných souvislostech ztrácela vypovídací hodnotu. Práce proto obsahuje kapitoly z dějin idejí a českých dějin zařazující mikroúroveň do makrokontextu.⁴⁴

(3) Obsahově a svými důrazy náleží práce do sociálních dějin.⁴⁵ Sociálně-historický přístup se projevuje koncentrací na konkrétní dopady komunistického totalitního panství na fungování římskokatolické farnosti, osobu jejího statutárního zástupce, průběh, možnosti a výsledky dosažené při vyjednávání mezi lokálními představiteli státní správy a představitelem církve. Do oblasti sociálních dějin náleží nejen popis, ale také nacházení povahy rozkrývaných vztahů. Přestože se i v tomto případě, minimálně z části, jedná o konstrukce, ověřujícím nástrojem bude koherentnost těchto vztahů včetně nalezení

Přínosné propojení historie a sociologie vychází ze tří základních principů: (1) zkoumá historicitu současné podoby světa; (2) snaží se nalézat reálné jedince za kolektivními entitami; (3) sociální vztahy chápe jako vztahy mocenské. Srov. *Tamtéž*, s. 11.

⁴⁰ Viz kapitola 3. Subjektové totalitní panství.

⁴¹ V kontextu předkládané analýzy má využití některých nástrojů Pierra Bourdieu své opodstatnění: „*Stát je vyústěním procesu koncentrace různých druhů kapitálu, kapitálu fyzické síly či nástrojů nátlaku (armáda, policie), kapitálu ekonomického, kapitálu kulturního či spíše informačního, kapitálu symbolického. Tato koncentrace jako taková vede k tomu, že se stát stává držitelem určitého druhu meta-kapitálu, který mu dává moc nad kapitály ostatními a jejich držiteli. Tento specifický, čistě státní kapitál, který státu umožňuje vládnout nad různými poli a různými jednotlivými kapitály, a zvláště nad kurzem směny mezi nimi (neboli i nad silovými vztahy mezi jejich držiteli), se vynořuje právě jako důsledek koncentrace různých druhů kapitálu (což jde ruku v ruce se vznikem různých jim odpovídajících polí). Z toho plyne, že zároveň s tím, jak vzniká stát, vzniká pole moci ve smyslu herního prostoru, v němž držitelé kapitálu (různého druhu) bojují hlavně o moc nad státem, tj. o kapitál státní, poskytující moc nad oněmi ostatními různými kapitály a jejich předáváním (zvláště prostřednictvím školy).*“ BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání* 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998, s. 75. Dále jen BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*.

K využitelnosti konceptů Pierra Bourdieu viz PULLMANN, Michal. Habitus a třídy. Výzva kulturní sociologie Pierra Bourdieu pro sociální dějiny (z pohledu německých sociálních věd). In *CEFRES* N° 29f, 2003. Dostupné z WWW < http://www.cefres.cz/IMG/pdf/pullmann_2003_bourdieu_nemecke_socialni_vedy.pdf> [2013-12-02].

⁴² Viz HANUŠ, Jiří. Římskokatolická církev v Československu 1948–1989. Pokus o zachycení vnitřního směřování české církve. In *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university. Řada historická (C)*, č. 52, s. 171–190.

⁴³ Srov. VAN DÜLMEN, Richard. *Historická antropologie*, s. 30.

⁴⁴ Srov. *Tamtéž*, s. 80–82.

⁴⁵ Viz ŠTAIF, Jiří. Sociální dějiny jako „hřiště“ dnešní historické vědy. In *Česko-slovenská ročenka* 2007, s. 11–21.

odpovídajícího modelu jejich fungování (konfliktuální, kolaborativní, kolísavý).⁴⁶ Sociálně-historické vymezení analýzy také převažuje v konceptuálním rámci všech částí práce.

(4) Název diplomové práce obsahuje slovo „obraz“ (řec. εικων, lat. *imago*). Obránce uctívání ikon, svatý Jan Damašský, říká, že „obraz je podoba, která odráží originál. Obraz není ve všem shodný se svým originálem.“⁴⁷ Citovaný výrok přesně vystihuje důvod použití termínu „obraz“: na jedné straně docházelo na lokální úrovni k analogickým jevům jako v celé zemi po roce 1948, zároveň ale dění v Ústí nad Orlicí nepředstavovalo pouhé nezměněné prodloužení zmíněných postupů až do jeho ulic, a dokonce vykazovalo některá specifika. V intencích řeckého a latinského výrazu se tedy jedná o zachycení „určité podoby“ zmíněných jevů.

Tím by úvaha neměla končit, protože každý jednotlivý obraz se musí nutně vztahovat k celku.⁴⁸ Současná úroveň poznání lokálních podmínek římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1989 tento krok prozatím neumožňuje. Vzhledem ke stavu bádání prozatím zůstává obtížné připojit k analýze nějaké typologické zařazení příběhu děkana Václava Boštíka do širšího rámce analogických studií.

Cílem výše načrtnutého postupu zůstává pro diplomovou práci jako celek co nejdůkladněji představit a co nejuzavřeněji analyzovat příběh děkana Václava Boštíka, kněze působícího v římskokatolické farnosti okresního města Ústí nad Orlicí. „Zatímco příběh je diachronní, vždy ho tvoří nějaká posloupnost událostí, obrazu odpovídá situace, a ta je dána synchronií, tj. paralelitou předmětů, událostí a jejich vztahů. Abychom se s nějakou konkrétní situací vyrovnali, potřebujeme její zjednodušenou reprezentaci, a tou je obraz.“⁴⁹

---

⁴⁶ ŠTAIF, Jiří. *Úvod do hospodářských a sociálních dějin – přednáška in verbis dne 15. 4. 2013.*

⁴⁷ DAMAŠSKÝ, Jan. *Řeči na obranu obrazů*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, s. 46.

⁴⁸ HORSKÝ, Jan. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, s. 86.

⁴⁹ VAŠÍČEK, Zdeněk. *Archeologie, historie, minulost.*, s. 95.

I. ČÁST: TEORETICKÉ UKOTVENÍ

„Jakmile se opravdu odřekneš Boha, všechno bude jiné. Stejně k tomu jednou dojdeš. Padne morálka, jako zanikají geologická období a lidé budou hledat radost tady na světě. Člověk zvítězí svou vůlí a rozumem nad přírodou. Pochopí, že je smrtelný, že nemá naději na vzkříšení. A přijme smrt. A přijme ji rád. Bude jako Bůh. A všechno mu bude dovoleno. A jakmile bude člověk Bohem, přestane platit jakýkoliv zákon. Všechno bude dovoleno!“⁵⁰

Alexej Fjodorovič Karamazov hovoří ke svému synovi Ivanu Alexeji Karamazovi

---

⁵⁰ Srov. DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. *Bratři Karamazovi*. 4. vydání. Praha: Academia, 2004, s. 711–712. Zkrácená verze citátu převzata z filmu režiséra a scénáristy Petra Zelenky *Karamazovi* z roku 2008, časové rozmezí 1.23:50–1.24:20.

1. Vztah mezi katolicismem a komunismem: zápas nebo, vyjednávání?

Před dalším výkladem musíme zodpovědět následující otázku: Jaká je podstata vzájemného vztahu mezi katolickým náboženstvím a komunistickým ateismem (ideová rovina), mezi římskokatolickou církví a státy podléhajícími výlučně komunistickému vedení (institucionální rovina)? Rozlišování a neoddělování těchto dvou rovin vzájemného vztahu plyne z povahy zkoumaného tématu.

V případě římskokatolické církve se jedná o zastřešující, reprezentativní instituci, která může v různých podmínkách fungovat odlišným způsobem, věroučný základ ale zůstává poměrně stabilní. Pro státy spadající ve 20. století v Evropě do východního bloku byl určující státní doktrínou marxismus-leninismus, přičemž i zde můžeme mezi jednotlivými zeměmi vnímat rozdíly v její aplikaci. Katolicismus a komunismus jsou dva fenomény, které nelze prostě omezovat pouze na některou oblast lidské činnosti, protože se jedná o fenomény široké a mnohvrstevnaté. Jejich uchopení nám posléze pomůže pochopit příběh děkana Václava Boštíka.⁵¹

1.1. Ideová rovina vztahu – víra a ateismus⁵²

Komunistický stát zachovává ve všech svých modifikacích vůči náboženství negativní postoj. Základ tohoto odmítání je dílo Karla Marxe, který ve svých dílech pokračoval v tradici ateistické filozofie. Na něho navázal Vladimír Iljič Lenin, jenž dotvořil marxisticko-leninskou nauku. Marxistická filozofie na teoretické úrovni religiozitou opovrhne jakožto přežitkem, marxismus-leninismus již proti ní vede přímý boj.

1.1.1. Karl Marx a náboženství

V textu Komunistického manifestu (1848) přiřadil Karl Marx (1818–1883) náboženství k předsudkům: „*Životní podmínky staré společnosti hynou vznikáním životních podmínek proletáře. (...) Zákony, mravouka náboženství jsou proň [pro proletáře] jedním z těch mnohých předsudků měšťáckých, za nimiž se skrývá právě tolik měšťáckých zájmů.*“⁵³

---

⁵¹ Svým obsahem bude mít následující kapitola logicky pouze přehledovou, výběrovou a kompilační povahu, protože detailní rozebírání jednotlivých děl a výroků by text neúměrně rozšířilo. Kapitola má za cíl představit základní konstantní důrazy, nikoli shromáždit všechny dostupné dokumenty týkající se vztahu křesťanství a komunismu.

⁵² Podkapitola 1.2. Ideová rovina vztahu částečně vychází z předchozího bádání. SKLENÁŘ, Michal. *Dějiny farnosti*. Bakalářská práce, s. 15–18.

⁵³ MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Manifest komunistické strany. Faksimile prvního českého vydání komunistického Manifestu na české půdě*. 1. vydání. Brno: Blok, 1973, s. 76 (34). Překlad pochází z roku 1893, v závorce uvedeno původní číslování publikace. Marx sám se s námitkami vůči komunismu ze strany

Hned v úvodu manifestu autor jmenuje jako prvního z „mocností staré Evropy“⁵⁴ papeže. Přestože fenoménu náboženství Marx celé dílo nevěnoval, zmínky o něm nalzáme v celé řadě jeho filosofických prací ovlivněných myšlenkami Ludwiga Feuerbacha (1804–1872) a dalších myslitelů.⁵⁵ Marxův postoj přitom nelze redukovat pouze na známý výrok označující náboženství za „*opium lidstva*“.⁵⁶ Marxistická kritika náboženství totiž kombinuje „*prvek antického materialismu* [zejména Epikura ze Samu], *prvek Feuerbachovského materialismu a Hegelovu dialektiku*“.⁵⁷ Svobodu svědomí definuje Marx v Kritice Gothajského programu jako osvobození svědomí od „*náboženských strašidel*“.⁵⁸

1.1.2. Vladimír Iljič Lenin a náboženství

Vladimír Iljič Lenin dotvořil pozici marxismu-leninismu vůči náboženství zdůrazněním nutnosti zcela je odstranit ze společnosti. Ve svých dílech „*útočí na náboženskou víru jako na hlavního nepřítele sociálního boje* [a zdůrazňuje] „*svobodné*

---

náboženství nevyrovnává: „*Obžaloby proti komunismu se stanoviska náboženského, filosofického a ideologického nezaslouhují zevrubného vyvrácení*.“ *Tamtéž*, s. 88 (46).

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 60 (úvod).

⁵⁵ Závěr stěžejního díla německého filosofa žijícího v letech 1804–1872: „*Těmito slovy, pánové, končím tyto přednášky a přeji si jen, abych se byl nemínil cíle, který jsem si v těchto přednáškách vytkl a který jsem vyslovil v jedné z prvních přednášek, totiž dovést vás k tomu, abyste místo boha milovali člověka, dovést vás od víry k myšlení, od modlitby k aktivitě, od očekávání onoho světa k poznání tohoto světa, aby místo křesťanů, kteří podle vlastního doznání jsou ‚napůl zvířata, napůl lidé‘, stali se z vás lidé, celí lidé!*“ FEUERBACH, Ludwig. *Přednášky o podstatě náboženství*. 1. vydání. Brno: Státní nakladatelství politické kultury, 1953, s. 267.

⁵⁶ ENGELS, Friedrich – MARX, Karel. *K filosofickým otázkám*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1979, s. 44.

„*Filozofické myšlení Karla Marxe bylo ovlivněno především filozofií Hegelovou a Feuerbachovou. (...) Marx nenapsal žádné dílo věnované přímo náboženství, vyjadřuje se k těmto otázkám ve svých různých filozofických pracích, především v Úvodu ke kritice Hegelovy filozofie a práva. Tvrdí zde, že náboženství je pouze iluzorní štěstí, a proto ‚zrušit náboženství jako iluzorní štěstí lidu znamená žádat jeho skutečné štěstí (...)*‘. Je-li to opium lidstva, můžeme říci, že náboženství je útěchou utlačované dělnické třídy, která trpí vykořisťováním v nespravedlivém společenském uspořádání. Náboženství tedy pomáhá vykořisťovaným v takovém systému přežít. Marx vysvětluje náboženství materiálními příčinami, tj. společenskými podmínkami (...) [a považuje jej za] vadu či nedostatek, který je projevem lidské omezenosti. (...) Základní rozdíl mezi Marxovou kritikou náboženství a její pozdější interpretací spočívá v otázce, zda je třeba primárně bojovat proti náboženství (jak tvrdí autoři komunistických učebnic), nebo zda stačí odstranit třídní společnost a náboženství jako její ideologická nadstavba zanikne samo (jak předpokládal Marx). (...) Zajímavé je, že se ani sám Marx nezabýval otázkou, jakou funkci má náboženství ne pro vykořisťované, ale pro vykořisťující. (...)“ ZEMANOVÁ, Lenka. Marxova kritika náboženství a její interpretace v komunistických učebnicích filozofie. In *Getsemany*, říjen 1999. Dostupné z WWW <<http://www.getsemany.cz/node/2506>> [2013-07-28].

⁵⁷ MILBANK, John. *Theology and Social Theory. Beyond Secular Reason*. 2th edition. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, s. 176. Dále jen MILBANK, John. *Theology and Social Theory*. Srov. PANNEKOEK, Anton. *Lenin As Philosopher. A Critical Examination of the Philosophical Basis of Leninism*. 1th editon (rev.). Milwaukee, Wis.: Marquette University Press, 2003. s. 67–68. Dále jen PANNEKOEK, Anton. *Lenin As Philosopher*.

⁵⁸ „*Svoboda svědomí*. ‘*Chtělo-li se v této době kulturního boje připamatovat liberalismu jeho stará hesla, mohlo se to stát jen takto: Každý musí mít volnost ukojit svou náboženskou i tělesnou potřebu, aniž do toho strká nos policie. Avšak dělnická strana měla přece při této příležitosti vyslovit své přesvědčení, že měšťácká ‚svoboda svědomí‘ neznamená nic jiného než trpět všechny možné odrůdy náboženské svobody svědomí a že ona se naopak snaží osvobodit svědomí od náboženských strašidel. Neuráčilo se jim však vystoupit nad ‚měšťáckou‘ úroveň.* MARX, Karl. Kritika gothajského programu. In MUSILOVÁ, Františka (ed.). *Příspěvky k dějinám náboženství a ateizmu*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství politické literatury v Praze, 1961, s. 246.

myšlení' jako protiklad vůči 'tmářství'.⁵⁹ Zásadní rozchod s vírou klade Lenin v jednom ze svých dopisů do svého mládí: „Již v páté třídě střední školy [tj. v šestnácti letech] jsem se rozhodně rozešel se všemi otázkami náboženství: sundal jsem si kříž a zahodil ho do popelnice.“⁶⁰

Náboženství patří v Leninově pohledu minulosti, protože „dnešní uvědomělý dělník, vychovaný velkým továrním průmyslem, osvícený městským životem, odvrhuje od sebe s pohrdáním náboženské předsudky, přenechává nebe popům a buržoasním pobožníkům a tak bojuje za lepší život zde na zemi.“⁶¹ Kromě apelování na odluku církve a státu Lenin také explicitně označuje náboženství – „středověkou plíseň“ – ve vztahu ke státu za ryze soukromou záležitost každého člověka.⁶² Dále uvádí, že s náboženstvím je třeba svádět skutečný zápas: „Marxista musí být materialistou, tj. nepřitelem náboženství, ale materialistou dialektickým, tj. nesmí stavět boj proti náboženství abstraktně, na půdu abstraktní, čistě theoretické, stále stejné propagandy, nýbrž konkrétně, na půdu třídního boje, odehrávajícího se ve skutečnosti a nejvíce a nejlépe vychovávajícího masy.“⁶³ Proto může stanovit jeden z prvořadých cílů marxismu-leninismu, totiž úplnou ateizaci společnosti, a extaticky burcovat: „Tedy pryč s náboženstvím, ať žije atheismus, šíření atheistických názorů je naším hlavním úkolem.“⁶⁴

Závěrem k normativním textům marxistko-leninské nauky ve vztahu k náboženství lze tedy říci, že v dílech Karla Marxe a Friedricha Engelse jsou obsaženy nejdůležitější teoretické základy a vize ateistické společnosti vystavěné na určitých filozofických základech. V pojednáních Vladimira Iljiče Lenina však již nacházíme spíše ryze praktické návody vlastní ateizace společnosti, a to i násilnou formou.

⁵⁹ PANNEKOEK, Anton. *Lenin As Philosopher*, s. 140. Zde také o vztahu mezi idealismem, materialismem a fideismem v kontextu Leninova myšlení s. 140–141.

⁶⁰ VOLKOGONOV, Dmitrij. *Lenin. Počátek teroru*. 1. vydání. Liberec: Dialog, 1996, s. 306. Srov. SERVICE, Robert. *Lenin. Životopis*. 1. vydání. Praha: Argo, 2002, s. 24–25, 52 a 67.

⁶¹ LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství pedagogické literatury, 1954, s. 6. Dále jen LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. Jedná se o soubor Leninových článků k otázce náboženství vydaný v českém jazyce v rámci edice „Malá knihovna marxismu-leninismu“.

⁶² „Náboženství musí být prohlášeno za soukromou věc – těmito slovy se obvykle vyjadřuje poměr socialistů k náboženství. Ale význam těchto slov je třeba přesně vymezit, aby nemohla vyvolávat žádná nedorozumění. Žádáme, aby náboženství bylo soukromou věcí v poměru ke státu, ale naprosto nemůžeme považovat náboženství za soukromou věc v poměru k naší vlastní straně. Stát nesmí mít co dělat s náboženstvím, náboženské společnosti nesmějí být spojeny se státní mocí. Každý musí mít úplnou volnost vyznávat jakékoli náboženství nebo nevyznávat žádné náboženství, tj. být atheistou, jakým také obvykle bývá každý socialista. (...) Revoluční proletariát dosáhne toho, aby se náboženství stalo pro stát skutečně soukromou věcí. A za tohoto politického zřízení, očištěného od středověké plísně, povede proletariát rozsáhlý, otevřený boj za odstranění hospodářského otroctví, které je pravým zdrojem náboženského ohlupování lidstva.“ *Tamtéž*, s. 6 a 10.

⁶³ *Tamtéž*, s. 18.

⁶⁴ *Tamtéž*, s. 15.

1.1.3. Tři charakteristiky připisované náboženství v postupně ateizované společnosti

Ve společnosti, kterou se státní zřízení cíleně a dlouhodobě snažilo učinit zcela ateistickou, byly náboženství připisovány některé základní charakteristiky. Tři signifikantní výrazy vymezující postavení a vnímání náboženství v socialistické společnosti zněly „legální“, „nevědecký“ a „nemoderní“.

Prosazování rozhodnutí státu zajišťují zákony a další předpisy nižší právní síly. Přestože právní systémy komunistických zemí uznávají lidské právo na svobodu náboženského vyznání a „být věřícím“⁶⁵ je tak vlastně „legální“, přesto tím samým nástrojem postupují přímo proti zájmům církví a náboženských společností. V případě Československa můžeme jako příklad uvést zákaz působení řeckokatolické církve.⁶⁶

Na akademické půdě vznikaly katedry marxismu-leninismu, jejichž pracovníci měli bádát o vědeckém ateismu. Přednášky a časopisy měly dokazovat „vědeckost“ ateismu. V Československu tyto snahy dokládala existence Ústavu vědeckého ateismu ČSAV (později Ústav pro výzkum společenského vědomí a vědeckého ateismu ČSAV), vydávání periodika s názvem „Nová mysl – teoretický, politický časopis ÚV KSČ“ či revue „Atheismus“. Časopisecké studie obhajující vědecký materialismus ukazovaly náboženství jako jednu z hybných sil antikomunismu: „*Úloha náboženských ideologií soudobém ideologickém boji jako nástrojů antikomunismu je nezanedbatelná. Souvisí to s faktem, který nelze dost zdůraznit, že totiž každé náboženství je svou podstatou zásadně protikladné vědeckému světovému názoru, dialektickému a historickému materialismu, tedy teoretickému základu činnosti komunistických stran.*“⁶⁷ Protikladnost obou systémů dále vyplývá z faktu, že komunismus „*se může realizovat pouze jako negace světa, jehož je náboženství duchovní kvintesencí.*“⁶⁸

⁶⁵ K tématu viz HLAVINKOVÁ, Lucie. *Identita věřícího v době socialismu*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav religionistiky, 2010. Dostupné také z WWW http://is.muni.cz/th/195317/ff_d/Disertacni_prace.pdf [2011-08-09].

⁶⁶ K tématu viz např. BOHÁČ, Zdeněk. Násilné zrušení řeckokatolické církve na počátku 50. let v Československu. In HANUŠ, Jaroslav – STŘÍBRNÝ, Jan (edd.). *Stát a církev v roce 1950*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 86–97. Dále jen *Stát a církev v roce 1950*. Zde také odkazy na pohled pravoslavné teologie a pravoslavně orientované historiografie. Nověji k tématu ŠTURÁK, Peter – CORANIČ Jaroslav. Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v r. 1948–1968. In *Theologos* č. 2, 2010, s. 112–133.

⁶⁷ LOUKOTKA, Jiří. K některým aspektům úlohy náboženských ideologií v soudobém antikomunismu. In *Filosofický časopis* č. 4, 1972, s. 420 – 447, zde s. 420. Autor článku zastával v letech 1972–1981 pozici ředitele Ústavu vědeckého ateismu ČSAV.

⁶⁸ „(...) Skutečnost, že všechny věřící lidi nelze zdaleka házet do jednoho pytle a považovat za antikomunisty, nám nemůže zastírat zásadní protikladnost náboženství a komunismu jako ideologií (světového názoru) i společenské praxe, jako způsobu života. (...) Úloha náboženství jako nástroje antikomunismu je tudíž úloha zákonitá, je dána objektivně nemožností náboženství vrůst do komunismu; stejně jako je – na druhé straně komunismus nesmiřitelný s náboženstvím, neboť se může realizovat pouze jako negace světa, jehož je náboženství duchovní kvintesencí.“ *Tamtéž*, s. 420–421.

Náboženství v socialistické společnosti budující komunismus nemá místo, protože se již jedná o společnost „moderní“. To znamená, že udržuje a pěstuje pouze to, co jí prospívá a neužitečné přežitky nechává postupně vymizet. Tyto snahy se odrážejí především v cenzuře a vlivu na mladou generaci: ve vytlačování vyučování náboženství ze škol a používání vyhovujících učebnic. Sem náleží také úsilí o popularizaci marxismu ve vztahu k náboženství.⁶⁹

1.2. Institucionální rovina vztahu (1847–1965)⁷⁰

Římskokatolická církev spatřovala v socialismu ve všech jeho modifikacích nebezpečí. Je třeba si uvědomit, že papežové počínaje Piem VI. (papežem 1775–1799), který zastával úřad římského biskupa v době revoluce ve Francii, a ještě výrazněji blahoslaveným Piem IX. (papežem 1846–1878), během jehož pontifikátu zanikl roku 1870 papežský stát, vystupovali nejen proti socialismu, ale proti všem novým proudům, včetně těch, které byly později magisteriem implicitně a ještě později explicitně recipovány, např. proti lidským právům. Tato „piánská epocha“ vymezená léty 1846–1939 se vyznačovala v církvi silně rozšířenou „mentalitou obležené pevnosti“,⁷¹ která se projevila také určitou státností a velkou nedůvěrou vůči světské moci odloučené – nezřídka radikálním způsobem – od moci duchovní.

1.2.1. Postoj katolické církve k socialismu a komunismu v 19. a na počátku 20. století

První důrazné varování před socialismem jakožto společenským uspořádáním nepochází od papeže ani z římské kurie, nýbrž z úst italského liberálního kněze a myslitele jménem Antonio Rosmini Serbati (1797–1855).⁷² Roku 1847 přednesl v Akademii obrozenců

---

⁶⁹ Povaha této kapitoly ani celé práce neumožňují detailní přehled různých úhlů pohledu na náboženství v rámci marxismu-leninismu, například pohled filosofa Vítězslava Gardavského. Jako příklad hlavního proudu může posloužit kniha KAUTSKY, Karel. *Původ křesťanství*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961. Autor nejprve představí postavu historického Ježíše a poté předloží obsáhlé pojednání o společnosti římského impéria na počátku 1. století. Následně se věnuje dějinám židovského národa a poslední kapitolu nazývá „Počátky křesťanství“. Pasáž o vzniku křesťanství líčí Ježíše z Nazareta jako revolucionáře, jehož následovníci založili „proletářské křesťanské obce“ a stali se tak prvními „sociálními demokraty“. Původní „komunistická“ povaha křesťanských obcí se později dle Kautského proměnila, protože křesťané neměli ambice rozšířit „komunismus“ do celé společnosti: „Proto musel prvokřesťanský komunismus nakonec vést k nové formě aristokracie a tuto vnitřní dialektiku musel rozvíjet již ve společnosti, kterou zastihl. Nemohl třídy zrušit, nýbrž nakonec jen přinést společnosti nové vztahy nadvlády.“ *Tamtéž*, s. 346. Čtenář má přijmout za své, že křesťanství v podobě, jakou zná, není jeho podobou původní. Kautsky účelovou argumentací (srov. *Tamtéž*, s. 250, 272nn) přesvědčuje o vládnoucí povaze křesťanství, jež vede ke spoutání, ztotožnění, vykořisťování mas.

⁷⁰ Vzhledem k časovému určení diplomové práce bude výběrový přehled výroků učitelského úřadu církve o socialismu (komunismu) ukončen v roce 1965 a na následující vývoj pouze stručně poukáže.

⁷¹ PETRÁČEK, Tomáš. Církev doby Pia XII. In *Salve* č. 3, 2008, s. 7–20, zde s. 10. Srov. DELUMEAU, Jean. *Strach na Západě ve 14.–18. století. Obležená obec I*. 1. vydání. Praha: Argo, 1997, s. 40.

⁷² Viz POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Antonio Rosmini Serbati – prorok nové doby. In KUČERA, Zdeněk – KOŘALKA, Jiří – LÁŠEK, Jan (eds.). *Živý odkaz modernismu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*

v Osimu řeč nazvanou „Komunismus a socialismus“. Z textu vyplývá, že autor již v této době vystihl důsledky přijetí tohoto společenského řádu pro římskokatolickou církev. Takto se například vyslovil k tématu svobody a náboženské svobody: „(...) *Nové uspořádání světa nutně vyžaduje pošlapání svobody svědomí a svobody myšlení. V novém světě svoboda myšlení prostě nemůže mít místo, protože všichni budou povinně zajedno. Je jasné, že každé opačné smýšlení, každý ohlas lidského svědomí, jakýkoliv projev náboženské víry, především pak křesťanské víry, tedy to vše by se stavělo proti uskutečnění onoho velkolepého plánu a v novém pozemském ráji by nevyhnutelně spolu se slíbenými růžemi musely vyražit také krvavé ostny, protože by na scénu musel vstoupit nenáviděný útlak a tolik odmítaná přísnost.*“⁷³

Komunismus poprvé výslovně odmítl papež Pius IX. v encyklice *Qui pluribus* ze dne 9. listopadu 1846 v oddíle vypočítávajícím nauky neshodné s naukou katolické církve.⁷⁴

Pius IX.: první odsouzení komunismu magisteriem v encyklice <i>Qui pluribus</i>⁷⁵	
„ <i>Huc infanda ac vel ipsi naturali iuri maxime adversa de communismo, uti vocant, doctrina, qua semel admissa omnium iura, res, proprietates ac vel ipsa humana societas funditus everterentur.</i> “	„ <i>Kdyby se jednou připustily takové zhoubné, přirozenému právu naprosto odporující názory komunismu, úplně by to rozvrátilo práva všech lidí, dané poměry, vlastnictví i celou společnost.</i> “

Pius IX. dále explicitně a velmi razantně odmítl komunismus v apoštolské exhortaci *Quibus quantisque* (20. dubna 1849) a encyklice *Nostis et nobiscum* (8. prosince 1849); zde nazval socialismus a komunismus „*zkaženými teoriemi.*“ Výčet těchto dokumentů obsahuje Syllabus moderních omylů (*Syllabus errorum*),⁷⁶ v jehož čtvrtém paragrafu „*jsou zavrženy*“ (*reprobantur*) socialismus, liberalismus, tajné, biblické a kleriko-liberální spolky.⁷⁷ Seznam připojil nejvyšší pontifik k encyklice *Quanta cura*,⁷⁸ ze dne 8. prosince 1864, v níž odmítl socialismus a komunismus kvůli jejich sekularizačnímu náboji ohrožujícímu náboženskou výchovu.

pořádané Huitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy v pražském Karolinu dne 29. listopadu 2002. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2003, s. 119–141.

⁷³ SERBATI, Antonio Rosmini. *Komunismus a socialismus. Esej z roku 1847 přednesená v Akademii obrozenců v Osimu*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 62.

⁷⁴ DENZINGER, Heinrich – HÜNNERMANN, Peter (eds.). *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*. 43. Auflage. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2010, 2775–2786. Dále jen *DH*. Překlad převzat z PIUS XI. *Encyklika Divini Redemptoris tentokráte ještě naléhavěji do vlastních řad*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993, čl. 4. Dále jen PIUS XI. *Encyklika Divini Redemptoris*.

⁷⁵ *DH*, 2786

⁷⁶ *Tamtéž*, 2901–2980.

⁷⁷ *Tamtéž*, 2918a.

⁷⁸ 2890–2896

Pius IX.: vyjádření encykliky *Quanta cura* k socialismu a komunismu⁷⁹

<p>„<i>Neque contenti amovere religionem a publica societate volunt religionem ipsam a privatis etiam arcere familiis.</i></p>	<p>„<i>Ve skutečnosti se ale nespokojí s tím, aby bylo náboženství odstraněno z veřejného života společnosti, chtějí odstranit náboženství i ze soukromého života a z rodin.</i></p>
<p><i>Etenim funestissimum communismi et socialismi docentes ac profitentes errorem asserunt societatem domesticam seu familiam totam suae existentiae rationem a iure dumtaxat civili mutuari; proindeque ex lege tantum civili dimanare ac pendere iura omnia parentum in filios, cum primis vero ius institutionis educationisque curandae.“</i></p>	<p>Učí těm nejbludnějším naukám, zhoubnému komunismu a socialismu, a když rozhlašují tento blud, tvrdí, že základem existence každé rodiny je pouze světské právo, občanské a rodinné, že z tohoto práva vyplývají a na něm závisí veškerá práva rodičů vůči jejich vlastním dětem; a proto pouze na základě světského práva lze zákonně upravovat právo rodičů na výchovu.“</p>

V linii Pia IX. pokračoval i jeho nástupce Lev XIII. (papežem 1878–1903). Proti komunismu vystoupil nejprve v encyklice *Quod apostolici muneris* ze dne 28. prosince 1878⁸⁰ a poté v první sociální encyklice *Rerum novarum* ze dne 15. května 1891. V tomto okružním listě papež odmítl používat pojem „solidarita“ kvůli jeho spojení se socialismem a pro interakci mezi bohatými a chudšími vrstvami společnosti zvolil raději termín „přátelství“.⁸¹ Text encykliky dále varuje před socialistickým požadavkem společného vlastnictví, který se podle Lva XIII. „příčí (...) přirozeným právům jednotlivců a rozvrací poslání státu i obecný pokoj“⁸² a „ukládá státní moci úkoly, které jí nepříslušejí.“⁸³ Římský biskup se také opětovně pozastavil nad zásahy státu do výchovy dětí.⁸⁴ Kromě těchto odmítavých hodnocení socialismu se papež věnoval také obecnějším tématům. V encyklice

⁷⁹ Tamtéž, 2891.

⁸⁰ V úvodních pasážích okružního listu Lev XIII. napsal: „*Chápete, ctihodní bratři, že mluvíme o sektách těch mužů, kteří se pod různými a někdy barbarskými jmény nazývají socialisté, komunisté nebo nihilisté a kteří jsou rozšířeni po celém světě a kteří jsou propojeni do blízkých vazeb zkažených spolků; již nehledají útočiště v tajných schůzkách, ale otevřeně a drze konají pochody za denního světla a snaží se uskutečnit to, co již dlouho plánovali – svržení celé občanské společnosti vůbec.*“ Dostupné z WWW http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_28121878_quod-apostolici-muneris_en.html [2014-01-22].

⁸¹ LEV XIII. Encyklika *Rerum novarum* o dělnické otázce ze dne 15. května 1897. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996, čl. 18 a 21.

⁸² Tamtéž, čl. 12.

⁸³ „*Aby se odpomohlo tomuto zlu, socialisté, podnětivše nenávisť chudých proti bohatým, prohlašují, že se má soukromé vlastnictví zrušit a místo toho z majetku jednotlivců učinit společný majetek všech a že by jej spravovali ti, kdo stojí v čele obcí nebo států. Takovým převodem majetku od soukromých osob na společnost se může podle jejich názoru vyléčit nynější nesnesitelný stav, protože se jmění i výhody rozdělí rovnoměrně mezi občany. Avšak jejich plán je naprosto nezpůsobilý tento rozpor úspěšně vyřešit; dokonce by znamenal pro dělnické vrstvy poškození. Mimoto je nespravedlivý, protože se dopouští násilí na zákonných majitelích. Vnáší zmatek do života státu tím, že ukládá státní moci úkoly, které jí nepříslušejí.*“ Tamtéž, čl. 3.

⁸⁴ „*Když tedy socialisté pomíjejí péči rodičů a zavádějí péči státní, jednají proti přirozené spravedlnosti a rozvracejí pevné rodinné svazky.*“ Tamtéž, čl. 11.

Diuturnum illud ze dne 29. června 1881 se vyjádřil k původu státní moci, odvozené od Boha a na něm závislé.⁸⁵

Svatý papež Pius X. (papežem 1903–1914) ve své encyklice namířené proti modernismu *Pascendi Dominici gregis* ze dne 8. září 1907 kromě jiného odmítl agnosticismus, odluku církve a státu a úplné podřízení církve státní moci.⁸⁶ Pius X. vydal 25. srpna 1910 encykliku *Notre charge apostolique*, určenou episkopátu ve Francii. Nejvyšší pontifik v ní odmítl vývoj v hnutí Silon a jeho ideje, někdy blízké myšlenkám socialismu: široce pojatou rovnost lidí, zlehčování církevní autority, svrchovanost lidu, přímé a nutné sepětí katolicismu s demokracií či ekumenický dialog. Papež se v tomto okružním listu také obecněji vyjádřil k uspořádání společnosti.⁸⁷

Pius X.: vyjádření encykliky <i>Notre charge apostolique</i> o povaze společnosti a utopiích⁸⁸	
<i>„Il faut rappeler énergiquement dans ces temps d’anarchie sociale et intellectuelle, où chacun se pose en docteur et législateur – on ne bâtit pas la cité autrement que Dieu ne l’a bâtie. On n’édifiera pas la société, si l’Église n’en jette les bases et ne dirige les travaux. Non, la civilisation n’est plus à inventer ni la cité nouvelle à bâtir dans les nuées. Elle a été, elle est, c’est la civilisation chrétienne, c’est la cité catholique. Il ne s’agit que de l’instaurer et la restaurer sans cesse sur ses fondements naturels et divins contre les attaques toujours renaissantes de l’utopie malsaine, de la révolte et de l’impiété: omnia instaurare in Christo.“</i>	<i>„V těchto dobách sociální a duchovní anarchie, kdy každý prohlašuje sebe učencem a zákonodárcem, je nutno připomenout, že občanská společnost nebude zbudována jinak, než jak ji zbudoval Bůh. Nelze vybudovat společnost, pokud její základní kámen nepoloží církev a pokud ona nebude řídit stavitele. Skutečně: civilizaci nemusíme teprve tvořit, ani budovat novou společnost v oblacích. Existovala a existuje jako civilizace křesťanská, jako katolická společnost. Jedná se jen o to, bez porušení jejích přirozených a Bohem daných základů, obnovit ji a opět ji založit proti útokům nezdravé utopie revoluce bezbožnosti, k nimž stále dochází: všechno obnovit v Kristu.“</i>

⁸⁵ LEV XIII. Encyklika *Diuturnum illud* o původu státní moci ze dne 29. června 1881. *DH* 3150–3153.

Dále lze zmínit encykliku *Immortale Dei* z 1. listopadu 1885, která znamenala v dosavadním vývoji magisteria v několika ohledech výraznou změnu: papež poprvé částečně připustil koncept svobody svědomí a explicitně uznal svobodu státu v občanských záležitostech, zároveň ale trval na svobodě církve v náboženských projevech. Lev XIII. se zde věnoval také poměru státu a církve. LEV XIII. Encyklika o odsouzení liberalismu, racionalismu a naturalismu *Immortale Dei* (ze dne 1. ledna 1885). *DH* 1365–1379.

⁸⁶ PIUS X. Encyklika *Pascendi Dominici gregis* o modernismu ze dne 8. září 1907. *DH* 3474–3479.

Před vydáním okružního listu *Pascendi Dominici gregis* odsoudil Pius X. dekretem *Lamentabili sane exitu* ze dne 3. července 1907 celkem 65 tezí modernistů jako heretické. Motu proprio *Sacrorum antistitum* ze dne 1. září 1910 uložilo všem kandidátům kněžského svěcení a církevních úřadů, dále všem vyučujícím na teologických fakultách a v seminářích, stávajícím biskupům, kněžím a členům vatikánských kongregací složit přísahu spojenou s vyznáním základních článků víry a odmítnutím herezí obsažených ve zmíněné encyklice a dekretu. V této podobě povinnost existovala do roku 1967.

⁸⁷ Pro kontext viz PETRÁČEK, Tomáš. Demokracie, monarchie, republika. Římská kurie a politické zápasy v době (anti-)modernistické krize. In MAREK, Pavel (ed.). *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 34–59.

⁸⁸ Dostupné z WWW <http://www.papalencyclicals.net/Pius10/p10notre.htm> [2014-01-22].

Piův nástupce Benedikt XV. (papežem 1914–1922) vydal v den zahájení první světové války encykliku *Ad beatissimi apostolorum*. Kromě odmítnutí války a výzvě k míru věnoval papež část textu evangelijnímu přikázání lásky k bližnímu, přičemž se odmítavě vyjádřil k materialismu, nacionalismu, modernismu, rasismu a také socialismu.

Benedikt XV.: vyjádření encykliky <i>Ad beatissimi apostolorum</i> o třídním boji a socialismu⁸⁹	
<p><i>„Numquam fortasse fraternitatis humanae tanta fuit, quanta hodie, praedicatio; quin imo non dubitant, Evangelii voce neglecta, operaque Christi et Ecclesiae posthabita, hoc fraternitate studium efferre, tamquam unum e maximis muneribus, quae huius aetatis humanitas pepererit. (...) Gentem a gente potius simultates, quam regiones separant; eadem in civitate, eadem intra moenia flagrant mutua invidia ordines civium; inter privatos autem omnia amore sui, tamquam suprema lege, diriguntur. (...)</i></p> <p><i>Non hic videtur Nobis argumenta repetere, quibus Socialistarum aliorumque in hoc genere errores manifesto convincuntur. Egit hoc ipsum sapientissime Leo XIII decessor Noster in Encyclicis Litteris sane memorandis: vosque, venerabiles Fratres, pro vestra diligentia curabitis, ut gravissima illa praecepta ne unquam oblivioni dentur (...).“</i></p>	<p><i>„Nikdy se neřečnilo tolik o lidském bratrství jako dnes; ba tvrdí se dokonce – bez ohledu na slova Písma svatého a na působení Kristovo a jeho církve – že tato horlivost bratrství prý je převládající vymožeností moderní civilizace. (...) Uprostřed téhož národa ve zdích téhož města hoří různé třídy občanů vzájemnou závistí, a jednotlivci povýšili sobectví na nejvyšší zákon, kterému vše podléhá. (...)</i></p> <p><i>Nebudeme zde opakovat Naše argumenty, které jasně dokazují nesprávnost socialismu a jiných podobných bludů. Náš předchůdce Lev XIII. o tom výstižně pojednal v pamětihodných encyklikách, a vy, ctihodní bratři, snažte se obvyklou účastí o to, aby ony osvědčené nauky neupadly v zapomenutí (...).“</i></p>

1.2.2. Pontifikáty Pia XI. a Pia XII.

Nejnámější, postupně stále ostřeji a konkrétněji formulovaná, odmítavá stanoviska Svatého stolce ke komunismu pocházejí od papežů Pia XI. a XII. Oba uvedení římských biskupové měli s komunistickým světovým názorem osobní zkušenosti z doby, kdy krátce po skončení první světové války působili v Evropě jako nunciové.⁹⁰ Pius XI. (papežem 1922–

⁸⁹ Dostupné z WWW http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xv/encyclicals/documents/hf_benxv_enc_01111914_ad-beatissimi-apostolorum_lt.html [2014-01-22].

Papež v encyklice kromě odsouzení nabídl také svůj vlastní program: „Ale zásadně – a opakujeme to bez váhání – se chceme snažit, abychom všemi důkazy, které Nám poskytuje evangelium, jakož i lidská přirozenost a zájmy veřejné i soukromé lidstvo napomínali, aby se navzájem bratrsky milovalo a zůstávalo tak věrné božskému přikázání lásky. Bratrská láska ovšem nevystačí, aby vyrovnala různost poměrů a tříd. To jest právě tak nemožno jako, aby v organickém těle všechny údy měly tentýž úkol a tentýž význam. Nicméně však přece dosáhneme toho, aby nejvyšší skláněli se k nejnižším a s nimi nejen spravedlivě jednali, jak jest potřeba, nýbrž prokazovali jim i blahovůli, přívětivost a shovívavost; a tito opět mají se těšit z úspěchu vyšších a v pomoc jejich důvěřovat právě tak, jako v jedné rodině nejmenší bratři v pomoc a zastání největších důvěřují.“

⁹⁰ Pius XI. (Achille Ratti) působil jako nuncius v Polsku v roce 1920, kdy Rudá armáda obsazovala Varšavu. Pius XII. (Eugenio Pacelli) působil jako nuncius v Barvorskú v roce 1918, kdy musel osobně bránit zaměstnance a zařízení nunciatury před rabujícími dělníky během puče vedoucímu ke vzniku Bavorské republiky rad. V lednu 1919 se revoluční situace opakovala.

1939) se vyjádřil ke komunismu hned v několika svých textech, zaměříme se alespoň na tři. Encyklika *Quadragesimo anno* ze dne 15. května 1931 vydaná u příležitosti 40. výročí vzniku okružního listu *Rerum novarum*.

Pius XI.: odsouzení komunismu v encyklice <i>Quadragesimo anno</i>⁹¹	
<p><i>„Altera enim socialismi pars eandem fere subiit mutationem, quam oeconomiam capitalisticam subiisse supra explicuimus, et in communismum ruit, qui bina docet ac persequitur, neque id occulte aut per cuniculos, sed palam, aperte, omnibus mediis etiam violentissimis quibusque adhibitis: acerrimam inter classes luctationem, plenamque dominii privati extinctionem. In quibus persequendis, nihil est quod non audeat, nihil quod vereatur; rerum vero potitus, incredibile ac portento simile est quam se atrocem, quam inhumanum ostendat. Testantur id exitiosae illae strages et ruinae, quibus vastissimas Europae orientalis atque Asiae ditones contravit; Sanctae vero Ecclesiae ipsique Deo quam sit inimicus et apertus hostis, nimis, proh dolor nimis est factis comprobatum et omnibus opprime notum.</i></p> <p><i>Ideo, quamquam probos quidem ac fideles Ecclesiae filios de impia et iniqua communismi natura monere supervacaneum existimamus, tamen sine profundo dolore contemplari non possumus incuriam eorum, qui imminetia haec pericula contemnere videntur, et inertii quadam desidia patiuntur propagari quaquaversus ea, quibus per vim, per caedem, tota societas contrucidetur; eoque gravius condemnanda est socordia eorum, qui auferre aut mutare neglegunt eas rerum conditiones, quibus populorum animi exasperantur atque via munitur ad societatem subvertendam et profligandam.“</i></p>	<p><i>„Na jedné straně prodělal socialismus stejný vývoj, jaký jsme výše popsali u kapitalistického hospodářství. Socialismus, ze kterého se stal komunismus, v teorii i praxi sleduje dvojí cíl: nejostřejší třídní boj a zničení soukromého vlastnictví. Za tímto cílem nejde jen skrytě a oklikami, ale otevřeně a s použitím všech prostředků, včetně hrubého násilí. Při uskutečňování těchto cílů se ničeho neleká a nic mu není svaté. Když se zmocní vlády, je neuvěřitelné a strašné, jak ukrutně a nelidsky jedná. Svědčí o tom hrozné zpusťování a trosky, kterými posel rozsáhlé kraje východní Evropy a Asie. A jak velkým je komunismus protivníkem a otevřeným nepřitelem svaté církve a samotného Boha, to už bohužel dokázal svými činy více než dostatečně a všem je to více než dobře známo.</i></p> <p><i>Pokládáme za zbytečné věrné děti církve před bezbožným a nespravedlivým komunismem varovat. Nemůžeme však bez hlubokého zármutku hledět na bezstarostnost těch, kteří toto hrozící nebezpečí podceňují a klidně se dívají na to, jak se všude připravuje násilná vražedná revoluce, která by zahubila celou společnost. Tím spíše pak je třeba odsoudit lehkomyšlnost lidí, kteří se vůbec nestarají o odstranění nebo změnu poměrů, jež vzbuzují nespokojenost a připravují tak cestu k rozvratu a ke zkáze společnosti.“</i></p>

3. května 1932 zveřejnil Pius XI. encykliku *Caritate Christi compulsi*, v níž v době světové hospodářské krize vyzval ke zbožnosti, konkrétně uctívání Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, a kromě jiného odmítl militantní ateismus a zneužívání ekonomické situace k prosazování partikulárních zájmů.

⁹¹ PIUS XI. Encyklika *Quadragesimo anno* o uspořádání společnosti, obnově společenského řádu a jeho zdokonalení podle zásad evangelia ke 40. výročí vydání *Rerum novarum* ze dne 15. května 1931. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996, čl. 112. Dále jen PIUS XI. Encyklika *Quadragesimo anno*.

Pius XI.: odsouzení ateismu v encyklice *Caritate Christi compulsi*⁹²

„*At vero – quod maiorum omnium periculosissimum dixeris – cuiusvis ordinis eversores, sive communistae sive alio nomine appellantur, in tanta morum perturbatione gravissimas rei oeconomicae angustias exaggerantes, eo vires summa audacia intendunt, ut, quolibet freno a cervicibus excusso legisque cum humanae tum divinae vinculis praecisis, in religionem omnem ipsumque in Deum bellum atrocissimum commoveant; illud sibi proponentes ut ex hominum mente, vel inde a tenellula aetate, notitiam sensumque religionis radicitus extirpent; cum probe sciant, divina lege doctrinaque ex hominum mente deleta, nihil iam sibi arrogare non posse.*
Atque ita, quod numquam usquam legimus accidisse, oculis cernimus impios homines, nefando furore agitados, vexilla contra Deum religionemque omnem ubique gentium terrarumque impudenter extulisse.“

„*A co je nejhorší, nepřátelé každého sociálního řádu – ať už se jmenují komunisté nebo jinak – zneužívají této hospodářské krize a velkého mravního rozvratu, snaží se uvolnit všechna pouta lidského i božského zákona a veřejně i soukromě vedou ostrý boj proti náboženství, proti samému Bohu, když rozvíjejí ďábelský program, aby vykořenili ze srdcí všech, dokonce i dětí, každý náboženský cit, neboť vědí velice dobře, že bude-li vytržena ze srdcí lidí víra v Boha, budou moci dělat vše, co se jim zlíbí. A tak dnes vidíme, co se nikdy v dějinách neobjevovalo, že totiž bezbožní lidé ve zběsilé zášti vyhlašují boj Bohu a náboženství, a to po celém světě.*“

Na jaře roku 1937 zahájil papež velkou kampaň proti antikřesťanským hnutím ve světě: 18. března 1937 vydal encykliku *Firmissimam Constantinam* odsuzující antiklerikální režim v Mexiku a 19. března encykliky *Mit brennder Sorge* a *Divini Redemptoris*. Okružní list v německém jazyce zavrhl nacismus jakožto totalitní pohanskou ideologii, v latinské encyklice se papež vyjádřil ke komunismu – shrnul dosavadní odmítavý vývoj magisteria v této otázce, předložil radikálně socialistické myšlenky a explicitně je odsoudil. Komunismus stojí podle Pia XI. v přímém a podstatném rozporu s náboženstvím.

Pius XI.: odsouzení komunismu v encyklice *Divini Redemptoris*⁹³

„*Habetis ante mentis oculos propositam, Venerabiles Fratres, doctrinam illam, quam communistae bolscevici atque athei, quasi novum evangelium, ac quasi salutarem redemptionis nuntium, humano generi praedicant! Inventum videlicet, errorum ac praestigiarum plenum, quod veritatibus divinitus patefactis aequae ac humanae rationi adversatur; quod cum civilis consortii*

„*Takové názory nevěřící komunisté hlásají všem jako nové evangelium, jako jakousi spásnou zvěst o vykoupení. To jsou zřejmě naprosto bludné a klamné myšlenky. Jsou v rozporu s pravdami Božího zjevení i s lidským rozumem. Podvracejí společenský řád tím, že boří základy občanského společenství. Neuznávají skutečný původ, povahu a účel státu a konečně zlehčují*

⁹² Dostupné z WWW: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19320503_caritate-christi-compulsi_lt.html [2014-01-22].

⁹³ PIUS XI. Encyklika *Divini Redemptoris*, čl. 14 a 22.

Také Pius XI. nabízí alternativu: „*Jako ve všech bouřlivých dobách církve, tak i nyní je základní a první pomocí upřímná obnova soukromého i veřejného života podle zásad evangelia. Měli by ji provést všichni, pro něž je ctí patřit k ovčinci Krista, aby se stali solí země ochraňující celou společnost od mravní zkázy.*“ *Tamtéž*, čl. 41.

<p><i>fundamenta destruat, socialem ordinem subvertit; quod veram Civitatis originem ac naturam verumque finem non agnoscit; quod denique humanae personae iura, dignitatem, libertatem detrectat ac denegat. (...)</i></p>	<p><i>i popírají osobní práva, důstojnost a svobodu. (...)</i></p>
<p><i>Id equidem in praesentia summo dolore cernimus: primum scilicet, post hominum memoriam, rebellionem videmus, diligenter inita subductaque ratione instructam, adversus ‚omne, quod dicitur Deus‘ (II Thessal., II, 4). Etenim communismi doctrina, suapte natura, cuilibet religioni adversatur, eamque quasi soporiferum proletariae plebis opium idcirco reputat, quod eius institutiones atque praecepta, cum vitam sempiternam post mortalis vitae obitum edoceant, a futurae illius beatitatis ordine homines abstrahunt, quem in terris assequi teneantur.“</i></p>	<p><i>Nyní s hlubokou bolestí zjišťuji: poprvé, pokud si lze vzpomenout, vidíme tu vzpouru důkladně připravenou a prováděnou proti všemu ‚co má jméno Boží‘ (2 Sol 2, 4). Vždyť přece názory komunismu podstatně odporují jakémukoliv náboženství, a proto je zamítají jako jakési ‚uspávací opium proletářů‘, jelikož odvádí lidi od budoucího blaženého stavu na této zemi tím, že je poučuje o věčném životě, který nastane po zániku života smrtelného.“</i></p>

„Bludy bezbožných bolševiků“⁹⁴ zavrhl také Pius XII. (papežem 1939–1958), který se v roce 1944 ve svém rozhlasovém vánočním poselství pozitivně vyjádřil k parlamentní demokracii.⁹⁵ Jednalo se o první oficiální a jasné stanovisko římskokatolické církve hodnotící kladně tento způsob politického uspořádání. Druhá polovina pontifikátu Pia XII. představuje etapu nejradikálnějšího odsouzení komunistické doktríny vzhledem k instrumentům magisteria a Svatého stolce.

Na základě papežova pokynu vypracovala a vyhlásila tehdejší Nejvyšší posvátná kongregace Svatého oficia 20. června a 1. července 1949 tzv. „exkomunikační dekrety“ vylučující z římskokatolické církve členy a podporovatele komunistických stran i šířitele komunistických idejí. První dekret reagoval na státem řízenou Katolickou akci v Československé republice, kterou „zavrhuje a odsuzuje jako schizmatickou“ a *ipso facto* vyhlásil exkomunikaci jejích členů a podporovatelů.⁹⁶ Druhý dekret zakázal členství a podporu komunistických stran, četbu komunistických tiskovin atd. pod hrozbou

⁹⁴ *Tamtéž*, čl. 25.

⁹⁵ V pozadí následujícího výroku se skrývá papežem reflektovaný fakt, že největším nepřítelem pro soudobou církev již není liberalismus (jak o tom hovoří encyklika Lva XIII. *Libertas praestantissimum* z 20. června 1888) a jeho rozličné formy, nýbrž totalitní panství ve všech svých podobách. „Zdravá demokracie, založená na neměnných zásadách přirozeného zákona a zjevených pravd, bude vždy rozhodnou odpůrkyní oné zkažené nauky, která přisuzuje státnímu zákonodárství neomezenou a bezuzdnou moc a která činí z demokratického zřízení čirou a pouhou absolutistickou soustavu, i když se to navenek nezdá.“ PIUS XII. Vánoční poselství rozhlasem k národům celého světa ze dne 24. prosince 1944. In MANDL, Antonín (přel., ed.). *Mír ze spravedlnosti. Výbor projevů pronesených ve válečných letech 1939–1945*. 1. vydání. Praha: Atlas, 1947, s. 191–204, zde s. 198.

⁹⁶ Viz RÁZEK, Adolf. Exkomunikační dekrety. In *Securitas imperii* 11, 2005, s. 135–194. KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993, s. 80–92. Dále jen KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948 – 1953*. Viz Textová příloha.

exkomunikace vznikající taktéž *ipso facto*, protože „*komunismus je materialistický a antikřesťanský směr*.“⁹⁷ Pius XII. také uzavřel piánskou epochu v dějinách církve a následující pontifikáty již měly odlišné charakteristiky v mnoha ohledech, včetně obsahu a formy veřejných prohlášení.

1.2.3. Jan XXIII., Druhý vatikánský koncil

Jestliže během piánské epochy v církevních dějinách vystupovali papežové (Svatý stolec či jeho dikasteria) ve svých odmítavých textech razantně, otevřeně a adresně, po roce 1958 se jejich rétorika výrazně změnila. Počínaje pontifikátem blahoslaveného Jana XXIII. (papežem 1958–1963) se oficiální církevní dokumenty ve velké většině vyznačují značnou všeobecností a pouze výjimečně se v nich nacházejí jednoznačná zavržení. Tato změna stylistických prostředků ovšem neznamenal posun katolické církve ve vztahu ke komunismu, úroveň abstrakce ale činí z magisteriálních vyjádření druhé poloviny 20. století texty náročnější, protože se nejedná o výčty odsouzených tvrzení.

U Jana XXIII. je třeba v tomto kontextu zmínit encykliku *Mater et magistra* ze dne 15. května 1961, v níž připomněl mj. přirozené právo člověka na soukromý majetek⁹⁸ a v přímé návaznosti na Pia XI. poukázal na „zásadní a nepřekonatelný rozpor“ mezi komunismem

a křesťanstvím a vzhledem k vnitrosvětskému zaměření odmítl i umírněnější formy socialismu.⁹⁹ V souvislosti se svými výzvami k míru vydal Jan XXIII. 11. dubna 1963 encykliku *Pacem in terris*, nazývanou velkou katolickou chartou lidských práv, protože se v jejím textu římskokatolická církev explicitně přihlásila ke konceptu lidských práv, což znamenalo zásadní posun. Dohled nad zachováváním lidských práv má podle papeže veřejná moc.¹⁰⁰

Druhý vatikánský koncil (1962–1965) nevydal žádné stanovisko vyjasňující postoj římskokatolické církve ke komunismu či komunistickým státům, z formulací schválených

---

⁹⁷ Viz Textová příloha.

⁹⁸ JAN XXIII. Encyklika *Mater et magistra* o nejnovějším vývoji života společnosti a o jeho utváření ve světle křesťanského učení ze dne 15. května 1961. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996, čl., čl. 109.

⁹⁹ „Mezi komunismem a křesťanstvím je zásadní a nepřekonatelný rozpor, pokračuje dále Pius XI. Avšak ani umírněná forma socialismu není pro katolíky zcela přijatelná. Především proto, že socialismus chápe společenské zřízení čistě pozemsky, a proto vidí úkol společnosti výlučně v zajištění pozemského blahobytu. Utváření společnosti jednostranně zaměřené na výrobu statků dále značně ohrožuje lidskou svobodu, zejména když chybí správné chápání opravdové společenské autority.“ *Tamtéž*, čl. 34.

¹⁰⁰ „V dnešní době se soudí, že obecné blaho záleží především v tom, aby se zachovávala lidská práva a povinnosti. Proto je třeba, aby úloha veřejné moci spočívala především v tom, aby se na jedné straně tato práva uznávala, dbalo se jich, navzájem byla sladována, chráněna a podporována, a na druhé straně aby mohl každý plnit své povinnosti. (...)“ Jan XXIII. Encyklika *Pacem in terris* o míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě ze dne 11. dubna 1963. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996 čl. 35. Srov. *Tamtéž*, čl. 63–64.

dokumentů lze ale vyčíst, na co položil všeobecný sněm důraz. Dogmatická konstituce o církvi *Lumen gentium* zdůrazňuje v intencích biblických textů, že členům církve „*náleží důstojnost a svoboda Božích dětí.*“¹⁰¹ V návaznosti na Lva XIII. a Pia XII. obsahuje tato konstituce také opětovné uznání zdravě laické povahy státu jako legitimní, zároveň ale varuje před sekularizací: „*Jako je třeba uznat, že se pozemská obec právem věnuje péči o časné věci a řídí se přitom vlastními zásadami, tak zase je nutno oprávněně odmítnout neblahou nauku, která chce vybudovat společnost bez ohledu na náboženství a která náboženskou svobodu občanů potlačuje a ničí.*“¹⁰²

Z pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* jsou pro naše úvahy důležité pasáže reflektující moderní podoby ateismu prosazované někde i státním aparátem: „*(...) tam, kde se stoupenci této nauky dostanou k vládě, rozhodně bojují proti náboženství a šíří ateismus, zvláště ve výchově mládeže, i těmi prostředky nátlaku, které má po ruce státní moc.*“¹⁰³ Předchozí článek konstituce připočítává ateismus „*k nejzávažnějším skutečnostem naší doby*“¹⁰⁴ a následující část, mimo jiné s přímým odvoláním na encykliku *Divini Redemptoris*, odmítá „*zhoubné nauky a činy, které jsou v rozporu s rozumem i s obecnou lidskou zkušeností a zbavují člověka jeho vrozené velikosti.*“¹⁰⁵

Pro doplnění dodejme, že dekret II. vatikánského koncilu o misijní činnosti církve *Ad gentes* potvrzuje misijní založení církve a kromě jiného vyzývá k apoštolátu laiků „*v rodině, ve (...) společenském prostředí i v zaměstnání.*“¹⁰⁶ Deklarace o křesťanské výchově *Gravissimum educationis* hovoří o právu pokřtěných na křesťanskou výchovu¹⁰⁷ a o povinnosti rodičů tuto výchovu uskutečňovat.¹⁰⁸

---

¹⁰¹ DRUHÝ Vatikánský koncil Dogmatická konstituce o církvi *Lumen gentium*, 9. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1995, s. 45–46, zde s. 45. Dále jen *LG*

¹⁰² *LG* 36. In *Tamtéž*, s. 72–73, zde s. 73.

¹⁰³ DRUHÝ Vatikánský koncil. Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, 20. In *Tamtéž*, s. 197. Dále jen *GS*.

¹⁰⁴ *GS*, 19. In *Tamtéž*, s. 196–197, zde s. 196.

¹⁰⁵ *GS* 21. In *Tamtéž*, s. 197–199, zde s. 197.

¹⁰⁶ DRUHÝ Vatikánský koncil. Dekret o misijní činnosti církve *Ad gentes*, 21. In *Tamtéž*, s. 489–490, zde s. 490.

¹⁰⁷ DRUHÝ Vatikánský koncil. Deklarace o křesťanské výchově *Gravissimum educationis*, 2. In *Tamtéž*, s. 535. Dále jen *GE*.

¹⁰⁸ *GE*, 3. In *Tamtéž*, s. 535–536.

Koncil se v této souvislosti vyjádřil také k roli státu: „*Výchovný úkol sice náleží především rodině, je však třeba, aby při něm pomáhala celá společnost. Proto kromě práv rodičů a ostatních, kterým rodiče poskytnou účast na výchově, přísluší některé povinnosti a práva státu, pokud je na něm, aby pořádal to, co vyžaduje časné obecné blaho. K jeho úkolům patří podporovat výchovu mládeže několika způsoby: má chránit povinnost a práva rodičů a ostatních, kteří se na výchově podílejí a poskytovat jim pomoc; podle zásady subsidiarity se má ujmout výchovy stát tehdy, když rodiče nebo jiné společenské útvary neplní svůj úkol, ovšem s ohledem na přání rodičů. Dále má stát zakládat vlastní školy a ústavy v takové míře, jak to vyžaduje obecné blaho.*“

V souvislosti s československými dějinami je třeba ještě zmínit veřejné vystoupení Josefa kardinála Berana v závěrečné fázi koncilu (20. září 1965) týkající se kromě jiného náboženské svobody.¹⁰⁹

1.2.4. Nástin fenoménů v dalším vývoji (1965–2010)

Ještě v průběhu koncilu se odehrála změna na papežském stolci, na nějž usedl Pavel VI. (papežem 1963–1978), který také jeho dokumenty schválil. Během tohoto pontifikátu došlo ke změně vztahů mezi Svátým stolicem a Sovětským svazem, respektive východním blokem. Pavel VI. se ve Vatikánu osobně setkal se sovětským ministrem zahraničních věcí Andrejem Andrejevičem Gromykem (1966 a opět 1970) a s předsedou prezidia Nejvyššího sovětu SSSR Nikolajem Viktorovičem Podgorným (1967). Výrazným spolutvůrcem nové politiky nazývanou „Ostpolitik“ se stal Agostino Casaroli.¹¹⁰

Roku 1978 vzešel z konkláve dosavadní arcibiskup Krakova Karol kardinál Wojtyła, který přijal jméno Jan Pavel II. (papežem 1978–2005). Jestliže Pavla VI. charakterizovala ve vztahu ke komunismu dlouhodobá opatrnost, u Jana Pavla II. se jednalo o dlouhodobou nesmlouvavost. Z velkého množství jeho textů připomeňme encykliku o lidské práci, v níž pojednal také o napětí mezi kapitalismem a socialismem.¹¹¹ Od roku 1983 se římskokatolická církev začala řídit novým Kodexem kanonického práva, v němž je zakotveno právo všech

---

¹⁰⁹ „(...) *Od chvíle, kdy byla v mé vlasti radikálně omezena svoboda svědomí, byl jsem svědkem těžkých pokusů, které tento stav pro mnohé přinášel. U celého svého stáde, dokonce i mezi kněžími, jsem pozoroval nejen vážné ohrožení víry, ale také velmi těžká pokušení ke lži, přetvářce a jiným mravním neřestem, která snadno kazí lid, nemá-li pravou svobodu svědomí. (...)*“ Svoboda svědomí. Proslov Josefa Berana 20. září 1965. In *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.* 1. Vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013, s. 220–221. Explicitní zmínka o komunismu se v koncilních dokumentech nenachází, papež Pavel VI. ovšem situaci reflektoval: „*Vám všem, na něž doléhá mohutně tíha kříže, vám chudým a opuštěným, vám plačícím, vám, kteří jste obklopeni hradbou mlčení, vám neznámým, kteří jste sklíčení bolestí, pravíme: Vzhopte se a vzmužte se! Vy jste totiž privilegovanými občany Božího království, království naděje, štěstí a života. Vy jste bratři trpícího Krista a spolu s ním, pokud chcete, můžete zachraňovat svět.*“ Poselství koncilu přednesené papežem Pavlem VI. 8. prosince 1965. In *Tamtéž*, s. 205–215, zde s. 214.

¹¹⁰ J. Em. Mons. Agostino kardinál Casaroli (1914–1998) působil od roku 1940 jako úředník ve strukturách Státního sekretariátu Městského státu Vatikán. V letech 1961–1967 zastával funkci náměstka tajemníka a v letech 1967–1979 tajemníka Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, resp. Rady pro veřejné záležitosti církve. Po svém jmenování kardinálem byl v letech 1979–1990 státním sekretářem Svátého stolce. Ostpolitik (východní politika, politika otevírání směrem k východu) spočívala ve zprostředkující roli Svátého stolce ve smyslu otevřeného dialogu. Viz CASAROLI, Agostino. *Trýzeň trpělivosti. Svátý stolec a komunistické země (1963–1989)*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

¹¹¹ „*Podle marxistického programu, který se opírá o filozofii Karla Marxe a Bedřicha Engelse, je třídní boj jediný prostředek k odstranění tzv. třídních nespravedlností, existujících ve společnosti, a též k odstranění tříd samých. Uskutečnění tohoto programu pak předpokládá zespolečnění výrobních prostředků, aby se přenesením vlastnictví ze soukromníků na kolektiv zajistila dělníkova práce před snadným vykořisťováním. K tomu je zaměřen boj, vedený metodami nejen ideologickými, ale i politickými. Skupiny, které se jako politické strany řídí marxistickými názory, se snaží uchopit moc v jednotlivých státech, uplatňují přitom princip diktatury proletariátu a mnohostranné ovlivňování, nevylučuje tlak revolučních mas; činí tak s úmyslem zrušit soukromé vlastnictví a zavést v těchto státech kolektivní zřízení. Podle hlavních ideologů a vůdců tohoto velkého mezinárodního hnutí je cílem tohoto akčního programu uskutečnění sociální revoluce a zavedení socialismu a posléze komunistického režimu v celém světě.*“ JAN PAVEL II. Encyklika *Laborem exercens* o lidské práci ze dne 14. září 1981. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996, čl. 11.

křesťanů na křesťanskou výchovu.¹¹² Encyklika *Centesimus annus* vydaná ke 100. výročí okružního listu *Rerum novarum* 1. května 1991 konstatuje: „(...) Polovina evropského světadílu se dostala pod nadvládu komunistické diktatury, zatímco druhá polovina se hleděla podobného nebezpečí uchránit. Mnohé národy, uzavřené v tísnivých hranicích mocenského bloku, ztratily možnost o sobě rozhodovat. (...)“¹¹³

Kromě papežského magisteria se lze se stanovisky římskokatolické církve ke zmíněným a souvisejícím tématům setkat také v dokumentech Mezinárodní teologické komise,¹¹⁴ Papežské biblické komise¹¹⁵ i dalších vatikánských dikasterií a Katechismu katolické církve z roku 1995.¹¹⁶ Ze stanovisek souvisejících s magisteriem uvedme

---

¹¹² „Protože jsou křesťané křtem povoláni k životu podle evangelia, mají právo na křesťanskou výchovu, která je směřuje k dosažení vyzrálé osobnosti a zároveň vede k poznání a správnému prožívání tajemství spásy.“ *Kodex kanonického práva*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1994, kán. 217. Kánony 208–223 obsahují výčet práv a povinností všech křesťanů. Hovoří se zde o povinnosti poslušnosti vůči církevním představeným, o právu na slavení bohoslužeb, shromažďování, svobodné teologické bádání. Obsah platného kodexu je v příslušné době závazný pro všechny osoby pokřtěné v západní církvi.

¹¹³ JAN PAVEL II. Encyklika *Centesimus annus* ke 100. výročí vydání *Rerum novarum* ze dne 1. května 1991. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996, čl. 18.

„K morální a hospodářské obnově zemí, které svrhly komunismus, je zapotřebí velkého úsilí (...)“ *Tamtéž*, čl. 27.

¹¹⁴ Dokumenty Mezinárodní teologické komise, působící od roku 1969 dosud, nemají věroučnou závaznost, ale jedná se o odborné teologické texty, publikované vždy se schválením prefekta Kongregace pro nauku víry. Viz *Statuta Mezinárodní teologické komise*. In *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované metodě do roku 1995 a Statuta Mezinárodní teologické komise*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011, s. 137–143.

Například v roce 1979 publikovala komise dokument *O lidském rozvoji a křesťanské spáse*, v němž se opětovně odmítá antagonismus společenských tříd a dále se konstatuje, že „každý výlučný politický postoj, který není tolerantní vůči opozici, se stává tyraní a (...) zrazuje vlastní povahu politiky.“ **MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE**. *O lidském rozvoji a křesťanské spáse*. In *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované christologii a soteriologii do roku 1995*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 70–71.

V roce 1983 se komise věnovala otázce lidských práv a konstatovala, že „marxistický slovník vztahující se na důstojnost člověka, na jeho práva, svobody, na osobu, na svědomí, na rozum a tak dále má svůj vlastní specifický význam, který se kompletně odlišuje nejenom od křesťanského pojetí, ale také od pojetí, které vykazuje mezinárodní právo (...)“ **MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE**. *Důstojnost a práva lidské osoby*. In *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 60.

¹¹⁵ Papežská biblická komise v roce 2010 v otázce vztahu křesťanů ke státní moci konstatovala: „Po století, v němž totalitní režimy zpusťily celé kontinenty a zahubily milióny lidí, je nutné doplnit toto pojetí vztahu ke státu o způsob, jakým Apokalypsa popisuje démonický vliv státu, který se staví na místo Boha a sám si dělá nárok na veškerou moc. Takový stát se řídí hodnotami a postoji, které jsou v rozporu evangeliem. Podrobuje své poddané tlaku a vyžaduje naprostou oddanost, přičemž ty, kdo odmítnou, buď vyhostí, nebo usmrtí (...)“ **PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE**. *Bible a morálka. Biblické kořeny křesťanského jednání*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, čl. 118.

¹¹⁶ **Téma sociální spravedlnosti**: „Společnost zajišťuje sociální spravedlnost, když vytváří podmínky, které umožňují sdružením i jednotlivcům dosahovat toho, nač mají právo podle své přirozenosti a svého povolání. Sociální spravedlnost je spojena s obecným blahem a s výkonem vládní moci.“ *Katechismus katolické církve*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1995, čl. 1928.

Apolitičnost církve: „Církev, která na základě svého poslání a své kompetence se nijak neztotožňuje s politickým společenstvím, je zároveň znamením a ochranou transcendentního charakteru lidské osoby. Církev zároveň ctí a podporuje i politickou svobodu a odpovědnost občanů.“ *Tamtéž*, čl. 2245.

Případná kritická role vzhledem k politickému uspořádání: „K poslání církve patří posuzovat z hlediska mravního i ty věci, které patří do oblasti politiky, vyžadují-li to základní práva lidské osoby nebo spása duší.

antropologické prohlášení Mezinárodní teologické komise, které se vyjadřuje k otázce komunismem propagovaného ateismu mimořádně konkrétně, včetně udání jmen: „*Nejvýznamnějším názorem, mezi všemi, které ohrožovaly teologii Božího obrazu, bylo od Boha naprosto oddělené pojmání člověka jako autonomního a sebeustavujícího subjektu. (...) Odtud pak byl jen krátký krok k převrácení biblické antropologie. Tato proměna nabývá různých forem v myšlení autorů jako Ludwig Feuerbach, Karl Marx a Sigmund Freud. (...) Ateismus byl nezbytným předpokladem pro to, aby se člověk mohl prohlásit za někoho, kdo ustavuje sebe sama.*“¹¹⁷

Výběrový pohled do magisteriálních textů a dalších ukazuje, že římskokatolická církev kontinuálně zachovává k socialismu ve všech jeho formách výrazně negativní stanoviska, jejichž struktura se sice proměňuje, ale zásadní postoje nikoli. Z papežských a dalších textů vyplývá výše pramenně podložená neslučitelnost komunismu a křesťanství.

1.2.5. Teologie osvobození – pokus o provázání křesťanství a marxismu¹¹⁸

Teologie osvobození (vzhledem k různosti přístupů a množství autorů je správnější používat plurál)¹¹⁹ vždy pracují s biblickým souslovím „Boží království“¹²⁰ v politicko-sociální rovině. Přístupy reagovaly na výrazné sociální nerovnosti v zemích Jižní Ameriky a rasismus v jižní Africe. Zejména v oblasti Latinské Ameriky po krachu rozvojových programů v 50. a 60. letech získalo úsilí o odstranění bídy a mnohdy také útlaku zastánce mezi římskokatolickým klérem i episkopátem. V roce 1968 publikovali biskupové shromáždění na Druhé latinskoamerické biskupské konferenci prohlášení, ve kterém odmítli institucionalizované násilí, porušování lidských práv, varovali ale před ozbrojenou revolucí.¹²¹

Přestože teologie osvobození čerpají z dokumentů II. vatikánského koncilu nebo kupříkladu děl Jürgena Moltmana, její autoři se vědomě vzdávají univerzálnosti, jedná

Přitom bude používat všech prostředků, ale jen takových, které jsou v souladu s evangeliem a dobrem všech lidí v různých dobách a situacích. Tamtéž, čl. 2246

¹¹⁷ MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Společenství a služba. Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, čl. 19.

„(...) Konečně platí, že hřích se projevuje také ve společenském rozměru Božího obrazu. Je možno rozpoznat ideologie a struktury, které jsou objektivním projevem hříchu a které se stavějí proti tomu, aby lidské bytosti uskutečňovaly Boží obraz.“ Tamtéž, čl. 45.

¹¹⁸ Podrobněji viz např. GIBELLINI, Rosino. *Teologické směry 20. století*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011, s. 365–400. MUSTO, Ronald. G. *The Catholic Peace Tradition*. 1th edition. New York: Peace Books, 2002, s. 210–237. TORRELL, Jean-Pierre. *Fenomén katolická teologie*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2013, s. 113–118, 142–145.

¹¹⁹ Srov. Teologie osvobození. In PETROSILLO, Piero. *Křesťanství od A do Z*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 208.

¹²⁰ Termín pochází z Ježíšovy Horské řeči (Mt kap. 5–7) obsahující základní křesťanské akcenty včetně tzv. blahoslavenství. Marginalizovaným a utlačovaným skupinám je zde slíbena změna jejich postavení.

¹²¹ LANE, Tony. *Dějiny křesťanského myšlení*. 1. vydání. Praha: Návrat domů, 1996, s. 279–280.

se o analýzu specifické situace v Latinské Americe určenou pouze pro tuto oblast. Aktivizace a osobní nasazení s cílem odstranit nespravedlnost a chudobu tak předchází teologické reflexi. Pro tyto účely se využívá marxistická teorie třídního boje, antagonismu tříd a revolučního boje.

Z hlediska katolické teologie se jedná o nepřijatelný heterodoxní přístup, protože „*království Boží není žádný politický pojem, a tedy žádné politické měřítko, z něhož lze bezprostředně rozvíjet politickou praxi a kritiku politických činů.*“¹²² Magisteriálně byly teologie osvobození odmítnuty třikrát. Kongregace pro nauku víry zveřejnila dne 6. srpna 1984 velmi odmítavě laděný dokument *Libertatis nunciatus* s podtitulem *Pokyny k některým projevům teologie osvobození*. Smířlivěji vyznívá následující *Instrukce o křesťanské svobodě a osvobození Libertatis conscientia* z 22. března 1986. V roce 1993 se k teologiím osvobození vyjádřila také Papežská biblická komise, která poukázala na účelovou výběrovost novozákonních témat: „*Tento způsob čtení se soustřeďuje na vyprávěcí a prorocké texty, které objasňují situace útisku a inspirují praxi, která směřuje k sociální změně; někdy to může být způsob předpojatý, nevěnující dostatečnou pozornost ostatním textům Bible.*“¹²³

Spojení marxistických a křesťanských myšlenek se na příkladu teologií osvobození ukázalo jako nefunkční, přičemž tato nesouměřitelnost vyplývá již z podstaty obou konceptů a nelze ji odstranit jakýmkoliv kompromisem. Platí tak, že „*právě pokus těžít z marxistické analýzy a marxistické terminologie se ukázal jako nejproblematictější prvek jinak v mnohém inspirativní a slibné teologie osvobození (...).*“¹²⁴

Teologie osvobození nebyly odmítnuty jako celek, Řím ale vystoupil proti některým prvkům v nich obsažených, vyplývajících z přiblížení myslitelů k marxismu. Pozitivní přínos teologie osvobození lze spařovat ve využití některých sousloví v sociálním učení římskokatolické církve, např. „*struktury hříchu*“.¹²⁵

---

¹²² RATZINGER, Joseph. *Eschatologie. Smrt a věčný život*. 2. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2004, s. 43. Dále jen RATZINGER, Joseph. *Eschatologie*.

¹²³ PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Výklad Bible v církvi*. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 55–57, zde s. 56. Dokument pochází z roku 1993.

„*Jistěže exegeta nemůže být neutrální, ale musí se také vyvarovat jednostrannosti. Ostatně sociální a politická angažovanost není přímým úkolem exegety. Ve snaze zasadit biblické poselství do sociálně-politického kontextu se teologové a exegeté cítili nuceni sáhnout k nástrojům používaným při analýze sociální reality. V této perspektivě vypracovaly jisté proudy teologie osvobození analýzu inspirovanou materialistickými doktrínami a v tomto rámci pak četly také Bibli, což samozřejmě vyvolalo otázky, zvláště co se týče marxistického principu třídního boje. Pod tlakem obrovských sociálních problémů se kladl více důraz na pozemskou eschatologii, často na úkor transcendentní eschatologické dimenze Písma.*“ *Tamtéž*.

¹²⁴ HALÍK, Tomáš. Předmluva. *Sociální nauka katolické církve ve společensko-dějinném horizontu*. In *Sociální encyklika (1891–1991)*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996, s. 7–17, zde s. 16.

¹²⁵ Srov. JAN PAVEL II. Encyklika *Sollicitudo rei socialis* o starosti církve o sociální otázky ze dne 30. prosince 1987. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996, čl. 36–37, 41.

O umírněném socialismu hovořil již v roce 1931 Pius XI.: „*Umírněnější je druhý směr, jenž si ponechal název socialismus. Nejen že se při uskutečňování svého programu vzdává násilí, ale dochází tu i k určitému zeslabení*

2. Římskokatolická církev v komunistickém totalitním panství

Fungování římskokatolické církve ve státě podléhajícímu komunistickému totalitnímu panství se vyznačuje několika specifiky, která pro přehlednost a pro účely následné analýzy příběhu děkana Václava Boštíka rozdělíme do tří skupin – ideová, sociální a institucionální. Rozlišování těchto tří dimenzí má za cíl co nejpřesněji vystihnou charakteristiky římskokatolické církve jako celku, jež se nachází v komunistickém státě. Přesné oddělení tří naznačených oblastí je možné pouze teoreticky (dějiny idejí, sociální dějiny apod.), fakticky, zvláště na níže popisované mikrohistorické úrovni, se překrývají a jejich jasnou hranici určit nelze: vždy se jedná o ideové střetávání, o sociální praxi a zároveň strukturu zasazenou do nějak vymezeného kontextu.

2.1. Církev jako instituce

Hlavních důvodů pronásledování římskokatolické církve jakožto uspořádané instituce můžeme v evropském prostředí nalézt pět: (1) zásadní ideové rozpory mezi katolickým křesťanstvím a komunismem,¹²⁶ (2) početnost, (3) hierarchickou strukturu, (4) osobu nejvyššího představitele a (5) vlastní právo.¹²⁷ Tyto charakteristiky částečně vysvětlují, proč se primárním nepřítelem komunistického totalitního panství stala právě římskokatolická církev. Všechny výše uvedené body z ní totiž činí velice samostatnou, soběstačnou, na státu nezávislou instituci. Pro plnohodnotné fungování církve je přitom zachování této svébytnosti velmi důležité, její narušení vede k částečnému ochromení celého rozsáhlého církevního mechanismu.

Je tedy zřejmé, že římskokatolická církev jakožto instituce nedobrovolně zastává v komunistickém totalitním panství úlohu nepřítele, slovy Klementa Gottwalda „*nepřítele číslo jedna*.“ Silke Satjuková a Rainer Gries rozlišili tři fáze obrazu nepřátel v Německé demokratické republice,¹²⁸ jejich závěry lze ovšem úspěšně aplikovat také na obraz římskokatolické církve jakožto nepřítele v komunistickém Československu. Ze strany

---

*třídniho boje a ke zmírnění požadavku odstranění soukromého vlastnictví, i když se ho nezřekl. Dalo by se říci, že socialismus, zděšený vlastními zásadami a důsledky, které z nich vyvodil komunismus, se přiklání a znovu přibližuje k pravdám, které vždy vyznávala křesťanská tradice: nelze totiž popírat, že názory těchto socialistů se v lecčems přibližují požadavkům, které právem na společnost kladou křesťanští reformátoři.“ PIUS XI. Encyklika *Quadragesimo anno*, čl. 113.*

¹²⁶ Viz výše kapitola 1.3. Institucionální rovina vztahu a níže kapitola 2.4. Komunismus jako politické náboženství.

¹²⁷ Srov. VAŠKO, Václav. *Dům na skále I*, s. 211.

¹²⁸ SATJUKOVÁ, Silke – GRIES, Rainer. Feindbilder des Sozialismus. Eine theoretische Einführung. In SATJUKOVÁ, Silke – GRIES, Rainer (Hg). *Unsere Feinde. Konstruktionen des Anderen im Sozialismus*. 1. Auflage. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2004, s. 13–74. Dále jen SATJUKOVÁ, Silke – GRIES, Rainer. Feindbilder des Sozialismus.

představitelů státu vzniká silná potřeba vytvářet obrazy nepřátel především v době etablování nových elit, přičemž impulsem k tomuto jednání je strach ze ztráty moci. Můžeme říci, že v první fázi se jedná o strach etablujících se elit, ve druhé a třetí pak o strach již etablovaných elit. Tlak vůči konkrétnímu nepříteli vytvářený státním aparátem se v tomto schématu mění co do intenzity i postupů, ale neustává.¹²⁹

Vývoj obrazu římskokatolické církve jako nepřítele v komunistickém totalitním panství (ČSR a ČSSR 1949–1971)¹³⁰		
Časové vymezení	Pojem v německém jazyce	Překlad do českého jazyka
(1948) 1949–1953: ¹³¹ období stalinismu	<i>der unbedingte Feinde</i>	nepodmíněni nepřátelé
1953–1960: období budování socialismu	<i>der bedingte Feinde</i>	podmíněni nepřátelé
1960–1968 (1971): období dobudovaného socialismu	<i>der erodierte Feinde</i>	erodující nepřátelé

Léta 1949–1953 se překrývají s veřejným a značně tvrdým proticírkevním postupem, níže označovaným za zápas s hierarchickou strukturou římskokatolické církve, jenž byl zahájen v říjnu 1949. Od poloviny 50. let začali představitelé komunistického státu v mnohem větší míře používat i jiné, navenek poněkud „měkčí“, postupy s totožným cílem likvidace veškerého náboženského života obyvatel, které dále souhrnně označujeme za zápas s vírou. Od 60. let se pozvolna dostavily výsledky procesu, jež v sobě zahrnoval jak stále platné

¹²⁹ Viz též stručné shrnutí PALIVODOVÁ, Eva. *Ochrana hranic a vytváření vnějšího nepřítele v Československu v letech 1948–1956*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2010, s. 132–133.

Analýza postupů a využití jednotlivých témat (především oživení již existujících historických klíšé a společenských stereotypů) v kampani proti římskokatolické církvi v Československu není předmětem této práce. Římskokatolická církev jakožto instituce ale bezesporu po roce 1948 plnila úlohu jednoho z nepřátel státu, přičemž uvedené fáze znamenají také využití různých nástrojů v krocích proti ní. Budování obrazu nepřátel v komunistickém totalitním panství vychází ze základní dichotomie založené na striktním odlišování „my“ a „oni“. Viz LOEWENSTEIN, Bedřich. *My a ti druhí. Dějiny, psychologie, antropologie*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997.

¹³⁰ Srov. SATJUKOVÁ, Silke – GRIES, Rainer. *Feindbilder des Sozialismus*, s. 48–54. Autoři pracují s kontextem NDR a s obdobím až k roku 1991, schéma je pro účely diplomové práce v časovém vymezení upraveno. Je třeba zdůraznit, že se jedná o orientační a nikoliv přesné a obecně platné politické a církevně-politické mezníky. Při využití předloženého schématu pro celé období let 1948–1989 (1990) dějin římskokatolické církve v Československu bychom museli ve druhé a třetí fázi rozlišit více stupňů či forem postupného podmiňování a erodování obrazu nepřítele. Takové kroky nejsou pro účely diplomové práce třeba, protože se již bezprostředně netýkají příběhu děkana Václava Boštíka.

¹³¹ Proces destalinizace v Československu můžeme vymezit lety 1953–1961, rok 1956 volíme jako jeho ukončení nejen kvůli kritice kultu osobnosti a specifickému vývoji v ČSR oproti jiným zemím východního bloku, ale také na základě proměny církevně-politického aparátu.

repressivní kroky (např. nemožnost obsazení biskupských stolců, *numerus clausus* teologické fakulty), tak i vytlačování religiozity z veřejného prostoru a života vůbec (např. výuka náboženství, civilní obřady).

2.2. Církev jako sociální struktura¹³²

Přestože nelze oddělit vyznávanou víru od konkrétní osoby, která se k ní hlásí, můžeme při sociálně-historické analýze rozlišit ideovou rovinu a rovinu sociální praxe. Při úvaze o římskokatolické církvi jako sociální struktuře vyjdeme ze strategií a statusového vědomí sociálních skupin, jak je v návaznosti na Maxe Webera zachytila Roslyn Omodeiová.¹³³

Strategie a statusové vědomí sociálních skupin ¹³⁴			
Požadavky podřízené skupiny	KONSENZUS (statusový pořádek je akceptován jako legitimní)	ASPIRACE (přihlášení se k právům a privilegiím)	UZURPACE (statusový pořádek je ničen)
Reakce dominantní skupiny			
UDRŽOVACÍ STRATEGIE (neuznání žádných požadavků, přání zachovat statusové rozdíly)	<i>žádné požadavky, žádný konflikt</i>	<i>požadavky ignorovány, žádná změna systému</i>	0
USMIŘOVACÍ STRATEGIE (uznat legitimní výzvy a přijetí změny jako nutnosti)	0	<i>některé požadavky akceptovány jako legitimní, jiné nikoli; dohoda a kompromis</i>	A <i>některé požadavky akceptovány jako legitimní; úsilí dominantní skupiny o dohodu a kompromis</i>
REZISTENTNÍ STRATEGIE (hrozba změny statusového pořádku a ohrožení zájmů)	0	B <i>požadavky odmítnuty; politická a sociální represe s cílem oslabit znevýhodněnou skupinu</i>	C <i>požadavky odmítnuty; politická a sociální represe potřebná k udržení statusových rozdílů</i>

Schéma poskytuje prostor pro jeho další promyšlení v kontextu komunistického totalitního panství a římskokatolické církve se sedmi charakteristikami. (1) V totalitním panství se církev dostává do role podřízené a znevýhodněné skupiny. (2) Církevní

¹³² Viz MOBERG, David O. *The church as a social institution. The sociology of American religion*. 1st edition. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1962, s. 127–161.

¹³³ OMODEIOVÁ, Roslyn. Beyond the Neo-Weberian Concept of status. In *Australian & New Zealand Journal of Sociology* č. 18, 1982, s. 196–213.

¹³⁴ *Tamtéž*, s. 207. Srov. LOUŽEK, Marek. *Max Weber. Život a dílo. Weberovské interpretace*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005, s. 281–283.

představitelé přistupují k vyjednávání (kladení požadavků) až druhotně, jeho primárním iniciátorem je vždy stát. (3) Ve vztahu k církvi se komunistické totalitní panství pohybuje ve třech dimenzích, označených ve schématu žlutou barvou. (4) Tyto dimenze na sebe v makrohistorickém měřítku navazují v pořadí A – B – C, přičemž varianta A se částečně může odehrávat ještě v době, kdy nemá totalitní panství úplný monopol, varianta B probíhá krátce a varianta C charakterizuje dlouhodobý postoj komunistického státu k církvi.¹³⁵

(5) Na mikrohistorické úrovni se však mohou všechny tři výše uvedené formy vztahu (dimenze), na rozdíl od pohledu zahrnujícího celý stát nebo skupinu států, vyskytovat paralelně, a to i dlouhodobě. (6) Na žádné úrovni se ovšem nejedná o skutečné vyjednávání – požadavky mohou být sice *de iure* akceptovány, *de facto* ale nikdy nemohou být ze strany komunistického státu uznány za legitimní, protože (7) konečným cílem komunistického totalitního panství není nalezení trvalého *modu vivendi* s římskokatolickou církví, nýbrž její totální likvidace, a jakákoliv dohoda je ze strany státu považována pouze za dočasné řešení.

Sociologický pohled můžeme doplnit o typologii, kterou v roce 1986 vypracoval kněz, pedagog a katolický intelektuál Oto Mádr. Ve svém textu nazvaném „Jak církev neumírá“ předložil skutečnou „teologii ohrožené církve“, kterou podepřel i vývojovou linií od církve tvořící pilíř konfesijní monarchie až k jejímu plánovanému zničení.

Oto Mádr: typologie vztahů mezi státem a církví¹³⁶		
Postoj státu	Chápání církve	Popis situace
přátelský	jediná církev	církev má být, je potřebná, má podporu
	privilegovaná církev	
neutrální	nezávislá církev	církev může a nemusí být, má svobodu
nepříznivý	A izolovaná církev	církev by raději neměla být, je pouze trpěna
	B utiskovaná církev	
nepřátelský	C ohrožená církev	církev nemá být, musí být zničena
	D umírající církev	

I v tomto případě lze schéma dále promýšlet. Církev v totalitním panství se týkají zažlucená pole, přičemž proticírkevní politika státu postupuje na makro-úrovni ve sledu A – B – C – D.¹³⁷ Cíl církevní, respektive proticírkevní, politiky komunistických státních i dalších orgánů se nemění a směřují k totální ateizaci společnosti.

¹³⁵ Z dějin Sovětského svazu známe příklad krátkodobého zmírnění tlaku směrem k ruské pravoslavné církvi po německém útoku v roce 1941. Zde se ovšem jednalo o časově omezený a čistě pragmatický Stalinův kalkul směřující k aktivizaci a sjednocení obyvatelstva. Podobné racionální a krátkodobé ústupky ovšem neznamenají opuštění proticírkevní politiky.

¹³⁶ MÁDR, Oto. Jak církev neumírá. K teologii ohrožené církve. In *Slovo o této době*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1992, s. 244–289, zde s. 255. Dále jen MÁDR, Oto. Jak církev neumírá.

¹³⁷ Schéma není pojmově zcela koherentní s předchozím výkladem. Oto Mádr použil pro radikální a veřejné proticírkevní tažení, jež zde vymezujeme lety 1949–1956 a označujeme za zápas s hierarchickou strukturou

Na rovině sociální praxe dochází k různým formám vzdalování se od osobní víry. V návaznosti na předchozí úvahy Roslyn Omodeiové o statusovém vědomí státu a římskokatolické církve a Oty Mádra o teologii ohrožené církve se nyní zaměříme na osm druhů progresivního vzdalování se od víry zpracované Andréem Charronem v roce 1975. Model zachycuje možný vývoj od nepraktikování bohoslužebných úkonů, přes odcizení církvi až směrem k lhostejnosti vůči ní i víře samotné. Popsaný proces lze jistě pozorovat i mimo totalitní panství, ale v jeho rámci má jiný význam – je totiž iniciován státní mocí, která předkládá níže uvedenou sedmou a osmou fázi za žádoucí a ideální postoj.

André Charron: osm druhů progresivního vzdalování od víry¹³⁸	
Fáze	Popis
1. odtržení od liturgické praxe	neúčast na liturgických úkonech
2. odtržení od církve jako instituce	aktivní (artikulované výhrady) i pasivní (neartikulované výhrady) odtržení
3. odtržení od církve jako společenství věřících	pouze formální i žádná faktická příslušnost k církvi
4. odtržení od praktikovaného křesťanství	upuštění od víry a křesťanských zásad ve vztahu k vlastnímu jednání
5. odtržení od syntézy křesťanského učení	odmítnutí obsahu církevní nauky i evangelia
6. odtržení od věrnosti Ježíši Kristu	vzdalování se víře
7. odtržení od víry v osobního Boha	vzdálení se víře (ateismus, agnosticismus)
8. odtržení od náboženské zvědavosti	nezájem o víru, apatie

2.3. Církev jako nositelka křesťanských idejí

Na úrovni idejí či světového názoru se nemůže křesťanství s komunismem protnout z důvodu diametrálně odlišného přístupu k některým zásadním otázkám, jejichž příklady uvádí následující tabulka.

Příklady neslučitelnosti křesťanských a komunistických idejí z hlediska katolické teologie¹³⁹	
Křesťanství	Komunismus
teistické, biblické, ¹⁴⁰ zjevené náboženství ¹⁴¹	militantní ateismus

katolické církve, výrazy „izolace“ a „útisk“. I pro následující období („ohrožení“, „umírání“) je zřejmě primárně inspirován institucionálním vývojem, který předpokládali tvůrci proticírkevní politiky. Nemusí se přitom jednat pouze o flagrantní porušování principů právního státu (např. politické procesy), ale i o dlouhodobě a různými prostředky vyvíjený tlak odvozený od právního podřízení fungování církve státnímu aparátu. Zničení církve chápané jakožto likvidace této sociální struktury tak může, ale nutně nemusí, mít podobu razantní perzekuce.

¹³⁸ CHARRON, André. Les divers types de distants. In *Nouveau Dialogue* č. 11, 1975, s. 3–9. Srov. GALLANGHER, Michel Paul. *Křesťanství a moderní kultura*. 1. vydání. Velehrad: Refugium, 2004, s. 59–62.

¹³⁹ K základním hermeneutickým východiskům viz ZIMMERMANN, Jens. *Theologische Hermeneutik. Ein trinitarisch-christologischer Entwurf*. 1. Auflage. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2004, s. 159–165.

¹⁴⁰ Viz POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria. Struktury myšlení v dogmatické teologii*. 1. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 81–83. Dále jen POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria*.

¹⁴¹ Viz WALDENFELS, Hans. *Kontextová fundamentální teologie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 57–62, 207–230.

teologie stvoření ¹⁴²	materialismus
bohoocta ¹⁴³	idolatrie
christologie, ¹⁴⁴ soteriologie ¹⁴⁵	radikální antropocentrismus
transcendentální antropologie ¹⁴⁶	vnitrosvětská antropologie
křesťanská morálka ¹⁴⁷	marxisticko-leninská etika
teologie dějin ¹⁴⁸	politika dějin
eschatologie ¹⁴⁹	utopismus

Katolická církev jakožto reprezentantka (hlasatelka) náboženství zjeveného Ježíšem z Nazareta, jehož křesťané považují za Božího Syna a Mesiáše (Krista), musí v ideové rovině nutně stát v rozporu s materialistickým a militantně ateistickým komunistickým systémem, který odmítá jakoukoliv formu transcendence. Ve státě ovládaném totalitním panstvím se pak zásadní neslučitelnost projeví plně, a to nejen ve formě ideologického boje,¹⁵⁰ nýbrž i faktického proticírkevního postupu.

2.4. Komunismus jako politické náboženství

V totalitním panství nelze oficiálně připustit alternativu, konkurenční výklad nebo model a tato radikální unifikace se týká i náboženství. Z výše řečeného jasně vyplývá jednak rozpornost římskokatolického náboženství reprezentovaného římskokatolickou církví a komunistické, konkrétně marxisticko-leninské, ideologie, jednak úsilí ateistického státu o likvidaci církve jako instituce i vytačení všech forem teistické religiozity. Přívlastek „teistický“ přitom není v žádném případě náhodný.

Koncept představující totalitní panství jako sekularizované formy víry, jež tuto víru bez Boha cíleně budují, lze považovat za etablovaný. Komunismus budovaný ve státě řízeném komunistickou stranou jakožto hegemonem můžeme chápat jakožto politické náboženství.

¹⁴² Viz BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie. Člověk v Kristu Ježíši*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 29–91.

¹⁴³ Viz POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*. 1. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 72–75, 546–549. Dále jen POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*.

¹⁴⁴ Viz RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Úvod do křesťanství. Výklad apoštolského vyznání víry*. 1. úplné vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 185–188.

¹⁴⁵ Viz POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 3. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2006. Dále jen Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*.

¹⁴⁶ Viz KASPER, Walter. *Theologie – součást naší doby*. 1. vydání. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 36–60.

¹⁴⁷ Viz WEBER, Helmuth. *Všeobecná morální teologie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, Zvon, 1998, s. 84–351.

¹⁴⁸ Viz POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 40–47. Dále jen POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin*.

¹⁴⁹ Viz MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 536. Dále jen MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. RATZINGER, Joseph. *Eschatologie*, s. 10, 15, 51, 69–70.

¹⁵⁰ Z hlediska katolické teologie nelze považovat křesťanství (na rozdíl od myšlenkových směrů vědomě na křesťanství navazujících, např. křesťanské demokracie, politického katolicismu apod.) za ideologii. Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 35–37, 89, 110, 772.

Komunistický státní aparát zde z důvodu (1) antropologických potřeb a (2) nutnosti vyplnění vakua vzniklého vytlačení teistických forem religiozity iniciuje vytváření a uchovávání vlastních kvazináboženských tradic, a to tradic ryze sekulárních.¹⁵¹ Musíme rovněž konstatovat, že bez této státem vnucované, sekularizované religiozity postrádá komunismus jakožto systém úplnost. Podle Charlese Ferdinanda Ramuze (1878–1947) „*samo jméno komunismus má smysl jedině ve významu společenské víry.*“¹⁵²

Fenomén politických náboženství je pozorovatelný v demokratických systémech,¹⁵³ ve všech typech totalitních panství¹⁵⁴ i ve všech modifikacích komunismu.¹⁵⁵ Nikolaj Alexandrovič Berďajev (1874–1948) hovořil o marxismu-leninismu (bolševismu) jako o jediné etablované formě ortodoxního, totalitního, integrálního marxismu. „*Tento ,ortodoxní‘ marxismus, který byl ve skutečnosti marxismem transformovaným na ruský způsob, si v první řadě osvojil nikoli deterministickou, evoluční, vědeckou stránku marxismu, ale jeho mesianistickou, mýtotočnou náboženskou stránku (...). Tento ortodoxní, totalitní marxismus vždy vyžadoval vyznávání materialistické víry, ale obsahoval i silné prvky idealistické.*“¹⁵⁶

Vztah křesťanství a komunismu, jak vyplývá z předchozího textu, není pouze „napjatý“ či „zvláštní“, ale protikladný, což se projevuje jak na rovině ideové, tak na rovině sociální praxe. Odmítnutí této fundamentální rozdílnosti by znamenalo popřít podstatu militantně ateistického světového názoru i zjeveného biblického náboženství, což Berďajev potvrzuje: „*Komunismus je vyznáním určité víry, víry protikladné ke křesťanství.*“¹⁵⁷

---

¹⁵¹ HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století.*, s. 155–158.

¹⁵² „*Existují sovětské oltáře, jsou sovětské svatí, jsou sovětské obřady, jsou sovětská vyznání víry, jsou a budou sovětské papežové a sovětské koncily, jsou sovětské pouti, jsou sovětské mše, sovětské náboženství má své proroky, své mučedníky a samo jméno komunismus má smysl jedině ve významu společenské víry.*“ RAMUZ, Charles Ferdinand. *Míra člověka*. 1. vydání. Praha: Laichter, 1939, s. 82. Dále jen RAMUZ, Charles-Ferdinand. *Míra člověka*.

¹⁵³ Srov. GENTILE, Emilio. *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie kultury, 2008, s. 10–16.

¹⁵⁴ Srov. MAIER, Hans. *Politická náboženství*, s. 18–50.

¹⁵⁵ Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*, s. 73.

¹⁵⁶ BERĎAJEV, Nikolaj Alexandrovič. *Prameny a smysl ruského komunismu*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2012, s. 118.

¹⁵⁷ *Tamtéž*, s. 183.

Emilio Gentile se s Berďajevem shoduje ve fundamentálním zaměření komunismu, v souvislosti s křesťanstvím jde však ještě dále: „*Komunismus jako náboženství, jako spásná doktrína, jako duchovní disciplína člověka, se tvrdě střetává s křesťanskou vírou a s křesťanským vědomím a svědomím. Odtud pramení jeho fatalismus, jeho neshodovost vůči všem jiným náboženstvím a myšlenkovým systémům – odtud jeho propaganda a pronásledování náboženství. To všechno je vlastní jeho náboženské přirozenosti, a ne jeho komunistické ekonomické politice.*“ GENTILE, Emilio. *Politická náboženství*, s. 117.

II. ČÁST: HISTORIOGRAFICKÉ A DĚJINNÉ UKOTVENÍ

„Co se nám politicky podařilo? Politicky se nám podařilo znemožnit vytvoření jednotné fronty všech církví. Ačkoliv katolická církev je nejsilnější, přece není jenom ona, a když je od ostatních izolována, je to pro nás velké plus. Za druhé se nám podařilo do určité větší míry neutralizovat a do malé míry získat nižší katolický klérus. Za třetí se nám podařilo dokázat věřícím, že my to skutečně s církví nemyslíme zle, a když farář nedělá nic protistátního, chceme ho i platit. (...) A já jaksí mluvím o této věci obšírněji a právě v souvislosti se zostřením třídního boje právě proto, abychom si uvědomili, že to součást třídní fronty je, ať chceme nebo nechceme.“¹⁵⁸

Klement Gottwald na zasedání ÚV KSČ 24. února 1950

---

¹⁵⁸ Stenogram nezveřejněné části projevu Klementa Gottwalda o církevní politice na zasedání ÚV KSČ dne 24. února 1950. In BULÍNOVÁ, Marie a kol. (edd.). *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní šestka. Duben 1949–březen 1950*. 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 396–401, zde s. 400. Dále jen *Církevní komise*.

3. Subjektové totalitní panství

Při výkladu totalitních panství a dějin zemí, které touto etapou prošly či procházejí, se lze setkat se třemi základními, vzájemně si odporujícími, přístupy: (1) totalitně-historickým, (2) modernizačním a (3) revizionistickým, jejichž vzájemná neslučitelnost a spory o reflexi českých (československých) dějin v letech (1945) 1948–1989 této reflexi spíše škodí.¹⁵⁹ Předkládaná analýza nabízí z důvodu nepřínosné vyhraněnosti a určité strnulosti uvedených konceptů čtvrtou variantu kladoucí důraz na sociálně-historický přístup.

3.1. Pojem subjektu

Pro účely této úvahy rozumíme pod pojmem subjekt analytickou kategorii, jež je ze své povahy neutrální. Jedná se o teoretické odlišení jednotlivin (tj. jednotlivců) či množin (tj. skupin) v rámci společnosti za použití obecného termínu. K vymezeným skupinám nebo jednotlivcům pak přistupujeme jako k „jednajícím subjektům v dějinách“ a jejich jednání analyzujeme. Chápání institucí, fenoménů i jednotlivců jako jednajících subjektů v dějinách je zcela legitimní, v centru pozornosti ale vždy v posledku stojí aktéři.¹⁶⁰

3.2. Pojem totalitního panství

Panství charakterizujeme s Maxem Weberem jako „*pravděpodobnost, že určité specifické pokyny (či veškeré pokyny) budou uposlechnuty danou skupinou lidí.*“¹⁶¹ Právě sousloví „daná skupina lidí“, případně jednotlivec, propojuje Weberovu stěžejní myšlenku s předkládaným konceptem. Max Weber se soustředil především na autoritu ve smyslu

---

¹⁵⁹ Viz RÁKOSNÍK, Jakub. Tři cesty soudobé české historiografie komunismu. In KALOUS, Jan – KOCIAN, Jiří (eds.). *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Ústav pro studium totalitních režimů, s. 13–23.

¹⁶⁰ Ačkoliv stojí v centru pozornosti aktéři, ať už jako jednotlivci nebo jako skupiny, koncept lze úspěšně aplikovat i na zkoumání fenoménů, zejména ve smyslu prosazování diskursů. Prosazení určitého diskursu včetně jeho institucionálního zázemí je ale výsledkem (dlouhodobým, krátkodobým, přímočarým, postupným apod.) diskursivních praktik, které nás vracejí opět k dějinným aktérům, jednajícím subjektům v dějinách. „*Poněkud jiná situace ale nastává, když budeme nahlížet poměr mezi osobou a obecnými dějinami jako sledem událostí a tkaninou splétající se z mnoha vláken jednotlivých osobních životních příběhů. Z tohoto zorného úhlu musí platit, že osoba dějiny a svůj příběh v nich také překračuje. Mohl by myslící subjekt přehlížet dění a hodnotit ho, pokud by byl pouze v dění a nemohl se povznést nad ně či je vnímat jako přítomné v sobě? (...) Lidská osoba je vzhledem k dějinám transcendentní a zároveň imanentní, je ‚matkou‘ dějin i jejich ‚dcerou‘. Poměr osoby a dění je tudíž perichoretický, protože dění je jakožto příběh a dějiny sice v osobě a osoba v dění, zároveň však platí, že dění dějin zůstává děním a osoba sama sebou.*“ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin*, s. 73–74.

¹⁶¹ WEBER, Max – ROTH, Gunter – WITTICH, Claus. *Economy and society: an outline of interpretive sociology*. 1th edition. Berkeley: University of California Press, 1978, s. 212.

legitimní formy panství a rozlišil tři typy legitimacy: (1) charismatickou, (2) tradicionalistickou a (3) legalistickou.¹⁶²

Nyní dovedme Weberovo rozdělení dále k totalitnímu typu panství. Podle klasického (totalitně-historického) schématu se totalitní panství vyznačuje šesti charakteristikami: (1) rozvinutou ideologií (2) jednou masovou stranou, (3) systémem policejního teroru, (4) vládním monopolem v oblasti komunikačních prostředků, (5) vládním monopolem v oblasti ozbrojených složek a (6) centrálně řízenou ekonomikou.¹⁶³ Zároveň se totalitní panství výrazně odlišuje od panství autoritativního.¹⁶⁴

Vybrané odlišnosti autoritativního a totalitního panství¹⁶⁵		
Oblast	Autoritativní panství	Totalitní panství
autonomie společenských struktur a nepolitické sféry	ano	ne
kontrola všech aspektů života	ne	ano
absolutní kontrola ekonomické činnosti	ne	ano
vůdčí úloha jedné masové strany	ne/omezená	ano
ovládnutí správních struktur představiteli vládnoucí strany	ne	ano
legální či semilegální opozice	omezeně	ne
existence vůdčí ideologie	ne	ano
masový teror doléhající na celou společnost	ne	ano
vypořádávání se s politickými protivníky prostřednictvím násilí	ano	ano
politická mobilizace obyvatel	ne/omezená	ano
snaha o expanzi	ne	ano
vzor pro jiné země	ne/omezeně	ano

Legitimita chápaná jako přesvědčení může mít v totalitních panstvích tři základní formy: (1) teleologickou, (2) ideologickou a (3) ritualistickou. Typy legitimit podle Maxe Webera lze v takto uspořádaných společnostech také nalézt, přičemž nejvýraznější je legitimita charismatická, navázaná na osobu vůdce či vůdců. Tradicionalistický typ se v totalitních panstvích, stejně jako v jiných systémech, nachází v podobě vytváření nových tradic. Specifickou podobu má legitimita legalistická: v totalitních panstvích nacházíme nejen

¹⁶² Pro základní orientaci viz WEBER, Max. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1997. WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. 1. vydání Praha: OIKOYMENH, 1998. PECHOVÁ, Martina. Max Weber – myslitel a politik. In *Sociologický časopis*. 4, 2001, s. 463–471.

¹⁶³ FRIEDRICH, Carl Joachim – BRZEZINSKI, Zbigniew. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. 2. edition. New York: Praeger, 1966, s. 22.

¹⁶⁴ Viz BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2004, s. 48–65. Dále jen BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*.

¹⁶⁵ Srov. *Tamtéž*, s. 64.

destrukci starých norem a jejich nahrazování či znatelných rozdíl mezi deklarovanými a *de facto* dodržovanými právy,¹⁶⁶ nýbrž se zde setkáváme s „*legalistickou obsesí*.“¹⁶⁷

Dále je třeba stanovit tři korektivy výše uvedených charakteristik totalitního panství. (1) Úplné prosazení totalitního panství ve všech uvedených oblastech je ideálem, jemuž se představitelé státu snaží přiblížit. Zastávají tak (2) roli hegemonu, silně prosazujícího své zájmy. (3) Konkrétní obsahy a postupy, včetně jejich intenzity, se v průběhu času mohou proměňovat.

Totalitní panství chápeme jako rámec, v němž stát prostřednictvím vymezeného subjektu (vládce, dynastie, strany) v roli hegemonu totalitním způsobem vznáší a vymezuje své nároky vždy vůči konkrétnímu subjektu, v posledku tedy vždy vůči jedinci. Kupříkladu celek církevní politiky KSČ v Československu byl namířen proti církvi (instituci), fakticky ale příslušné právní normy a další postupy zasáhly především její členy (věřící – kleriky i laiky). Jistěže v důsledku jistým způsobem řízené církevní politiky může chátrat hmotné kulturní dědictví, například kostely. Tyto ostatní dopady ovšem nemají pro církev tak fatální význam, protože nejsou nutné pro její identitu.¹⁶⁸ Můžeme tak rozdělit dopady jakéhokoliv druhu politiky realizované totalitním státem (tzn. ničím neomezované) na primární, čímž míníme přímé dopady na jednotlivé aktéry, a sekundární, čímž míníme dopady ostatní.

3.3. Charakteristiky přístupu

(1) Zachování pojmu totalitního panství s jeho určujícími rysy (viz výše) chce především zdůraznit, že jeho podstata zůstává neměnná. Díky rozsáhlým syntézám, dostupným pramenům a analytickým nástrojům můžeme rozhodně rozlišovat jednotlivé, vzájemně se odlišující, etapy komunistického totalitního panství v Československu v letech 1948–1989, zároveň však nelze rezignovat na existenci totalitního panství po celé uvedené období, tedy na stabilní základ totality.¹⁶⁹

---

¹⁶⁶ Viz WAGNEROVÁ, Eliška. Základní práva. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vydání. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita: Brno, 2009, str. 330–363. Dostupné také z WWW <<http://www.komunistickepravo.cz>> [2014-01-22].

¹⁶⁷ Srov. BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 74–79.

¹⁶⁸ Tímto konstatováním nechceme v žádném případě snižovat pastorační význam brigádnických prací farníků, které měly v konkrétních farnostech, Ústí nad Orlicí nevyjímaje, velký význam. V celkovém měřítku ale může církev bez bohoslužebných prostorů existovat, byť s nemalými obtížemi, v provizorních podmínkách. Bez věřících ale lze jen těžko hovořit o církvi.

¹⁶⁹ Vznik komunistické totalitní panství v Československu s KSČ v roli hegemoniálního subjektu lze *de facto* datovat 25. únorem 1948 (faktické převzetí moci), *de iure* 9. květnem 1948 (přijetí ústavy), zánik pak *de facto* 17. listopadu 1989 (evidentní narušení hegemonie), *de iure* 28. listopadu 1989 (vypuštění klauzule o vedoucí úloze KSČ ve státě z ústavy). Všechna uvedená data je třeba ovšem vnímat pouze orientačně, jako završení dlouhodobějších procesů, jejich největší význam zůstává na rovině symbolické.

(2) Striktní dichotomii mezi „společností“ na jedné straně a „moci“ na straně druhé nelze udržet.¹⁷⁰ společnost žijící v totalitním panství zahrnuje jak ovládající, tak ovládané, proto její schematické rozdělení pouze na dvě odlišné části neodpovídá skutečnosti. Ve společnosti „*zcela prostoupené totalitním panstvím*“, jak ji výstižně popsal Jürgen Kocka,¹⁷¹ ale jistě může docházet k dílčím proměnám a existovat diferencovaný postup představitelů státu vůči skutečným, potenciálním či domnělým odpůrcům.

(3) Při vypořádávání se s těmito „subjekty“ vytvářejí představitelé státu různé strategie odpovídající rozmanitým cílům (likvidace, zostudění, zastrašení apod.), přičemž zmíněná různost postupů je cílená. Může se jednat například o veřejné odstrašující procesy,¹⁷² určitý výklad dějin,¹⁷³ věznění,¹⁷⁴ administrativní a pracovní-právní perzekuci,¹⁷⁵ sociální represi apod. Konečným cílem restriktivních zásahů je eliminace skutečných, potenciálních či domnělých odpůrců. Mezi subjekty, vůči nimž uplatňuje státní aparát represivní zásahy, patří také římskokatolická církev.¹⁷⁶ Nelze opomíjet, že popsaný proces eliminace – trvajících v různých podobách po celou dobu existence totalitního panství – má i své pozitivně laděné aspekty sloužící k pevnější pozici systému (oblast zdravotnictví, sociální péče, služeb

---

¹⁷⁰ Viz PULLMANN, Michal. Diktatura, konsenzus a společenská změna. K výkladu komunistické diktatury v českých akademických diskusích po roce 1989. In STORCHOVÁ, Lucie – HORSKÝ, Jan. *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Kristýna Kaiserová – Albis international, 2009, s. 231–246.

„*Je-li ‚komunismus‘ (‚režim‘, ‚moc‘ atd.) cizí silou, vnější okolností, která byla lidem vnucena (...), která odněkud shůry sestupovala do lidských hlav a vztahů (...), je nejen smyta veškerá (spolu)zodpovědnost, ale i odstraněny kritické otázky o stabilitě diktatury.*“ *Tamtéž*, s. 244.

Srov. KOPEČEK, Michal. Hledání „paměti národa“. Politika dějin, nostalgie a české dějepiscevtví komunismu. In *Dějiny, teorie, kritika*, roč. 3, č. 1, 2007, s. 7–26, zejm. s. 10. Dostupné také z WWW <<http://www.dejinyteorie.kritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=156>> [2014-01-22].

¹⁷¹ KOCKA, Jürgen. Eine durchherrschte Gesellschaft. In KAELBLE, Hartmut – KOCKA, Jürgen – ZWAHR, Hartmut (Hrsg.). *Sozialgeschichte der DDR*. 1. Auflage. Stuttgart: Klett-Cotta, 1994, s. 547–553.

¹⁷² Viz např. FORMÁNKOVÁ, Pavlína – KOURA, Petr. *Žádáme trest smrti. Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.* 1. vydání. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2009.

¹⁷³ Viz např. SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepiscevtví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011.

¹⁷⁴ „*Do táborů budou zařazeny a) osoby, které jsou starší 18 let, nepřekročily 60. rok věku a jsou tělesně a duševně způsobilé, ale práci se vyhýbají nebo ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení nebo hospodářský život, zvláště veřejné zásobování, a osoby, které jim to umožňují, b) osoby právoplatně odsouzené pro některý z činů uvedených v zákonu ze dne 6. října 1948, č. 231 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, zákonu ze dne 13. února 1947, č. 15 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich, zákonu ze dne 13. února 1947, č. 27 Sb., o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu, nebo zákonu ze dne 18. července 1946, č. 165 Sb., o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou.*“ Zákon č. 248/1948 Sb. ze dne 25. října 1948 o táborech nucené práce, § 2, odst. 1. Dostupné také z WWW <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/093-1948.pdf>> [2014-01-22].

¹⁷⁵ Viz např. ROKOSOVÁ, Šárka. Administrativní opatření - jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In TÁBORSKÝ, Jan (ed.). *Securitas imperii* 11, 2005, s. 147–194. PAŽOUT, Jaroslav. Perzekuce odpůrců režimu v okrese Liberec v období tzv. normalizace z pohledu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. In *Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník* 11, 2010, s. 153–213.

¹⁷⁶ K důvodům pronásledování církve viz kapitola 2. Římskokatolická církev v komunistickém totalitním panství.

apod.).¹⁷⁷ Významnou roli hraje také deklarování základních společenských apelů (budovatelský étos, étos změny, étos obrany apod.), jež se mohou v průběhu času proměňovat co do obsahu i důrazu.

Ačkoliv se na první pohled může zdát tvrzení o různosti subjektů a různých postupech vůči nim poněkud banální, aplikace tohoto schématu umožňuje zkoumat totalitní panství s jeho neměnnou totalitní podstatou a zároveň reflektovat jeho fázovost a odlišné charakteristiky jednotlivých etap. Výše uvedená východiska pak lze použít na jakýkoliv konkrétní, jasně vymezený subjekt existující v totalitním panství. Pro účely této práce jím bude vymezená skupina v rámci římskokatolické církve – diecézní duchovenstvo – a její konkrétní představitel – děkan Václav Boštík.

---

¹⁷⁷ Viz např. RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. 1. vydání. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2010.

4. Římskokatolická církev jako subjekt v totalitním panství v Československu 1948–1989

Římskokatolická církev jako celek, byť omezená na jeden stát, představuje velmi široké a různorodé výkladové pole, k němuž je třeba přistoupit diferencovaně. Církvi zde rozumíme nejen struktury, vlastnictví, obřady apod., ale i osoby pokřtěné v některém z katolických ritů a vědomě tak propojujeme ideovou rovinu s rovinou sociální praxe. Z celku římské církve vybíráme světský klérus charakterizovaný (1) kněžskou ordinací a (2) inkardinací do některé z diecézí.

Po zvolení subjektu a konkrétní, jasně vymezené skupiny v rámci něj je třeba určit výkladový nástroj. Pro účely analýzy diecézního kléru se zdá být využitelné níže popsané episkopální schéma. To nás přivede k tomu, že (a) budeme moci lokální události, příběh děkana Václava Boštíka, zařadit do kontextu a porovnat s děním na centrální úrovni a (b) vyložit specifické okolnosti aplikovatelné pouze na jeden či několik málo případů.¹⁷⁸

4.1 Možnosti a úskalí výkladu dějin římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1989 jako jedné reprezentace

České církevní dějiny, a to nikoli pouze historie 20. století, se velmi často prezentují jako jeden velký celek – převažuje tedy institucionální až funkcionální pojetí. Neznamená to, že by autoři postupně přibývajících syntetizujících publikací nezmiňovali různé etapy vývoje, odlišné postupy vůči jednotlivým složkám v rámci církve atd. Práce však předkládají lineární schéma vývoje katolické církve od doby nejtvrděšího útlaku přes krátkou chvíli rozvoje včetně II. vatikánského koncilu a normalizační období ke změnám konce 80. let.¹⁷⁹

Nespornou výhodou popsaného přístupu je šíře zpracování jak tématická, tak časová, základním nedostatkem pak pouze popisná rovina bez historické analýzy. Církev v tomto pojetí vychází jako utlačovaná skupina s mučedníky, kterou nepochybně byla, ovšem tato charakteristika ji nevystihuje v úplnosti. Přístup dále v některých obdobích téměř nezohledňuje specifika jednotlivých regionů, objevuje se pouze rozlišování českých zemí a Slovenska.

¹⁷⁸ Zde je třeba poznamenat, že bádání o lokální situaci římskokatolické církve ve farnostech stojí ještě stále na začátku. Dosud nemáme k dispozici dostatečné množství jednotlivých, pečlivě pramenně podložených, analýz, které by nám umožnily např. komparaci různých farností (např. malé obce, města, čtvrti velkých měst apod.) nebo vytvořit typologii kněží paralelní k typologii Státního úřadu pro věci církevní (např. rozdíl ve farnostech světského kléru a tajných řeholníků apod.).

¹⁷⁹ Srov. např. BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 39–62.

4.2. Situace římskokatolické církve v ČSR a ČSSR jako komplexní realita

Komplexnost studia českých (československých) církevních dějin druhé poloviny 20. století můžeme ukázat na dvou rovinách: (1) církevní struktura a (2) společenská struktura. Římskokatolickou církev v Československu bychom pro účely historické analýzy měli pojímat nikoli jako jednu reprezentaci, na niž se v celku uplatňuje nějaké výkladové schéma, nýbrž jako více oddělených reprezentací. Minimálně lze hovořit o pěti skupinách (subjektech), jimž bude příslušet také jiné výkladové schéma: (a) episkopát a vyšší představení řeholí, (b) nižší diecézní klérus, (c) mužské společnosti apoštolského života, (d) ženské společnosti apoštolského života, (e) laici. Ke každé z těchto součástí církve je přitom třeba přistupovat odlišným způsobem zejména proto, že i postup komunistické vládnoucí moci byl, přestože sledoval v posledku stejný cíl, diametrálně odlišný.

Jestliže výše zmiňovaný Jürgen Kocka hovoří o společnosti „*zcela prostoupené totalitním panstvím*“, pak je třeba si uvědomit, že československá společnost byla ještě na počátku 50. let 20. století „*zcela prostoupena křesťanstvím*“, a to v drtivé většině křesťanstvím katolickým. Při sčítání lidu konaném 1. března 1950 se ke katolické církvi (zahrnující jak římské, tak řecké katolíky) přihlásilo 76,7% dotázaných a bez vyznání se deklarovalo pouze 5,8% občanů. Číselně vyjádřeno tak připadalo na 8 896 133 obyvatel 6 824 908 katolických křesťanů a 519 962 ateistů.¹⁸⁰

Věřící obyvatelé Československa nejen volili KSČ v roce 1946, nýbrž byli kromě svého členství v církvi, ať už aktivního nebo jen formálního, také součástí stranických a státních orgánů, jež postupovaly po roce 1949 po jasné proticírkevní linii. Dostáváme se tím k poněkud paradoxnímu závěru, „*že neprojektující [případně exkomunikovaní] katolíci pronásledovali katolíky praktikující*.“¹⁸¹ Instituci a členy církve tak nelze zjednodušeně pojímat ani pouze jako oběti represivního režimu, ani pouze jako poplatné nástroje státní moci, protože je charakterizují obě zmíněné roviny, a to navíc *de facto* i *de iure* existující souběžně.

4.3. Episkopální schéma jako výkladový nástroj

Konkrétním nástrojem pro výklad fungování hierarchické struktury římskokatolické církve během trvání komunistického totalitního panství v Československé republice může být episkopální schéma. Osoba biskupa, nástupce apoštolů, hraje v římskokatolickém prostředí

¹⁸⁰ Srov. Český statistický úřad. *Sčítání v roce 1950. Tabulka 4: Obyvatelstvo podle náboženského vyznání a národnosti*. Dostupné z WWW http://notes3.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/scitani_v_roce_1950 [2014-01-22].

¹⁸¹ NOVOTNÝ, Vojtěch. Úvaha o počátcích Římskokatolické bohoslovecké fakulty v Litoměřicích. In KUBÍN, Petr. (ed.) *Brány pekelné ji nepřemohou*, s. 72–82, zde s. 78.

nezastupitelnou úlohu, místní církev (diecéze) nemůže v době sedisvakance fungovat běžným způsobem. Roli statutárního zástupce a ostatní administrativní úkony může sice zastat v zásadě kterýkoliv klerik, z kanonicko-právního hlediska se ale jedná o nonsens, *Codex iuris canonici* vždy počítá pouze s omezenou dobou trvání takového stavu.¹⁸² Nezastupitelná je však sakramentální úloha biskupa (udílení všech stupňů svátosti svěcení a biřmování) spojená s liturgickou (slavnostní pontifikální bohoslužby) i pastorační (vizitace, návštěvy farností, žehnání např. zvonu).

Jakmile došlo k faktickému uprázdnění jednotlivých kateder v Československu kvůli omezování biskupů ve výkonu jejich úřadu a nejmenování biskupů nových, nastal ve většině diecézí uměle prodlužovaný stav jejich dočasného řízení kapitulními vikáři (apoštolskými administrátory), přičemž zmíněná dočasnost byla naplněna pouze na deklaratorní rovině. Zde je na místě poznamenat, že v případě královéhradecké diecéze k této situaci *de iure* nedošlo, protože biskup Mořic Pícha udělil v roce 1950 tajně biskupské svěcení Karlu Otčenáškoví. Vzhledem k tomu, že nemohl úřad zastávat a jeho konsekrace nebyla známa, *de facto* trvala sedisvakance i zde.

Tabulka faktické sedisvakance biskupství v českých zemích po roce 1949		
Místní církev	Ordinář	Sedisvakance <i>de facto</i>
Arcidiecéze pražská	Josef kardinál Beran (1946–1969) František kardinál Tomášek (1965/1977–1991)	1949–1965
Diecéze litoměřická	Štěpán kardinál Trochta (1947–1974)	1950–1989
Diecéze českobudějovická	Josef Hlouch (1947–1972)	1950–1968 1972–1990
Diecéze královéhradecká	Mořic Pícha (1931–1966)	1966–1989
Arcidiecéze olomoucká	Josef Karel Marocha (1948–1961) Josef Vrana (1973–1987)	1961–1973 1987–1989
Diecéze brněnská	Karel Skoupý (1946–1972)	1950–1968 1972–1990

Právě odstranění biskupů z čela diecézí mělo výrazné dopady ve třech oblastech, které níže alespoň stručně naznačíme ve vztahu k lokálnímu kontextu: (1) pastorační situaci, (2) církevní hierarchii v nejširším slova smyslu, (3) postavení duchovních správců farností. Episkopální schéma vychází z faktické nepřítomnosti Svatým stolcem jmenovaného biskupa a poukazuje na situaci, jež není Kodexem kanonického práva předpokládána. Tak poskytuje

¹⁸² *Codex iuris canonici Pii X. pontificis maximi iussu digestus Benedicti Papae XV. auctoritate promulgatus. Vatikán: Typis Polyglottis Vaticanis, 1930, can. 429–444. Český překlad prof. JUDr. Františka Kopa Kodex kanonického práva. Praha: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta, 1948, kán 429–444. Dále jen CIC 1917. Stručně ke kodexu závaznému v letech 1917–1983 viz HRDINA, Antonín Ignác. *Kanonické právo*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 45–46.*

klíč k interpretování radikálně jiného postavení hierarchické struktury římskokatolické církve: biskupů, vikářů, děkanů, kapitulních vikářů, kapitul a kanovníků, farářů, kaplanů atd.

4.3.1. Změna pastorační situace

Novost situace na úrovni farností spočívá především v proměně z uznávané či minimálně respektované sociální skupiny v menšinu – pronásledovanou, opovrhovanou nebo ignorovanou. Také prostá a běžná přítomnost křesťanství v různých formách (výuka náboženství na školách, procesí a průvody, samostatná křesťanská politická strana, sochy a boží muka na veřejných místech, církevní svatební a pohřební obřad atd.) postupně zeslábla nebo zmizela. Zatlačení projevů teistické religiozity do zdí kostelů spojené s dalšími projevy proticírkevního tažení tak zmenšilo počet potenciálně pastorovatelných farníků a občanů vůbec.

4.3.2. Proměna církevní hierarchie

Obecně měla na celou církevní hierarchii nepřítomnost kanonicky předpokládaného ordináře spojená se zásahy státního aparátu (zákony, vyhlášky, zmocněnci, církevní tajemníci) vliv v oblasti reprodukce této hierarchie. Snahy o vytvoření nové diecézní elity narážely na odpor Vatikánu a značně neprobádaným polem je otázka legitimizačních snah kapitulních vikářů směrem dovnitř církve. Rozdíl mezi „dočasným“ kapitulním vikářem na straně jedné a „nástupcem apoštolů“ na straně druhé je totiž evidentní. Napětí mezi klérem výrazněji spolupracujícím s představiteli státní moci a ostatním duchovenstvem, spojené s omezením počtu studentů teologie, vedlo k faktickému rozpadu dosavadního zvykového kariérního řádu uvnitř církve stále častější jev jednoho kněze (administrátora) spravujícího více farností bez služebně mladších kleriků (kaplanů).

4.3.3. Změna postavení duchovních správců farností

Situace dlouhodobě vakantních biskupských stolců měla na fungování farností značný vliv. Pro úvahy ve třetí části diplomové práce je stěžejní, že sedisvakance, nedostatečná legitimita kapitulních vikářů a konzistoře z hlediska diecézního kléru vedla ke značnému rozšíření pole působnosti jednotlivých duchovních správců. Příslušníci nižšího kléru se stali více samostatnými a zároveň více osamocenými figurami v čele svěřených pastoračních celků.

Samostatnost farářů neznamenala nezávislost ani na státních úřadech, především církevních tajemnicích, ani na církevních představených, nýbrž možnost rozhodovat o mnoha

záležitostech pouze za svou osobu, na základě vlastní úvahy. Do popředí tak více vystoupila role statutárního zástupce, jehož postoje k jednotlivým otázkám měly na fungování farní obce přímý dopad. Konkrétní reakce na totožnou situaci se mohly samozřejmě u různých osob i výrazně lišit.

5. Periodizace československých dějin v letech 1945–1968 ve vztahu k římskokatolické církvi¹⁸³

Komunistická strana, která se v únoru 1948 stala nezpochybnitelným hegemonem, mezi své hlavní protivníky započítávala – z důvodů uvedených výše – římskokatolickou církev. Otevřený boj proti církvi ze strany státu, jenž sice garantoval svojí ústavou možnost veřejného vyznávání víry,¹⁸⁴ v praxi ji ovšem tvrdě potíral, se odehrál ve dvou hlavních etapách s různými charakteristikami. Po převzetí moci a násilném ukončení krátké doby existence třetí republiky, kdy došlo k částečné obnově církevních struktur, se představitelé státu zaměřili na zlikvidování právě se rozvíjejícího kontinuálního navázání na předchozí vývoj. Mezi tyto snahy patří především úsilí o vytvoření na Římu nezávislé „národní církve“, likvidace církevního tisku a školství, tvrdé pronásledování členů řeholních komunit a místních viditelných autorit církevní hierarchie, jakož i útoky na nejvyšší představitele církve.

Nelze opomenout ani mentální pozadí a specifika československé společnosti poloviny 20. století. Pro správné pochopení pozice římskokatolické církve musíme totiž mít na paměti, že v Československu po roce 1945 a zejména po únoru 1948 ze strany státu „bylo možné navázat na latentní, často národnostně podbarvený předválečný antiklerikalismus buržoazie a inteligence.“¹⁸⁵ I tato společenská konstelace přispěla kromě jiného ke snadnějšímu podřízení církve státní moci a proniknutí ateistických myšlenek do širších společenských vrstev.¹⁸⁶

5.1. Poválečné období (květen 1945–únor 1948)

Po skončení druhé světové války v Evropě v květnu roku 1945 se obnovil stát s názvem Československo s demokratickým republikánským zřízením.¹⁸⁷ Změny v politickém

¹⁸³ Kapitola 5. Periodizace československých dějin v letech 1945–1968 ve vztahu k římskokatolické církvi a charakteristika jednotlivých období částečně vychází z předchozího bádání. SKLENÁŘ, Michal. *Dějiny farnosti*. Bakalářská práce, s. 23–40. Vzhledem k časovému vymezení diplomové práce ukončujeme přehled období rokem 1968, následný vývoj již není pro analýzu ve třetí části relevantní.

¹⁸⁴ Srov. *Zákon 150/1948 Sb. Ústavní zákon ze dne 9. května 1948, § 16*. Dostupné také z WWW <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html> [2011-08-07]. Dále jen Ústava 1948.

¹⁸⁵ MAIER, Hans. *Politická náboženství*, s. 45. Srov. ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII*, s. 30–33.

¹⁸⁶ K situaci v jiných zemích východního bloku viz MAIER, Hans. *Politická náboženství*, s. 45–46.

Sonda do mentálních předpokladů obyvatelů Československa pro snazší převzetí moci komunisty v roce 1948 by pochopitelně zasloužila rozpracování, sledování této linie však není předmětem této práce. Uvedenou skutečností chceme naznačit komplexnost a šíři celé problematiky, již zde nastiňujeme.

¹⁸⁷ Diskusi o přesném bodu, od něhož lze sledovat zánik demokratického zřízení třetí republiky, zde ponechávám poněkud stranou. Postupný odklon od ryze demokratické povahy státu (a tedy i útoky proti katolické církvi) lze pochopitelně sledovat již dlouhou dobu před únorem 1948. O Československu jako místu pokusu skloubit demokratický a sovětsko-socialistický systém viz HORA, Ota. *Svědectví o puči II*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1991, s. 194nn.

spektu třetí republiky znamenaly pro katolickou církev oslabení jejího „politicko-spoločenského postavení ve státě (...). ČSL přestala být přímou politickou reprezentací katolické církve v českých zemích a na Slovensku neměla církev [po zrušení Hlinkovy ľudové strany] vůbec žádné politické zastoupení.“¹⁸⁸ Od září 1945 obnovilo Československo diplomatické styky s Vatikánem.¹⁸⁹

Období od května 1945 do února 1948 můžeme v českých církevních dějinách označit za „dobu obnovy struktur“. Přestože postavení české a slovenské církve bylo vzhledem k její angažovanosti v průběhu války odlišné, celkově docházelo k její postupné obnově.¹⁹⁰ Její ideové shrnutí obsahuje první společný pastýřský list československého episkopátu, který reagoval na poselství papeže Pia XII. k 600. výročí narození svatého Jana Nepomuckého:¹⁹¹ „Obnovujeme slib oddanosti naší drahé Československé republice a společně se všemi katolíky chceme ze všech sil pracovati o její rozkvět. (...) Pohanství v duších, pohanství v rodině a ve všech odvětvích veřejného života se projevuje stále více.“¹⁹²

Postupně byly obsazeny všechny vakantní biskupské stolce¹⁹³ i opatství.¹⁹⁴ Dále se obnovilo katolické školství, tisk (nákladem vynikají především periodika Katolík, Neděle a Rozsévač)¹⁹⁵ a spolky (třetí řády, mládežnické organizace, Orel).¹⁹⁶ Došlo také k návratu k prvorepublikovému systému vyučování náboženství.¹⁹⁷

„Ve druhé polovině roku 1947 lze ve strategii KSČ pozorovat urychlení přechodu od parlamentní linie zachovávající zákony k mimoparlamentní linii dobývání mocenského

---

¹⁸⁸ DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků*, s. 17. Dále srov. FIALA, Petr a kol.. *Český politický katolicismus 1848–2005*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 196nn, 346nn.

¹⁸⁹ V Praze působil vyslanec Svatého stolce Mons. Saverio Ritter od června 1946, oproti předválečnému stavu pouze v roli internucnia. Pozici doyna diplomatického sboru si totiž nárokoval sovětský velvyslanec Valerian Zorin. VAŠKO, Václav. *Dům na skále I*, s. 17.

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ Dále jen WEIS, Martin. *Svědectví dokumentů*, s. 14

¹⁹² Společný pastýřský list episkopátu Republiky československé o současných nejnaléhavějších otázkách československých katolíků ze dne 14. listopadu 1945. In *Pastýřské listy 1945–2000*. 1. vydání. Arcidiecéze pražská. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 13–17, zde s. 13. Dostupné také z WWW <<http://www.kardinal.cz/res/data/007/000775.pdf>> [2011-11-07]. Dále jen *Pastýřské listy 1945–2000*.

¹⁹³ Praha: Josef Beran (1946), Brno: Karel Skoupý (1946), České Budějovice: Josef Hlouch (1947), Litoměřice: Štěpán Trochta (1947).

¹⁹⁴ Praha – Slovany (Emauzy): Maurus Alois Verzich (1946), Praha – Břevnov: Anastáz Jan Opasek (1947), Rajhrad: Václav Pokorný (1947), Želiv: Bohumil Vít Tajovský (1948).

¹⁹⁵ Ke katolickému tisku v letech 1939–1945 včetně seznamu periodik viz ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII*, s. 354 – 395. Ke katolickému tisku v letech 1948–1989 včetně seznamu periodik viz NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007, s. 97–143, 150–151. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu*.

¹⁹⁶ VAŠKO, Václav. *Dům na skále I*, s. 17–18.

¹⁹⁷ „Vyučování náboženství. V 1. a ve 2. postupovém roce školy obecné se vyučuje náboženství opět dvé hodiny týdně ve smyslu zákona ze dne 13. července 1922 č. 226 Sb., § 3, odst. 2, neboť omezení náboženského vyučování na 1 hodinu týdně v 1. a ve 2. postupném ročníku bylo provedeno nezákonně ve prospěch německého jazyka. Ve 4. třídě školy měšťanské se vyučuje opět církevním dějinám, neboť německý zákaz jim vyučovati pozbyl platnosti.“ *Acta curiae Reginae Gradecensis*, č. 5–7, 1945, s. 45

monopolu (...). Za únorové krize v roce 1948 KSČ provedla syntézu obou výše uvedených strategií – paradoxně právě chyby ‚protistrategie‘ umírněných stran jí umožnily převzít moc ve státě, a právě to přispělo k originalitě toho, co se označuje za ‚pražský převrat‘.¹⁹⁸

5.2. Vyjednávání (únor 1948–březen 1949)

Opatření namířená proti katolické církvi následovala bezprostředně po politickém převratu. „První úder státní moci směřoval proti katolickému tisku. Pouhé dva dny po převzetí moci byl komunisty zastaven tisk největších katolických periodik.¹⁹⁹ Ministerstvo informací zdůvodnilo zastavení tisku nedostatkem papíru.“ V dubnu 1948 schválil československý parlament zákon o jednotné škole, „v němž pro církevní školy nebylo místo.“²⁰⁰

Zpočátku se zdálo, že přes tyto rychlé zásahy bude možné vytvořit mezi novou vládou v čele s Klementem Gottwaldem a církví vztah na korektní bázi. Dne 14. června se dostavila delegace československých biskupů ke Gottwaldovi, aby mu blahopřála k jeho zvolení prezidentem. Úcty arcibiskupa Berana „biskupové slibovali splnit povinnosti vůči státu a vyslovili naději, že bude dodržována náboženská svoboda, vyřešeny otázky školství a náboženské výchovy a zastaveny útoky proti Svatému otci.“²⁰¹ 20. června následovala ve svatovítské katedrále slavnostní bohoslužba *Te Deum* za účasti Klementa Gottwalda a dalších vrcholných státních představitelů.

Velmi brzy však došlo k roztržce. Oficiální a oboustranný rozchod představitelů státu a katolické církve a neúspěch jednání nastal po aféře s odposlouchávacím zařízením na jednání biskupů ve Starém Smokovci 23. březnu 1949.²⁰² Diecézní biskupové a další

¹⁹⁸ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. 1. vydání. Praha: Academia, 2003, s. 236.

Výběr ze základních titulů k převzetí moci v Československu KSČ: DRTINA, Prokop. *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek 2. Kniha 2. Rok 1948–Únor 1948*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1992. HORA, Ota. *Svědectví o puči I a II*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1991. KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997. TENTÝŽ. *Poslední rok prezidenta. Edvard Beneš v roce 1948*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1990. MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremle*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1990. RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka*. 1. vydání. Praha: Atlantis, 1995. VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Sondu do prostředí českých intelektuálů a v závěru také syntézu událostí roku 1948 přináší také zahraniční titul ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation. Czech Culture and the Rise of Communism*. 1st edition. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2005.

¹⁹⁹ Do redakcí nadále existujících periodik byli dosazeni vládní zmocněnci.

²⁰⁰ SVOBODA, Bohumil – POLC, Jaroslav V. *Kardinál Josef Beran. Životní příběh velkého vyhnance*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 145. Dále jen SVOBODA, Bohumil – POLC Jaroslav V. *Kardinál Josef Beran*.

²⁰¹ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 39.

²⁰² Srov. KAFKA, Jan. *Církev v 50. letech 20. století se zřetelem k situaci v bývalém okrese Dobruška*, s. 144.

představitelé – na rozdíl od zástupců nekatolických církví – odmítli přistoupit na plánovaný *modus vivendi* a veřejně deklarovat souhlas se změnami ve státě.²⁰³

5.3. Zápas s hierarchickou strukturou katolické církve (1949–1956)

Mezníky období zápasu s hierarchickou strukturou církve tvoří jednak přijetí tzv. „církevních“ zákonů v roce 1949 a proměna struktury Státního úřadu pro věci církevní (1956), i když proces destalinizace a projevy typické pro následující časový úsek byl v Československu zahájen již v průběhu roku 1953.²⁰⁴ Nástroje boje s církví uváděné v kapitole týkající se zápasu s vírou se ale neobjevily až po roce 1953. Všechny níže popsané mechanismy tvořily stálý rámec snahy o likvidaci katolické církve, rozdíl však spočívá v modifikaci důrazu na ně. Otevřeně, až pompézně vedená kampaň proti katolické církvi (a nejen proti ní) do tohoto úseku dějin komunistických diktatur neodmyslitelně patří, protože „*nastolení či porážka totalitních režimů byly vždy provázeny redefinicí toho, co by mělo být zapomenuto, a co by naopak mělo být uchováno ve vzpomínkách jednotlivců.*“²⁰⁵

5.3.1. Katolická akce

„*Na jaře 1949 (...) kompetence církevní politiky přešly na církevní oddělení ÚV KSČ, tzv. církevní šestku, v jejímž čele stál ministr spravedlnosti a Gottwaldův zeť Alexej Čepička. Tento orgán začal zcela cíleně připravovat a uplatňovat represivní proticírkevní strategii.*“²⁰⁶ Již na svém prvním zasedání 30. dubna 1949 rozhodla „církevní šestka“ o postupné proměně československé katolické církve v církev národní, oddělenou od Říma.

²⁰³ Jedná se o veřejné vyjádření loajality připravené úředníky SÚC a schválené Gottwaldem z 11. března 1951. Text obsahuje formulaci, že představitelé římskokatolické církve „bez výhrad“ přijímají zákony a předpisy týkající se katolické církve v ČSR. Zúčastnění (Mořic Pícha, Štěpán Trochta, Štefan Onderko, Antonín Stehlík, Jozef Čárský a Ambróz Lázík) následující den složili slib věrnosti Československé republice. Srov. HNILICA, Pavol Mária. *Náboženské problémy v krajine ovládané komunistami*. 1. vydanie. Trnava: Dobrá kniha, 2006, s. 96. Dále jen HNILICA, Pavol Mária. *Náboženské problémy*.

„*Jestliže však byli biskupové jednotní v názoru, co mají obhajovat při vyjednávání s představiteli státní moci, lišili se v mínění o vhodnosti postupu, který by se měl zvolit k dosažení jejich cílů.*“ HALAS, František X: *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 597. Dále jen HALAS, František X: *Fenomén Vatikán*. K tématu podrobněji KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 126–150. Srov. DUKA, Dominik – BADAL, Milan. *Bílá kniha církve s černou kapitolou. 20 let svobody 1989–2009*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 100.

²⁰⁴ Údobí mezi koncem zimy 1948 a začátkem roku 1953 časově odpovídá fázi „*etablování socialisticko-byrokratického všedního dne.*“ MAIER, Hans. *Politická náboženství*, s. 45

²⁰⁵ ŠUBRT, Jiří – PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie* č. 1, 2010, s. 9–29, zde s. 10. Dostupné také z WWW <http://www.historickasociologie.cz/docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf?phpMyAdmin=tEAgvVdYp3Qikb07agfLOFOO18a> [2011-11-07].

²⁰⁶ STRÍBRNÝ, Jan. Katolická církev čtyřicet let pod komunistickou mocí. In *Salve* č. 1, 2011, s. 151–156, zde s. 152. Dále jen STRÍBRNÝ, Jan. Katolická církev čtyřicet let pod komunistickou mocí.

Tvůrci církevní politiky počítali s tím, že tento plán vyvolá v církvi odpor, který povede k jejímu vnitřnímu rozštěpení – a to jak uvnitř duchovenstva, tak mezi klérem a laiky. Úsilí o vytvoření církve vymezené hranicemi Československé republiky a plně loajální komunistickému vedení státu dostalo název „Katolická akce“. Termín označující celou řadu stimulů pro zapojení laiků v církvi byl zvolen zcela záměrně.²⁰⁷ V tomto případě se však jednalo o „*politické hnutí*“²⁰⁸ v pravém slova smyslu: vzniklo na politickou objednávku a mělo podporovat oficiální politiku. Ustavující sjezd se konal 10. června 1949 v pražském Obecním domě.

Biskupové odsoudili schizmatickou organizaci ve společném pastýřském listě „Hlas československých biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky“ takto: „*Prohlásili jsme a znovu prohlašujeme, že tato nepravá Katolická akce je hnutí rozkolné a každá účast na něm a spolupráce musí být stíhána církevními tresty. Inspirátoři a svolavatelé upadli již ipso facto do exkomunikace (...).*“²⁰⁹ Veřejné čtení tohoto dokumentu či jeho distribuce znamenala zahájení první vlny uvěznování kněží, tentokrát na relativně omezenou dobu.²¹⁰ Vzhledem k následujícímu vývoji církevní politiky v Československu je třeba zdůraznit, že účast na Katolické akci zůstávala pro kleriky i laiky záležitostí soukromého rozhodnutí. Zásadnější se ovšem stala reakce Říma – vydání dvou exkomunikačních dekretů, které jednoznačně potvrdily odmítavé stanovisko československého episkopátu.²¹¹

O tom, že komunistickému vedení státu nebylo vydání exkomunikačních dekretů zcela lhostejné, svědčí kromě jiného²¹² Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 30. září 1949: „*Katolický duchovní, který uskutečňuje cíle vatikánského exkomunikačního dekretu tím, že odepře udělit příslušníku katolické církve svátosti nebo provést náboženský úkon proto, že je členem nebo příznivcem KSČ, je vinen zločinem velezrady podle § 1, odst. 1, písm. c) zák. č. 231/1948 Sb.*“²¹³

---

²⁰⁷ *Církevní komise*, s. 99 – 102.

Katolická akce volně navazuje na hnutí vzniklé v 18. století jako snaha bránit křesťanskou víru před osvícenským racionalismem a křesťanskou církev před státním absolutismem. V jednotlivých zemích měli laici do ní zapojení aktivně propagovat křesťanství. Oficiální podporu a zformování celocírkevního laického hnutí (vždy pod vedením hierarchie) poskytl Katolické akci papež Pius XI. encyklikou *Ubi arcano Dei* z 23. prosince 1922. Také Pius XII. činnost Katolické akce podporoval.

²⁰⁸ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 96.

²⁰⁹ Pastýřský list biskupů a ordinářů ČSR o spolupráci církve a státu. In *Pastýřské listy 1945–2000*, s. 72–74, zde 72.

²¹⁰ STRÍBRNÝ, Jan. *Katolická církev čtyřicet let pod komunistickou mocí* s. 152.

²¹¹ Viz Textová příloha.

²¹² Srov. RÁZEK, Adolf. Exkomunikační dekryty. In *Securitas imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, s. 135–195, zde s. 168–170. Dále jen *Securitas imperii 11*.

²¹³ *Rozhodnutí Nejvyššího soudu 51/19 Sb ze dne 30. září 1949*. Dostupné z WWW <<http://spcp.prf.cuni.cz/judikat/judikat1.htm>> [2011-08-14].

5.3.2. „Církevní“ zákony

Československý stát řízený Politbyrem KSC se silným vlivem sovětských poradců nastolil od druhé poloviny roku 1949 proti katolické církvi tvrdý kurz a „rozpoutal tvrdý teror.“²¹⁴ Podřízení církve státnímu dozoru umožnily dva zákony označované jako zákony „církevní“ a následné vládní a ministerské vyhlášky na ně navázané. Zákonem, kterým byl zřízen Státní úřad pro věci církevní,²¹⁵ vznikl nový centrální úřad pro dohled nad činností církví. Státní úřad pro věci církevní (SÚC) měl dbát na to, „aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení.“²¹⁶

Ekonomické navázání církve na stát zajistil Zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností.²¹⁷ Z kněží se dnem 14. října 1949 stali státní úředníci, kterým poskytoval mzdu stát²¹⁸ a o jejichž působení rozhodoval stát prostřednictvím zvláštních úředníků – krajských a okresních církevních tajemníků s jejich aparátem.²¹⁹ Tímto předpisem také vznikl velmi jednoduchý a velmi účinný nástroj pro usměrňování kléru: státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti spojený s vyjádřením loajálního postoje vůči státu – slibu věrnosti republice: „Duchovenskou (kazatelskou apod.) činnost v církvích a náboženských společnostech mohou vyvíjeti jen osoby, které mají k tomu státní souhlas, a které vykonají slib.“²²⁰ SÚC vydal kompletní judikaturu týkající se církví a náboženských společností ve zvláštní sedmdesátistránkové brožuře ještě v roce 1949.²²¹

Vydání těchto právních předpisů vyvolalo významný konflikt mezi komunistickým státem a československým episkopátem, který se snažil rezolucemi a aktivizací vikářů (děkanů) vyjádřit s novou právní úpravou postavení církve v zemi zásadní nesouhlas.²²² Oproti již existující Katolické akci²²³ se tentokrát jednalo o „zákon, jehož neuposlechnutí mohlo vést k zákazu výkonu úřadu a dokonce být kvalifikováno jako trestný čin.“²²⁴ Druhý z hlavních bodů se týká nebezpečí narušení jednoty kléru ve smyslu sociální diferenciaci na základě finančního ohodnocení.²²⁵

²¹⁴ HALAS, František X. *Fenomén Vatikán*, s. 600.

²¹⁵ Zákon 217/49 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní. Dostupné také z WWW <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1949/sb67-49.pdf>> [2011-10-17]. Na Slovensku vznikl Státní slovenský úřad pro věci církevní s obdobnou strukturou.

²¹⁶ Tamtéž, § 2.

²¹⁷ Zákon 218/49 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností. Dostupné také z WWW <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1949/sb67-49.pdf>> [2011-10-17]. Dále jen Zákon 28/1949 Sb.

²¹⁸ Tamtéž, § 1.

²¹⁹ Viz KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 94 – 111.

²²⁰ Zákon 28/1949 Sb. § 7, odst. 1.

²²¹ *Nové církevní zákony*. 1. vydání. Praha: Státní úřad pro věci církevní, 1949.

²²² KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 97–98.

²²³ Viz podkapitola 5.2 Katolická akce.

²²⁴ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 96.

²²⁵ Tamtéž.

S „církevními“ zákony jsou úzce spjaty další dva právní předpisy. 7. prosince 1949 schválil československý parlament zákon o právu rodinném,²²⁶ který vstoupil v platnost již od 1. ledna 1950 a zrušil občanskou účinnost církevní formy sňatku.²²⁷ Dosud platný předpis z roku 1919 uznával „rovnoprávnost všech státem uznaných vyznání i osob bez vyznání. Režimu však šlo o to oslabit postavení církví na veřejnosti i v této oblasti, a proto hned po vydání ‚církevních‘ zákonů přistoupil k zavedení obligatorního civilního sňatku podle sovětského vzoru. (...) K témuž datu bylo církvím podle zák. č. 268/1949 Sb. odňato vedení matrik.“²²⁸

5.3.3. Likvidace episkopátu, kapitulní vikáři, vládní zmocněnci

Snaha o vytvoření paralelní prorežimní církevní struktury se první řadě obrátila proti místním ordinářům – diecézním biskupům. V rámci snahy o zdiskreditování církve v očích veřejnosti byli někteří z biskupů odsouzeni ve vykonstruovaných procesech, další izolováni,²²⁹ aby ve svých rezidencích prostě „dožili“ bez většího vlivu na chod diecéze.²³⁰ Biskupy podporované jimi jmenovanou kapitulou vystřídali v čele jednotlivých diecézí kapitulní vikáři, vládní zmocněnci a jimi řízená konzistorní „úřednická hierarchie“,²³¹ často navázaná na Mírové hnutí katolického duchovenstva.²³²

Kapitulní vikář musel být dle Kodexu kanonického práva alespoň třicetiletý kněz s titulem doktora (licenciáta) teologie nebo kanonického práva,²³³ který se na základě zvolení příslušnou katedrálou za určitých okolností ujímal dočasněho vedení diecéze a jehož rozsáhlé pravomoci zanikly skončením sedisvakance.²³⁴ Kapitulní vikář stojící v čele kurie

²²⁶ Zákon 265/1949 Sb. Přístupné také z WWW <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1949/sb86-49.pdf>> [2011-11-11].

²²⁷ VAŠKO, Václav. *Dům na skále II*, s. 21–23.

²²⁸ TRETERA, Jiří Rajmund. Nová právní situace církví a náboženských společností v roce 1950. In *Stát a církve v roce 1950*, s. 21–33, zde s. 27. Dále jen TRETERA, Jiří Rajmund: Nová právní situace církví.

²²⁹ „Během internace jsem byl úplně izolován od světa. Jeden a půl roku jsem byl v pražské rezidenci. Všichni zaměstnanci byli z ní odstraněni a nahrazeni novými. Ani kapitulní vikář ke mně nesměl. Podle Kodexu církevního práva musel biskup, dokud byl v rezidenci, vyřizovat akta sám. Kapitulní vikář k tomu neměl právo. Akta mně tedy byla posílána, abych je vyřizoval. Jinak i v kapli jsem si musel vše připravovat sám a mši svatou jsem také musel sloužit bez ministranta.“ VONDŘICHOVÁ, Hana. Z Vatikánu odpovídá kardinál Beran. In *Student* 19, 1968, s. 1 a 5. Cit. podle *Securitas imperii* 11, s. 117.

²³⁰ K izolaci biskupů viz např. DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem*, s. 62–65.

²³¹ Paralelní hierarchickou strukturu katolické církve můžeme nazývat hierarchií úřednickou. Tento termín totiž dobře vystihuje skutečnost jejího – za běžných okolností mimo totalitní panství – dočasněho mandátu, tedy do doby zvolení nového biskupa, který musí všechny vyšší představitele diecéze buď ve funkcích potvrdit, nebo jmenovat nové.

²³² Viz podkapitola 5.3.6. Nižší klérus – Mírové hnutí katolického duchovenstva a další snahy o loajalitu kléru, centralizace seminářů a studia teologie

²³³ *CIC 1917*, kán. 434.

²³⁴ „Jako před ustanovením kapitulního vikáře na kapitolu, tak potom na kapitulního vikáře přechází řádná pravomoc biskupova v duchovních i časných věcech (...).“ *Tamtéž*. kán. 435 § 1. Srov. též kán. 444.

po internování nebo izolování biskupa byl ovšem faktickým dlouhodobým představitelem konkrétní diecéze, jenž původního ordináře zcela nahradil.

Od léta 1949 působili na jednotlivých konzistořích zvláštní státní úředníci – zmocněnci.²³⁵ Ministerstvo školství, věd a umění využilo ustanovení říšského zákoníku z roku 1874 a ustanovilo dohlázeatele na chod konzistoří: „*Zmocněnec a tři schopní úředníci, politicky i odborně vyspělí, mají zajistit dokonalý dohled nad konzistoří. Zmocněnec a jeho aparát má být doprovázen kultovým a školským referentem, bezpečnostním referentem na úrovni kraje a má navázat na spolupráci se Státní bezpečností (...), která učiní vhodná opatření k zabezpečení provozu.*“²³⁶ Ministerstvo školství vydalo zvláštní směrnice pro působení zmocněnců: rozhodovali kupř. o udělení manželské dispenze při různém vyznání snoubenců nebo pořídit soupis všech uprázdněných beneficií. Základní úkoly zmocněnce pak stanovil pokyn SÚC, jenž úředníky zaměstnával, ze dne 28. listopadu 1949: „*1. vykonávat původní poslání konzistoře jako správního, hospodářského, osobního a kultového orgánu diecéze; 2. být orgánem státního dozoru uvnitř církve; 3. být orgánem politického působení mezi duchovenstvem.*“²³⁷ Nástupy zmocněnců na biskupství byly také spojeny s výměnou vrcholných představitelů diecéze (generální vikář, biskupští vikáři), její správy (vikáři, děkani), také jmenováním nových členů katedrální kapituly a penzionováním dosavadních kanovníků.²³⁸

5.3.4. Likvidace řeholního způsobu života

Úsilí o zdiskreditování římskokatolické církve v očích široké veřejnosti postihlo i řeholní komunity působící na území Československé republiky.²³⁹ V průběhu února a března

---

Kapitulní vikáři Královéhradecké diecéze: Václav Javůrek (16. listopadu 1956–1. srpna 1969) a PhDr. et ThLic. Karel Jonáš (28. srpna 1969–21. prosince 1989).

²³⁵ Podrobněji k působení zmocněnců na konzistořích viz HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, s. 151–155.

²³⁶ FABER, Tomáš. Zmocněnci ministerstva školství, věd a umění na biskupských konzistořích v období 1949–1967. In *Studia theologica* č. 4, 2009, s. 47–57, zde 50.

²³⁷ *Tamtéž*, s. 51. Zmocněnec měl zabezpečit pouze jediný vchod do rezidence kvůli kontrole návštěv, disponovat kanceláří s trezorem, izoloval biskupa zrušením přímé telefonní linky a uchováváním razítek.

²³⁸ Srov. HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, s. 151–152.

²³⁹ Úvahy o zásahu proti řeholím se objevují v jednání ÚV KSČ již v srpnu 1949, konkrétní obrysy získala akce K v lednu 1950. Základní příručky k problematice pronásledování společností apoštolského života v průběhu komunistického totalitního panství VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1946–1964*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004. Dále jen VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací*. VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu 1948–1989. Sborník příspěvků z konference pořádané Konferencí vyšších představených ženských řeholí v ČR a Českou křesťanskou akademií dne 1. října 2003 v kostele sv. Voršily v Praze*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005. Dále jen VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu*. K plánu SÚC na postup proti klášterům viz *Církevní komise*, s. 410. Stručně k jednotlivým společnostem apoštolského života JIRÁSKO, Lubomír. *Církevní řády a kongregace v českých zemích*. 1. vydání. Praha: Fénix, 1991. Podrobně k jednotlivým společnostem apoštolského života a k jejich představitelům BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 1. Řády rytířské a křtěžovnické*. 1. vydání. Praha: Libri, 2002. TENTÝŽ.

roku 1950 došlo k zatčení představitelů řádů,²⁴⁰ kteří byli v monstrprocesu odsouzeni k dlouholetým trestům odnětí svobody. Tato předehra pokračovala vlastním zásahem proti řeholím, tedy provedením akce K – likvidací mužského řeholního způsobu života. Členové společností apoštolského života byli převezeni do centralizačních klášterů a *de facto*, nikoli *de iure*, tím tyto společnosti přestaly existovat.²⁴¹ „*Jako argument pro zákrok proti klášterům sloužily církevní šestce Bezpečností dodávané materiály o protistátní činnosti řeholníků (...), ale také kontakty řádů s představenými v zahraničí a vysokou domácí hierarchií.*“²⁴² Klášterní knihovny podlely zkáze a některé knihy byly „v papírnách v Harmanci přeměněny na recyklovaný toaletní papír.“²⁴³

Úspěšný zásah vůči mužským řeholím vedl k následným úvahám o řešení otázky ženských řeholí. V dubnu 1950 „*církevní šestka dostala za úkol vypracovat návrh na pozvolné a pokud možno dobrovolné soustředění řeholnic a na jejich pracovní využití.*“²⁴⁴ Akce Ř spočívala v internaci sester a v jejich následné uplatnění v průmyslové výrobě, dále v postupném odstraňování řeholních sester z nemocnic a dalších zařízení a zákazu přijímání nových členek. K plánovanému završení postupu, akce B spočívající v úplném zrušení ženských společností, ovšem nedošlo a počítalo se s jejich vymřením.²⁴⁵

5.3.5. Nižší klérus – Mírové hnutí katolického duchovenstva, centralizace seminářů a studia teologie

Během pokračujícího úsilí o vytvoření národní církve²⁴⁶ se komunistický stát, kromě vytváření paralelní hierarchické církevní struktury („úřednická hierarchie“) jako protiváhy k moci a autoritě biskupů, zaměřil také na nižší kněžstvo. Jedním z nástrojů plánovaného

---

Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 2/1. Řeholní kanovníci. 1. vydání. Praha: Libri, 2003. TENTÝŽ. Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 2/2. Mnišské řády. 1. vydání Praha: Libri, 2004. TENTÝŽ. Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 3/1. Žebravé řády. 1. vydání. Praha: Libri, 2006. TENTÝŽ. Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 3/2. Žebravé řády. 1. vydání. Praha: Libri, 2007. TENTÝŽ. Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 3/3. Řeholní klerikové. 1. vydání. Praha: Libri, 2008. TENTÝŽ. Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích 3/4. Řeholní klerikové (jezuité). 1. vydání Praha: Libri, 2012.

²⁴⁰ Seznam internovaných představených: Jan Blesík CSsR, Ivan Mastiliak CSsR, Jan Evangelista Urban OFM, Silvestr Braitó OP, Heřman Josef Tyl OPraem, Augustin Machalka OPraem, Adolf Kajpr SI, František Mikulášek SI, František Šilhan SI. Již v průběhu roku 1949 byli zatčeni Bohumil Vít Tajovský OPraem a Jan Anastáz Opasek OSB.

²⁴¹ Srov. VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací*, s. 62. TENTÝŽ. *Perzekuce mužských řeholí 1948–1950*. In *Stát a církev v roce 1950*, s. 50–67, zde s. 56–57.

²⁴² *Tamtéž*, s. 57.

²⁴³ BALÁŽ, Rudolf. *Bilance komunistické vlády v ČSSR*. In *Salve* č. 1, 2011, s. 159–160, zde s. 159. Dále jen BALÁŽ, Rudolf. *Bilance komunistické vlády*.

²⁴⁴ TESAŘ, Petr. *Ženské řehole v období totalit*. In VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu*, s. 19–58, zde s. 24.

²⁴⁵ Srov. BALÍK, Stanislav – HANUŠ. Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, s. 181–182.

²⁴⁶ Viz podkapitola 5.3.2. *Katolická akce*.

podmanění širokých církevních struktur se stalo prorežimní hnutí katolických kněží, jež později dostalo název Mírové hnutí katolického duchovenstva (MHKD), v čele s ministrem-knězem Josefem Plojharem, které po roce 1968 vystupovalo pod názvem Sdružení katolických duchovních *Pacem in terris*.

Komunisty iniciovaný vznik MHKD měl v zásadě dva cíle: „využití vlivu církve a zejména kněží k propagaci vlastních cílů a vyvolání rozporů mezi biskupy a kněžími i mezi kněžími navzájem.“²⁴⁷ Koncem června 1951 vznikl Celostátní výbor MHKD, v návaznosti na něj také výbory diecézní zajišťující konání vikariátních (děkanátních) schůzí. Činnost všech těchto organizačních složek byla pečlivě monitorována a do značné míry i určována státními úřady, jež měly zájem na veřejné deklaraci rozchodu české církve s Vatikánem.²⁴⁸ SÚC se však např. při přípravě první celostátní konference snažil cíleně vytvářet u kněžstva dojem, že se jedná o iniciativu funkcionářů Celostátního výboru.²⁴⁹ Na diecézní úrovni uvedme roli MHKD při oslabování pozic biskupů: diecézní výbory se měly souhlasně vyjadřovat ke jmenování kapitulních vikářů a podpořit tak legitimitu těchto „dočasných“ ordinářů.²⁵⁰ MHKD v 60. letech v této podobě zaniklo, protože jeho představitelé nedokázali splnit požadavky KSČ a státních orgánů: zaangažovat většinu nižšího kléru, snížit autoritu biskupů a jasně a dlouhodobě se vymezovat vůči Svatému stolci.²⁵¹

Další oblastí, již chtěl komunistický stát plně kontrolovat, se stalo vzdělávání a výchova kněží – semináře a teologické fakulty.²⁵² „Pro potřeby katolické církve v českých zemích existovaly v l. 1945–1948 čtyři různé typy teologického studia: teologické fakulty, diecézní bohoslovecká učiliště, řádová bohoslovecká učiliště a neškolské formy teologického studia.“²⁵³ Zásahy proti teologickému vzdělávání ze strany státu lze sledovat od dubna 1949,

---

²⁴⁷ JAKUBČIN, Pavol. Mírové hnutí katolického duchovenstva. In *Salve* č. 1, 2011, s. 33–50, zde 33. Dále jen JAKUBČIN, Pavol. MHKD.

²⁴⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 35 a 41.

²⁴⁹ Srov. *Tamtéž*, 36.

²⁵⁰ *Tamtéž*, s. 37.

²⁵¹ *Tamtéž*, 44.

²⁵² Profesor katolické dogmatické teologie vysvětluje tento postup následovně: „(...) Rudý totalitní režim teologii nepotřeboval, nechtěl a likvidoval. Faktem je, že zmíněný režim vystupoval nejostřeji právě proti katolické teologii. Proč asi? Odpověď je prostá: žádný totalitní, ideologický a z hlediska víry v živého Boha idolatrický systém, jenž je zločinem povýšeným na státní zřízení, nemůže vystát člověka důsledně žijícího v pravdě (...).“ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria*, s. 12.

²⁵³ „Fakulty byly právně zřizovány jak církví (...), tak i státem. Finančně je vydržoval stát. Studovali na nich nejenom seminaristé příslušné diecéze, ale i vybraní bohoslovci jiných diecézí, řeholníci a laici. Diecézní bohoslovecká učiliště byla vždy přidružena k diecéznímu semináři a jednalo se o církevní ústavy určené ke vzdělávání seminaristů. Stát nicméně vydržoval příslušné profesory stejně jako i představené semináře. Řádová bohoslovecká učiliště byla zřizována příslušnou řeholí pro potřeby vlastního dorostu.“ NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007, s. 43. Dále jen NOVOTNÝ, Vojtěch. *KTF 1939–1990*. Teologické vzdělávání v roce 1948: a) teologické fakulty: Praha, Olomouc; b) diecézní bohoslovecká učiliště: Litoměřice, České Budějovice, Hradec Králové, Brno; c) řádová bohoslovecká učiliště: Obořiště (redemptoristé), Olomouc (dominikáni), Praha (kapucíni), Olomouc (kapucíni), Přestavlkva a Osek u Duchova (salesiáni), Děčín

„proces zestátnění byl dovršen v roce 1950.“²⁵⁴ V návaznosti na akci K byla zrušena řádová učiliště, zákon o vysokých školách z 18. května 1950 vyloučil teologické fakulty ze svazku univerzit a podřídil je SÚC, vládní nařízení z 11. července 1950 zrušilo diecézní vzdělávací instituty. „Všichni bohoslovci byli po likvidaci diecézních seminářů rozpuštěni do svých domovů, na vojnu a následně na speciální výcvik k PTP na 4 – 5 let.“²⁵⁵

Reorganizace studia teologie směřovala nakonec k jeho centralizaci na bohosloveckých fakultách v Litoměřicích a Bratislavě (1953).²⁵⁶ Již od roku 1950 se začala rozvíjet ilegální struktura poskytující teologické vzdělání v utajení, a to na bázi individuální, organizované v rámci diecéze či řeholního institutu, nebo postupné dálkové studium v zahraničí.²⁵⁷ V souvislosti s Boštíkovým studiem teologie v Římě (viz dále) stojí za pozornost velmi tvrdý postup proti české bohoslovecké koleji v Římě.²⁵⁸

5.4. Zápas s vírou (od roku 1956)

Události rok 1953 přinesly do vztahu mezi katolickou církví a československým komunistickým státem novou dynamiku.²⁵⁹ Komunistický režim v žádném případě neupustil od svých cílů ve vztahu k církvi, „nepříteli číslo jedna“, ani je žádným způsobem nemodifikoval, pozměnil však prostředky k nim vedoucí. „Vlastním důvodem změny bylo přesvědčení, že méně násilné či nenásilné formy nátlaku a pronásledování mají větší účinnost než holá brutalita, zejména jsou-li uplatňovány delší dobu.“²⁶⁰ Mnohem důležitějším a z dlouhodobého hlediska také mnohem účinnějším nástrojem totalitního státu se stal časově

---

nad Labem (jezuité), pouze formálně také Kroměříž (františkáni); d) neškolské formy teologického studia: např. Studium catholicum navázané na Katolickou akci. *Tamtéž*, s. 47–50 a 58.

Novotný přináší zřejmě poprvé úplný seznam vzdělávacích institucí v tomto období. Dále srov. seznamy počtu studentů katolické teologie v roce 1948. *Tamtéž*, s. 57.

²⁵⁴ *Tamtéž*, s. 67.

²⁵⁵ BALÁŽ, Rudolf. *Bilance komunistické vlády*, s. 159.

²⁵⁶ NOVOTNÝ, Vojtěch. *KTF 1939–1990*, s. 145nn.

Centralizované „generální semináře“ existovaly v zemích Koruny české v Praze a v Olomouci poprvé již v letech 1783–1790. Vznikly v rámci osvícenských reforem císaře Josefa II., který svým dekretem semináře vyňal z pravomoci biskupů: v čele stáli rektori jmenovaní státem, kontrolovaní zemskými duchovními komisemi. Teologické vzdělávání kléru v rámci řádů bylo zcela zrušeno. Pod stupňujícím se nátlakem episkopátu navrátil stav vzdělávání kleriků před josefínské reformy císař Leopold II.

²⁵⁷ K tajnému studiu teologie v letech 1950–1989 viz NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu*, s. 45 – 95.

²⁵⁸ Papežská kolej Nepomucenum v Římě byla Státní bezpečností chápána jako místo zajišťující spojení mezi československým episkopátem a Vatikánem. Církevní komise ÚV KSČ schválila (na podnět pokrokových kněží) zákaz vysílání dalších bohoslovců na studia do zahraničí a znemožnění návratu těch, kdo tam v této době byli. Srov. *Církevní komise*, s. 128 a 132.

²⁵⁹ V pozadí dále popsanych změn můžeme vidět smrt generalisima Josifa Visarionoviče Stalina a záhy také československého prezidenta Klementa Gottwalda v březnu roku 1953 s následnou obměnou nejvyšší sovětské i československé nomenklatury. Dále také zvýšení míry samostatného rozhodování v jednotlivých satelitních státech Sovětského svazu, např. odchod sovětských poradců z Prahy. Tyto události však nemají zcela bezprostřední vliv na změny postojů k církvi v Československu. Můžeme je považovat spíše za symbolické mezníky politického vývoje ve východním bloku ve druh polovině 50. let, stojící poněkud v pozadí.

²⁶⁰ HALAS, František X. *Fenomén Vatikán*, s. 601.

neomezený, méně represivní tlak a také „hrozba postihem,“²⁶¹ ať už přímo trestem odnětí svobody nebo postihy v zaměstnání, studiu nebo perzekucí rodinných příslušníků.²⁶² Z tohoto pohledu – a popsany postup samozřejmě nebyl uplatňován pouze vůči katolické církvi, respektive křesťanům – je mnohem snadnější a také pravděpodobnější odhodlat se k nějakému heroickému činu (mučednictví) ve jménu určitého ideálu než „*odolávat vytrvalému tlaku, jenž postupně vyčerpává lidské síly.*“²⁶³

V letech 1948–1953 postupovalo komunistické vedení státu vůči církvi jako vůči každému jinému politickému nepříteli. Přehodnocení tohoto přístupu vycházelo z přesvědčení vrcholných komunistických orgánů i SÚC, že „*problém církve je z mocenskopolitického hlediska vyřešen a že režimu nehrozí z této strany žádné nebezpečí.*“²⁶⁴ Jaké důvody k těmto změnám vedly? Dosavadní pompézní, násilná kampaň státu usilujícího o zničení katolické církve se ukázala pro zmíněný cíl jako nevhodná. Přes značné úsilí nebylo dosaženo vnitřního rozdělení episkopátu, větší roztržky mezi biskupy a nižším klérem,²⁶⁵ dostatečné autority kapitulních vikářů ani širší oblíbenosti Katolické akce a MHKD. Malé úspěchy se také dostavily jako výsledek snah o rozeštvání duchovních a laiků proti sobě.²⁶⁶ Přestože byla církev zcela podřízena státnímu dozoru a některé její součásti (řády) byly zakázány a pole působnosti (tisk) znemožněna, přesto čtyři roky čelila tvrdému pronásledování jako kompaktní celek. Tímto konstatováním nijak nesnižujeme realitu: církev byla po pěti letech existence v komunistickém Československu „*zmrzačená a ochrnutá, totálně podřízená státní moci a vystavena svévoli jejích orgánů, zbavena hospodářské základny, školství, tisku, řádů a silně omezena ve výkonu náboženských obřadů.*“²⁶⁷ Nyní se prvořadým cílem tvůrců církevní politiky stalo narušení této jednoty věřících zevnitř. Z vnitrocírkevních změn musíme zmínit postupné vymírání biskupů – vůdčích osobností, autorit a trpících osob; a nedoplňování stavu místního episkopátu.

Toto období bývá nazýváno nejčastěji „zápas o věřící“.²⁶⁸ Vhodnějším termínem se ovšem zdá být „zápas s vírou“. Komunistické totalitní panství nespádalo totiž boj o konkrétní lidi (ti byli ke státu připoutáni už prostým faktem obývání jeho území), nýbrž se snažilo změnit jejich osobní přesvědčení. Jedná se o úsilí vykořenit náboženskou víru a cit pro

²⁶¹ Srov. STRÍBRNÝ, Jan. *Katolická církev čtyřicet let pod komunistickou moc*, s. 153.

²⁶² Srov. SVOBODA Bohumil, POLC Jaroslav V.: *Kardinál Josef Beran*. s. 147.

²⁶³ HALAS, František X. *Fenomén Vatikán*, s. 601.

²⁶⁴ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 163.

²⁶⁵ WEIS, Martin. *Svědectví dokumentů*, s. 67–68.

²⁶⁶ Srov. KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 164–165.

²⁶⁷ KAPLAN, Karel. *Stát a církev 1948–1950*, s. 163.

²⁶⁸ Takto Jaroslav Cuhra, Karel Kaplan i Martin Weis.

posvátno v náboženském slova smyslu vůbec, proto můžeme období po roce 1953 v Československu nazývat zápasem s vírou jeho obyvatel.

5.4.1. Výuka náboženství

*„V záležitostech školní výuky náboženství si vedl režim v prvních letech své existence opatrně. Mezi řadovými členy mohutné, dvoumilionové komunistické strany bylo v to době ještě dost členů církví, aktivních i pasivních, kteří zatím nebyli nuceni, vyrovnat se s náboženskými předsudky, jak se dělo později. Mnozí z komunistů byli tehdy přesvědčeni o užitečnosti náboženské výuky a pro své děti si ji přáli.“*²⁶⁹ Podle předpřevratové i první komunistické úpravy výuky náboženství na základních školách z července roku 1948 zůstávalo náboženství povinným a klasifikovaným předmětem. V případě, že si rodiče nepřáli, aby dítě navštěvovalo výuku náboženství, mohli jej odhlásit; na vysvědčení pak bylo v příslušném řádku uvedeno „osvobozen“.²⁷⁰

Ke změně došlo před zahájením školního roku 1952/1953 zákonem č. 31/1953 Sb., který tlumočili kněžím přípisý jednotlivých konzistoří. V souvislosti se změnou taktiky postupu vůči katolické církvi *„obzvláštní péči věnovali představitelé státní moci výuce náboženství na školách a tomu, aby vymanili děti z vlivu církve.“*²⁷¹ Postup se odehrál v několika rovinách: náboženství se stalo předmětem nepovinným a neklasifikovaným; rodiče museli své děti přihlásit zvláštní přihláškou odevzdávanou ředitelství školy; KSČ začala vytvářet cílený tlak na své členy, aby se „vypořádali s náboženskou problematikou“.²⁷² *„Věřící učitelé byli nuceni, aby vystoupili z církve a pokud tak neučinili, byli v drtivé většině případů propuštěni ze školství. Rovněž jakákoliv větší snaha kněží o pastorační mládeže nebyla ze strany režimu trpěna a většinou byl v takových případech kněžím odňat státní souhlas k výkonu duchovenské služby.“*²⁷³ Počet hodin náboženství byl omezen, katecheté museli

²⁶⁹ TRETERA, Jiří Rajmund. Nová právní situace církví, s. 28.

²⁷⁰ Srov. Tamtéž.

²⁷¹ WEIS, Martin. *Svědectví dokumentů*, s. 73

²⁷² K tématu religiozity členů KSČ v jihočeském regionu viz WEIS, Martin. Ty ještě věříš, soudruhu. In *Studia theologica* č. 1, 2009, s. 60–69. Příspěvek dokládá také obrovský zájem komunistů získat mládež: *„Ve výchově mládeže má velký význam důsledný boj proti náboženskému tmářství a pověrám. Ústřední výbor ve zvláštním usnesení o zesílení atheistické výchovy zejména vyzdvihl aktuálnost boje proti náboženským přežitkům mezi mládeží. Víme, že právě na mládež se v poslední době soustřeďuje nepřátelská agitace církví. Přes časté zdůrazňování jsme právě mezi mládeží mnoho neudělali a teprve v současné době začínáme mezi mladé lidi pronikat. Chceme zdůraznit, že při plnění usnesení byra krajského výboru o atheistické výchově je orientace na mládež hlavní věcí.“* Referát Lubomíra Štrougala na závěr Krajského aktivu v Českých Budějovicích ze dne 29. března 1959. *Tamtéž*, s. 65.

²⁷³ DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem*, s. 64.

povinně absolvovat školení z marxismu-leninismu, postupně byli laičtí učitelé náboženství ze škol úplně vytlačeni.²⁷⁴

5.4.2. Nové civilní obřady

V zápase s vírou obyvatel se programově ateistický stát zaměřil na zavádění nové symboliky vytláčující symboliku náboženskou. Tuto proměnu popsal již Charles-Ferdinand Ramuz: „*Existují sovětské oltáře, jsou sovětské svatí, jsou sovětské obřady, jsou sovětská vyznání víry, jsou a budou sovětské papežové a sovětské koncily, jsou sovětské pouti, jsou sovětské mše, sovětské náboženství má své proroky, své mučedníky a samo jméno komunismus má smysl jedině ve významu společenské víry.*“²⁷⁵

Na místní úrovni sehrály v úsilí o sjednocení světového názoru obyvatelstva významnou úlohu „sbory pro občanské záležitosti“. Jednalo se o „*sdružení lidí, kteří pod vedením vyškolených instruktorů Komunistické strany Československa napomáhali zvláště v postupném potlačování projevů religiozity u obyvatelstva. Jednalo se především o náhradu církevních obřadů (...) čistě občanskými, tj. bezvěreckými.*“²⁷⁶ Nové obřady se týkaly, stejně jako slavnosti katolické církve a náboženské slavnosti obecně, všech důležitých okamžiků lidského života. Udělování svátosti křtu nahradil akt vítání občánků na radnici, stát zavedl obligatorní občanský sňatek a snížil tak význam svatby případně následně uzavřené před zástupcem církve. Pohřeb do země s průvodem po městě se změnil v rozloučení v obřadní síni zakončené žehem zesnulého, jež propagoval mj. Spolek přátel žehu.²⁷⁷

Za pozornost stojí, že symbolika nově zaváděných obřadů byla často přímo a viditelně inspirována liturgickým slavením církve, a to uspořádáním místa obřadu i jeho vlastním

---

²⁷⁴ „Náboženská výuka byla povolena jen od druhého do předposledního ročníku základní školy a maximálně v rozsahu jedné hodiny týdně. Výuka začínala až v říjnu, skutečně povolený počet vyučovacích hodin v měsíci závisel na počtu přihlášených žáků. Ročníky byly kumulovány, při malém počtu přihlášených tvořili žáci všech ročníků jen jednu třídu, což činilo výuku velice obtížnou. Tato omezení postihla nejvíce katolickou církev. Nekatolické církve měly většinou tzv. nedělní školu, kdy po nedělních bohoslužbách ve sboru byly děti vyučovány ve víře. A některé nekatolické církve měly vyučování pro děti jak ve škole, tak i o nedělích po bohoslužbách. Ale i proti těmto nedělním školám byly podnikány kroky, aby byly buď zrušeny nebo alespoň omezeny. V začátcích tažení proti vyučování náboženství konala tuto výuku ještě celá řada laických katechetů a zejména katechetek. Již nedlouho po Únoru se museli zúčastňovat politických školení o ‚vědeckém‘ světovém názoru marxismu-leninismu. (...) Když pod tlakem režimu klesal počet přihlášených dětí na náboženskou výuku, byli tito katecheté a katechetky propouštěni, takže postupem času vyučovali katolické náboženství ve školách jen kněží.“ Tamtéž, s. 66.

²⁷⁵ RAMUZ, Charles-Ferdinand. *Míra člověka*. 1. vydání. Praha: Laichter, 1939. s. 82.

²⁷⁶ WEIS, Martin. *Svědectví dokumentů*, s. 80.

²⁷⁷ Všechny uvedené skutečnosti zde mají posloužit pouze jako ilustrativní přehled bez hlubšího rozboru a dokladů. Poznamenejme alespoň, že pohřeb žehem sám o sobě z hlediska katolické teologie nepředstavuje nějaký „protiklad“ k pohřbu do země. K situaci v jihočeském regionu s konkrétními doklady a statistickým zpracováním bádání v archivech viz *Tamtéž*, s. 80–91.

průběhem. Svatební obřad i sň tyto prvky nesou zcela zřetelně.²⁷⁸ Jako další příklad můžeme uvést obdržení upomínky na vítání občánků, která nahrazuje potvrzení o křtu, vlastní přivítání nově narozených dětí a prosté setkání občanů města funguje namísto udělení svátosti. V případě pohřbu si lze všimnout uspořádání obřadních síní (místo pro výstav nebožtíka, světla lemující rakev) a opět i průběhu rozloučení (hudba, pohřební řeč, povstanutí na závěr).

Podobné snahy lze vysledovat v souvislosti s církevním a občanským rokem. Některé dříve uznávané státní svátky byly zrušeny a některé státem uznané svátky, které se kryly s datem církevních oslav, dostaly nové, civilní názvy bez náboženského podbarvení. Nejtypičtější příklad představují Vánoce a Velikonoce. Namísto Hodu Božího vánočního 25. prosince se tak v zákoně a tedy i v kalendářích uváděl „první svátek vánoční“ a Ježíška – podle známého projevu Antonína Zápotockého z roku 1952 – vystřídal děda Mráz.²⁷⁹

Při zavádění nových civilních obřadů šlo jejich iniciátorům o postupné nahrazení všech obřadů náboženských. Týkaly se všech zásadních okamžiků v lidském životě a z náboženských obřadů čerpaly svoji symboliku. Komunistické totalitní panství tu jasně vykazuje známky „politického náboženství“, jakéhosi zvráceného opaku skutečného náboženství.²⁸⁰ Politické náboženství totiž z pozice státu cíleně vytlačuje a nahrazuje dosavadní religiózní tradice tradicemi vlastními – nenáboženskými. Můžeme tedy s Emilio Gentilem, shrnout: *„Komunismus jako náboženství, jako spásná doktrína, jako duchovní disciplína člověka, se tvrdě střetává s křesťanskou vírou a s křesťanským vědomím a svědomím. Odtud pramení jeho fatalismus, jeho nesnášenlivost vůči všem jiným náboženstvím a myšlenkovým systémům – odtud jeho propaganda a pronásledování náboženství. To všechno je vlastní jeho náboženské přirozenosti, a ne jeho komunistické ekonomické politice.“*²⁸¹ Tyto prvky vykazují všechny totalitární režimy²⁸² a také všechny modifikace komunismu.²⁸³

---

²⁷⁸ Ke vzájemnému vztahu katolického a občanského svatebního obřadu vznikla zajímavá vysokoškolská kvalifikační práce, která jasně ukazuje jejich vzájemnou provázanost i rozdíly. BALVÍNOVÁ, Lenka. *Politické náboženství? Křesťanský rituál jako model svatebního obřadu v komunistickém Československu*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2009.

„Ve struktuře si jsou oba obřady velmi podobné. (...) V obou typech obřadů najdeme nějakou obřadní síň, do které velmi slavnostně vcházejí svatebčané. Najdeme zde stejné apelování na důležitost, popř. posvátnost tohoto svazku. Společné je i zdůrazňování důležitosti okamžiku hudbou a vstáváním všech přihlížejících při vstupu důležité osoby či před zahájením obzvláště důležitého momentu.“ Tamtéž s. 48. Autorka níže rozvádí i rozdíly obou obřadů.

²⁷⁹ Srov. VAŠKO, Václav. *Dům na skále III*, s. 21–22.

²⁸⁰ Srov. RAMUZ, Charles-Ferdinand. *Míra člověka*, s. 41 – 42 a 82.

²⁸¹ GENTILE, Emilio. *Politická náboženství*, s. 117.

²⁸² Srov. MAIER, Hans. *Politická náboženství*, s. 11.

²⁸³ „Bolševická církevní politika se v Rusku obrátila proti pravoslavné církvi o něco dříve. Otevíraly se hroby a relikviáře a mnoho relikvií bylo zničeno. Vyhazování a ničení kostí mělo být důkazem pomíjivosti náboženství. V Rusku existovala od pradávna posvátná tradice uctívání tělesných ostatků mrtvých. (...) Není bez ironie, že bolševici, když přišlo na věc a potřebovali uchovat památku revoluce, sáhli zpět ke kultu relikvií, když

5.4.3. Víra jako soukromá záležitost

Zápas s vírou „byl veden proti náboženským předsudkům a tmářství jako součást ideového boje proti ‚buržoazní ideologii‘. Hlavním nástrojem se měla stát ateistická propaganda.“²⁸⁴ Komunistické totalitní panství v duchu marxistko-leninské doktríny veřejně deklarovalo víru jako individuální a soukromou záležitost každého občana.²⁸⁵ Církev se tak ve společnosti budující socialismus stala – respektive byla přinucena stát se – jistou kontrastní institucí, menšinovou alternativou vůči státem proklamovanému přístupu. Právě tato pozice církve ovšem v dlouhodobém horizontu vede k jejímu značnému oslabení.²⁸⁶

Stejně jako ve specifickém případě ženských řeholí²⁸⁷ počítali tvůrci církevní politiky s postupným úplným vymizením náboženství ze společnosti. Namísto monstrprocesů s představiteli církve jako se „zaprodanci cizí státní moci a nepřáteli lidovědemokratického zřízení“ se více poukazuje na neúčinnost víry jako neopodstatněného přežitku nebo se o ní prostě nemluví. Mohli bychom říci, že po roce 1953 již nebylo cílem ukazovat církve jako aktivního nepřítele, nýbrž spíše jako relikvii minulosti neodvratně spějící ke svému zániku. Víze „odumírajícího náboženství“ se odrazila také ve zrušení evidence náboženského vyznání obyvatel.

Komunistické totalitní panství staví – jako každý totalitární režim – obyvatelům státu před oči nové symboly a tradice úzce spjaté s komunistickým světonázorem.²⁸⁸ Odsouzení náboženství, víry jako takové, jejich společných i soukromých projevů do ryze privátní sféry má také rovinu symbolickou, doslova očividnou, totiž nahrazování starých symbolů novými a vytváření „paratradic“.²⁸⁹ Uvedme alespoň tři příklady. Kromě cíleného odstraňování soch

---

nabalzamovali Lenina a vystavili jej k uctívání. (...) Až k formám sekulárního zbožštění šel v náboženském uctívání svých vůdců maoismus. Existují v něm všechny prvky náboženství a kultu, jakož i svatého učení spojeného se systematickou katechezí. Nejen to, že kolem Mao Ce-tunga vznikl sluneční kult podle všech pravidel (...), ale jeho spisy si v průběhu času získali kanonickou platnost.“ Tamtéž, s. 13 – 14.

Kromě výše citovaných pohledů historiků zmiňme také náhled katolického teologa, který se s nimi v zásadě shoduje: „Lze říci, že stalinismus v mnohém kopíroval určité formy převzaté z křesťanství: moskevský diktátor byl v zásadě ‚papežem‘ světové internacionály, sjezdy byly ‚koncily‘, prvomájové průvody byly procesími s ‚ikonami‘ představitelů komunistického hnutí. Břežněvovský reálný socialismus zase upadal do panteistického materialismu, přičemž přetrvával kult neomylné strany a pozitivisticky pojímané vědy, která byla ve skutečnosti nuceně poplatná ‚idolu‘ marxistických teorií.“ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*, s. 73.

²⁸⁴ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 175.

²⁸⁵ Viz podkapitola 1.2. Ideová rovina vztahu – víra ateismu

²⁸⁶ „Církev, která se společensky prezentuje především jako kontrastní společnost a alternativa, je pro chápání církve jako veřejné jednoty spíše kontraproduktivní.“ LEHMANN, Karl. Religion als private und öffentliche Angelegenheit. Die Kirche in der pluralistischen Gesellschaft. In GABRIEL, Karl – HORSTMANN Johannes – METTE Norbert. *Zukunftsfähigkeit der Theologie. Anstöße aus der Soziologie Franz-Xaver-Kaufmanns*. 1. Auflage. Paderborn: Bonifatius, 1999, s. 213–240, zde s. 225.

²⁸⁷ Viz podkapitola 5.3.5. Likvidace řeholního způsobu života.

²⁸⁸ Naznamená to ovšem, že každá nově zaváděná tradice, v nejširším významu tohoto slova, musí vždy nutně

²⁸⁹ K pojmu „paratradice“ viz HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, s. 155–158.

a božích muk z veřejných prostranství²⁹⁰ docházelo k účelovým a namnoze heraldicky nehodnotným změnám v erbech československých měst a obcí.²⁹¹ Jedná se především o doplňování červených pěticípých hvězd do polí štítů. Státní znak prošel razantní a heraldicky chybnou úpravou²⁹² až v souvislosti s novou ústavou v roce 1960. Obměněny byly také názvy veřejných prostranství (náměstí, ulic, parků, sadů atd.) a nové názvy získaly i celé obce: kupříkladu Svätý Kríž nad Hronom byl přejmenován na Žiar nad Hronom.²⁹³

Neznamená to pochopitelně, že každá nová tradice, v nejširším významu tohoto slova včetně estetizace symbolů, musí vznášet totalitní nároky. Zde se ovšem jedná o (1) cílené a (2) státem řízené nahrazování určitého typu tradic, konkrétně jakýchkoli tradic spojených s religiozitou obyvatel, paratradicemi. Právě tento rys je typický pro totalitní panství a dokládá existenci politického (občanského) náboženství založeného podle Jeana Jaquese Rousseau na národní příslušnosti²⁹⁴ a zejména na formě státního zřízení.²⁹⁵

---

²⁹⁰ Viz dále podkapitola 8.3. Odstraňování soch světců a božích muk z ulic města.

²⁹¹ Jmenujme Adamov, Blansko, Březovou, Frýdek-Místek, Habartov či Prahu.

²⁹² Blason státního znaku Československé socialistické republiky podle Ústavy z roku 1960: „*Státní znak Československé socialistické republiky tvoří červený štít tvaru husitské pavězy s pěticípou hvězdou v horní části, na kterém je bílý dvouocasý lev nesoucí na hrudi červený štítek s modrou siluetou Kriváně a vatrou zlaté barvy. Kresba znaku je zlatá.*“ *Zákon 100/1960 Sb. Ústava Československé socialistické republiky ze dne 11. července 1960.* čl. 110. Dostupné také z WWW <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html> [2011-08-07].

²⁹³ BALÁŽ, Rudolf. *Bilance komunistické vlády*, s. 160.

²⁹⁴ Jean Jaques Rousseau přinesl ve své knize *Contrat social* z roku 1762 analýzu vztahu mezi náboženstvím a státním zřízením. Závěrečnou kapitolu tohoto svého díla nazval „O občanském náboženství“, rozlišuje zde ve vztahu ke společnosti dva druhy náboženství: náboženství člověka a náboženství občana. ROUSSEAU, Jean Jaques. *O společenské smlouvě neboli O zásadách státního práva*. 1. vydání. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. s. 144–157, zejm., s. 149–150.

²⁹⁵ Ke vztahu katolické církve k instituci státu a k různým formám státního zřízení viz přehledně příspěvek v kolektivní monografii ŠTICA, Petr. *Pojetí státu v sociálním učení katolické církve*. In SLÁDEK, Karel a kol. *Monoteistická náboženství a stát*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, s. 227–244.

III. ČÁST: DĚKAN VÁCLAV BOŠTÍK

„Nedávno jsem mluvil s jedním vysokým stranickým funkcionářem, měl slabší chvílku, zřejmě něco vypil, a tak se mi svěřoval: ‚Tady se lidi strašně mýlí v tom, co my si o nich myslíme a jak my je odhadujeme. My lidi vůbec nerozlišujeme podle kádrových hledisek. Tomu věří tady dole všechny ty domovnice a kádrováci na úřadech. My rozlišujeme lidi pouze podle toho, jestli jsou na nás závislí nebo nezávislí. Když je na nás někdo nezávislý, to jest, on ví (a my to víme o něm), že by se všude na světě dokázal uplatnit, že by si jinde vydělal více peněz než tady, tak je pro nás nespolehlivý, i kdyby byl členem partaje. Protože ten, kdo od nás nic nepotřebuje, nic nechce, nedá se koupit, to je náš nepřítel. Ale jiný, může být třeba i bezpartijní a prohlašovat, že komunisti jsou svině, o kterém ale my víme, že by si nikde kromě tohoto režimu nevydělal ani na suchý chleba, to je náš člověk, toho máme v hrsti, ten se koupit dá.“²⁹⁶

---

²⁹⁶ MEDEK, Ivan. *Děkuji, mám se výborně*. 1. vydání. Praha: Torst, 2005. s. 58–59.

6. Klérus jako subjekt v totalitním panství

Jestliže jsme výše konstatovali potřebnost přistupovat k jednotlivým subjektům existujícím v totalitním panství diferencovaně,²⁹⁷ je třeba nyní charakterizovat sociální skupinu, jejímž členem byl děkan Václav Boštík, totiž římskokatolické diecézní duchovenstvo. Diecézní klérus v pravém slova smyslu zahrnuje jak vyšší preláty (např. úředníky kurie), tak nižší kleriky (vikáře, děkany, faráře),²⁹⁸ včetně těch, kteří ještě nedosáhli kněžského svěcení. Běžně se ale výraz vztahuje pouze na kněžstvo.²⁹⁹

V rámci obecného rámce diecézního kléru můžeme vysledovat minimálně tři paralelně existující skupiny kněží: (a) oběti represí (kromě věznění se jedná především o tzv. státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti); (b) kolaborující kněží (kapitulní vikáři, MHKD, PIT); (c) kněze se statutem vyjednávačů.³⁰⁰ Třetí skupina kněžstva byla přitom pravděpodobně nejpočetnější.

6.1. Klérus první poloviny 20. století jako socioprofesionální skupina

Nejrůznější typy rozdělení nám umožňují v rámci společnosti vymezit ohraničenou socioprofesionální skupinu osob, kterou charakterizuje především společný zájem.³⁰¹ Také kanonické právo spolu se sakramentální teologií vymezuje specifickou skupinu posvěcených služebníků – kněží.

Mezi skončením Tridentského (1563) a svoláním II. vatikánského koncilu (1962)³⁰² se v západní církvi zvolna prosadil nový typ posvěceného služebníka, protože raně novověký

²⁹⁷ Viz kapitola 3. Subjektové totalitní panství.

²⁹⁸ V rámci této analýzy nebudou již kromě tohoto základního rozdělení dále rozlišovány jednotlivé skupiny v rámci kléru např. podle místa působení nebo jiného kritéria. Komparace závěrů předložené diplomové práce s jinými lokalitami (tedy s jinými obrazy) je úkolem dalšího bádání.

²⁹⁹ Až do vydání motu proprio *Ministeria quaedam* 15. srpna 1972 papežem Pavlem VI. se klerikem (tj. členem klerického stavu) stal každý, kdo přijal tonsuru. Před kněžským svěcením musel kandidát přijmout čtyři nižší svěcení (*ordines minores*): ostiariát, lektorát, exorcistát a akolytát. Vyšší svěcení (*ordines maiores*) pak následovala v pořadí: podjáhen, jáhen, kněz, biskup. Klérus tedy až do vydání výše uvedeného dokumentu zahrnoval všechny tyto osoby. Postupem času se však v praxi svěcení předcházející kněžskému udělovala jen na velmi omezenou dobu, běžně se tak setkáváme s pochopitelnou redukcí pojmu klérus pouze na kněze.

³⁰⁰ Kněží sice mohli být přesvědčeni o svých pozicích vyjednávačů, zásadně ovšem vývoj (proticírkevní politiku a její provádění na místní úrovni) zvrátit nemohli. Dále je třeba si uvědomit, že církev – ať už v pozici nepodmíněného, podmíněného či erodujícího nepřítele – byla určena k likvidaci. Tím není řečeno, že její představitelé a členové byli zcela bezmocní. Z hlediska představitelů komunistického totalitního panství se ale nejednalo o skutečné vyjednávání ve smyslu snahy o dosažení kompromisu, nýbrž o dočasně ukliďný stav před definitivním vymizením veškerých prvků teistické religiozity ze společnosti.

³⁰¹ Srov. NOIRIEL, Gérard. *Úvod do sociohistorie*, s. 68.

³⁰² Určené dlouhé časové období neznamena, že během něho lze prohlásit klérus za statickou a ničím neovlivněnou sociální skupinu. Dva zmíněné koncily ovšem můžeme chápat jako výrazné dějinné mezníky pro církevní dějiny. Tridentský koncil vtiskl svými kánony a dekrety svátosti kněžství jistou podobu, respektive v některých otázkách definoval a zpřesnil dosavadní katolickou tradici vůči reformační kritice. Zásadní proměnu, která úzce souvisí zejména s ekleziologií a sebepochopením církve, přinesl až II. vatikánský koncil. Uvedený

církevní sněm vytvořil ideální model klerika.³⁰³ Ten se měl po zásadní reformně, zahájené *Tridentinem* a postupně v Evropě také realizované, vyznačovat několika zásadními vlastnostmi a charakteristikami, které jej uschopňovaly k zastávání úlohy posvěceného služebníka.

Socioprofesionální skupina světského kněžstva se vyznačuje několika specifiky. Především (1) se jedná pouze o muže se závazkem celibátu, kteří (2) jsou hodnotově zakotvení ve víře katolického křesťanství a (3) prošli univerzitním vzděláním.³⁰⁴ Získané vzdělání zajišťuje (4) knězi, zvláště na vesnicích a v menších městech, zařazení mezi místní elity. Katolická církev se vyznačuje (5) hierarchickou strukturou, jejíž součástí se stává již seminarista. To se projevuje zejména ve dvou bodech: stále existuje jednak nepsaný kariérní řád, který nabízí podle schopností možnost kariérního vzestupu (*cursus honorum* počínaje kaplanským místem), jednak, s výjimkou papeže, poslušnost nadřízených (rektor semináře, vikář, biskup atd.). Velký důraz je kladen na (6) poslušnost vůči těmto představeným.

Pro fungování nižšího kléru v podmínkách totalitního panství je důležité, že tato sociální skupina si dlouhodobě a cíleně osvojovala určité vzorce jednání, které po změně postavení římskokatolické církve po roce 1949 nebylo možné uplatňovat v plné míře.³⁰⁵ Tzv. „církevní“ zákony z roku znamenaly velmi zásadní předěl, přičemž první fáze tlaku státního aparátu na církev v institucionálním slova smyslu (zápas s hierarchickou strukturou římskokatolické církve v letech 1949–1953) měla z dlouhodobého hlediska menší dopad než pozvolná ateizační proticírkevní politika (zápas s vírou po roce 1953).

---

přehled se také nesnaží některý z těchto dvou přístupů obhajovat nebo odsuzovat. Václav Boštík se stal členem socioprofesionální skupiny s určitými danostmi. Cílem této části je zmíněné danosti popsat, aby nám sloužily jako nástroje pro pochopení některých kroků děkana Boštíka.

³⁰³ Viz SKLENÁŘ, Michal. *Tridentská reforma diecézního kléru a její vybrané vnější projevy. Kněžský oděv jako odraz požadavků kladených na diecézní kněžstvo po Tridentském koncilu*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2013.

³⁰⁴ Z podnětu Tridentského koncilu začaly v křesťanských zemích vznikat speciální instituce určené k výchově kněžstva – semináře. Zatímco filozofická a teologická fakulta měla kandidátovi svěcení poskytnout intelektuální formaci, v semináři se mu mělo dostat formace duchovní a osobní. Jistá unifikace, jež se projevila v reakci na reformační hnutí v dekretch a kánonech *Tridentina*, se týkala také kněžského stavu. Koncil totiž jasně stanovil kritéria, která musí nutně kandidát splnit pro to, aby se mohl stát knězem. S tím úzce souvisí fakt, že nároky a představy o duchovním správci farnosti a o fungování této pastorační a organizační jednotky církevní správy byly vcelku jasně dány. Na dodržování těchto ustanovení měli dohlížet biskupové při pravidelných vizitacích své diecéze.

³⁰⁵ K podobné situaci docházelo jistě i v jiných oblastech, ale pouze v případě římskokatolické církve měla za následek jisté schizofrenní napětí, jež můžeme nejlépe pozorovat na závazku poslušnosti. Poslušnost byla od kleriků stále vyžadována, ale vyvstávala otázka – podpořená v případě Československa např. nejednotným postojem episkopátu k teologické fakultě v Litoměřicích – vůči komu. Na první pohled by se mohla pro římskokatolickou církev změna roku 1918 (z katolické monarchie v liberální republiku) zdát zásadnější než změna roku 1948. Je třeba si ale uvědomit, že přes drobné excesy týkající se německých biskupů a krátkodobé zmátkované situace se velmi rychle situace uklidnila.

6.2. Sociální a symbolický kapitál kléru

Příslušnost k výše popsané socioprofesionální skupině kléru s sebou přinášela možnost využívat specifický (1) kulturní, (2) sociální a (3) symbolický kapitál.³⁰⁶ Všechny uvedené typy kapitálu vycházely v základu ze specifické úlohy posvěcených služebníků v rámci společnosti, která se odvíjela od přijaté svátosti svěcení.

Tridentský koncil³⁰⁷ vycházel z raně novověkého uspořádání společenských poměrů v Evropě a římskokatolická církev považovala až do závěru 19. století katolickou konfesijní monarchii za ideální státní uspořádání.³⁰⁸ Právě v prostředí konfesijní monarchie, kde stát a církev vedly ruku v ruce poddaného ke spáse, měl klérus vysokou společenskou prestiž a zastával i jiné funkce než ryze liturgické či pastorační: osvěta a dohled nad zdravím obyvatel, vyučování a provádění inspekcí na školách, vedení matrik, dohled nad fungováním bratrstev a spolků, později podpora Katolické akce atd. V prostředí sekularizovaného státu se ovšem pole působnosti kněží zužuje pouze na pastoračně-liturgické úkony. Ještě menší prostor pro širší společenskou angažovanost biskupů, kněží, řeholníků, řeholnic i věřících laiků poskytuje totalitní panství.

---

³⁰⁶ „Aby něco mohlo být považováno za kapitál, musí to být v posledku převoditelné na kapitál symbolický, což je, dalo by se říci, kapitál odlišného řádu. Symbolický kapitál, to jest kapitál, který není rozpoznávaný jako kapitál, funguje tak, že aktér prostřednictvím něj získává ‚explicitní nebo praktické ‚uznání‘.“ RŮŽIČKA, Michal – VAŠÁT, Petr. Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus. In *Antropowebsin* roč. 6, č. 2, 2011, s. 129–133, zde s. 130. Dostupné z WWW <<http://antropologie.zcu.cz/media/document/ruzicka-vasat-2-2011.pdf>> [2014-01-02].

Viz též SEDLÁČKOVÁ, Markéta – ŠAFR, Jiří. Koncept sociálního kapitálu. In SEDLÁČKOVÁ, Markéta. *Důvěra a demokracie*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, Sociologický ústav AV ČR, 2012, s. 69–94.

Stručně rozlišení tří typů kapitálů v pojetí Pierra Bourdieu (pojem ekonomického kapitálu ponecháváme pro účely této analýzy stranou):

(1) V rámci kulturního kapitálu lze rozlišit tři oblasti: (a) soubor kultivovaných schopností navázaných na socializaci (verbální obratnost, kulturní rozhled apod.); (b) objektivizovaná podoba (knihy, umělecká díla, včetně přístupu k nim a schopnosti jim porozumět); (c) institucionalizovaná podoba (vzdělávací systém). Viz BOURDIEU, Pierre. The forms of capital. In RICHARDSON, John G. (ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. 1th edition New York Greenwood Press, 1986, s. 241–260. BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*, s. 27–28. SCHWARTZ, David. *Culture and Power. The Sociology of Pierre Bourdieu*. 1th edition. Chicago, London The University of Chicago, Press, 1997, s. 75.

(2) Sociální kapitál je „kapitál sociálních konexí, počestnosti a vážnosti“, který může mít ekonomické, politické či sociální výhody. BOURDIEU, Pierre. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. 10th editon. Cambridge: Harvard University Press, 2000, s. 122.

(3) Symbolický kapitál, úzce navázaný na používání ostatních typů kapitálu „je jakákoliv vlastnost – fyzická síla, bohatství, udatnost válečnická –, která tím, že ji sociální aktéři vnímají skrze takové kategorie vnímání a hodnocení, které jim umožňují ji vidět, rozpoznat a uznávat, nabývá symbolické účinnosti (...) protože odpovídá na sociálně ustavená kolektivní ‚očekávání‘. (...) Symbolický kapitál je založený na poznání, na poznání a uznání (...) A protože všechny prostředky k tomu, aby prosazoval a vštěpoval trvalé principy vidění a dělení odpovídající jeho vlastním strukturám, má stát, znamená to, že je místem par excellence, kde se koncentruje a uplatňuje symbolická moc.“ BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*, s. 131, 114 a 81.

³⁰⁷ Zde nemáme na mysli pouze vlastní koncil, nýbrž i jednotlivé provinční synody, které uvedly ustanovení *Tridentina* včetně reformních dekretů do praxe. Konání i závěry těchto místních sněmů měly svůj vzor v synodním procesu milánské arcidiecéze konaném v letech 1565–1584 z iniciativy arcibiskupa Karla kardinála Boromejského. V českých zemích se synody tohoto typu konaly v letech 1591 (Olomouc) a 1605 (Praha).

³⁰⁸ Viz PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*. 1. vydání. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 8.

Duchovní správci farností jsou po změně společensko-politického uspořádání, totalitní panství nevyjímaje, nuceni hledat nové způsoby využití stávajícího kapitálu nebo vytvoření kapitálu nového. Sledování těchto strategií, odlišných u jednotlivých duchovních správců, a jejich změn může podpořit výše uvedené episkopální schéma a teze o větší samostatnosti a zároveň osamocení diecézního kněžstva. Z episkopálního schématu vyplývají následující teze o kapitálu diecézního kléru v totalitním panství, konkrétně v Československu. Přitom je třeba opět zdůraznit, že se jedná o dokončení již starších fenoménů a jejich urychlení.

(1) Kulturní kapitál kléru navázaný na absolvované studijní kurikulum se začal pozvolna proměňovat. Filozofické a teologické vzdělání bylo možno nabyt pouze na určené vzdělávací instituci nacházející se v Československu, zahraniční studium bylo nemožné, řeholní vzdělávací instituce byly utlumeny. *Numerus clausus* a vliv státních orgánů na výběr studentů i pedagogů přinesl zcela odlišné prostředí pro získávání odborné erudice. Ani její nabytí ovšem nepostačovalo pro legální kněžské působení, protože jej stát podmiňoval souhlasem.

(2) Sociální kapitál kléru je v totalitním panství navázán na především na svěcenou farnost, případně její část, a omezenou lokalitu (obec, menší město, čtvrť), případně další jednotlivce (přátelé, ochránci), protože se již v základu nemůže opírat ani o diecézní strukturu ani o běžně přijímanou společenskou váženost kněžského povolání. Do popředí tak více vystupují rozdíly mezi jednotlivými lokalitami a odlišnými možnostmi budování sociálních sítí.

(3) Symbolický kapitál kléru se přestal úzce vázat k přijatému svěcení a z něj vyplývající široce přijímané nebo alespoň respektované prestiže. I tento typ se začal odvíjet od konkrétní osoby a jejích možností. Z důvodu výše popsané samostatnosti a osamocení duchovních správců začal hrát nejvýznamnější úlohu v postavení kněze na lokální úrovni.

Jak souhrnně pojmenovat popsané změny? Ve středověké a částečně i v novověké Evropě vyplýval sociální status klerika automaticky z přijatého svěcení a společenského uznání se mu v daném kulturním okruhu mohlo dostat kdekoliv. V totalitním panství, tedy výrazně nepříznivém prostředí, (ale také v pluralitní liberální společnosti) si jej musí každý kněz kontinuálně budovat – mimo římskokatolické prostředí kněžský stav nejen nepřináší exkluzivitu, ale spíše naopak. Výše jsme naznačili rozpad dosavadních struktur a přesun jejich dlouhodobých úloh na aktéry. Závěr úvahy tak může znít, že dosavadní kapitály sociální skupiny diecézního kléru s pevnými obsahy – kulturní, sociální i symbolický – se zvolna proměňovaly v kapitály jednotlivců, kněží, a to s obsahy výrazně proměnlivými.

7. Děkan Václav Boštík

Václav Boštík (21. února 1897–23. července 1963) zastával úřad děkana v Ústí nad Orlicí v letech 1934 – 1942 a opět 1945 – 1961, byl tak patnáctým nástupcem prvního zdejšího děkana Jana Leopolda Mosbendera.³⁰⁹ Narodil se ve Vysokém Mýtě,³¹⁰ v sedmnácti letech byl odvelen na frontu a otřesné zážitky z první světové války měly zásadní vliv na jeho rozhodnutí stát se knězem.³¹¹ Ihned po válce nastoupil do královéhradeckého semináře, kde zůstal do roku 1919. Zbytek studií strávil seminarista Boštík z rozhodnutí svých představených v Římě, kde také 9. července 1922 přijal kněžské svěcení.³¹² V roce 1927 nastoupil do Ústí nad Orlicí jako kaplan,³¹³ po náhlé smrti svého předchůdce děkana Ladislava Kaubeho³¹⁴ a krátkém administrování, se stal v květnu roku 1934 orlickoústeckým děkanem.³¹⁵

Na Orlickoústecku působil „Petiční výbor Věrní zůstaneme“, do jehož činnosti se děkan Václav Boštík zapojil.³¹⁶ „Zradou byla jejich skupina odhalena“³¹⁷ a 6. března 1942

---

³⁰⁹ První věrohodná zpráva, z níž můžeme usuzovat existenci kostela (snad také zasvěceného Panně Marii) a fary na území města Ústí, pochází již z roku 1297. Významnou osobností, která se hluboce zapsala do dějin města i farnosti v Ústí, byl první děkan Jan Leopold Mosbender (22. dubna 1693, Chrudim–26. července 1776, Ústí nad Orlicí) iniciátor stavby nového (tj. stávajícího) kostela v letech 1770 – 1776 i rozlehlé budovy děkanství.

³¹⁰ Boštík pocházel z rodiny krejčího, měl tři sourozence, sám byl druhorozený. Jeho matka zemřela již ve věku devětadvaceti let, když bylo Václavovi pět let.

³¹¹ „Prošel velkou část Evropy a život na frontě bezohledně naplnil svými stíny jeho mládí. Na vojně naučil se vidět člověka v celé jeho ubohosti, bezmocnosti, ale také zlobě. A právě tato doba, naučila ho oné, pro něho tak příznačné, uzavřenosti, která ho neopustila po celý život.“ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík. I. Kostel*, s. 14.

Z války si také Boštík odnesl zranění: jednu ruku neměl zcela pohyblivou, což bylo patrné zvláště při pozdvihování. Přesný důvod a popis zranění není znám. Jediný dohledaný písemný doklad o Boštíkově zranění: „(...) K Vašemu dopisu (...) oznamuji, že hlášení o vojenské povinnosti se mne snad netýká. Neboť jsem stár a nadto superarbitrován. Václav Boštík, děkan v Ústí nad Orlicí, nar. 21. 2. 1897, odveden v r. 1915. V r. 1916 zraněn, zajat a po návratu z ruského zajetí superarbitrován r. 1918. Od té doby si mne vojenské úřady nevšimají.“ Kopie dopisu děkana Václava Boštíka církevnímu oddělení Okresního národního výboru ze dne 27. 4. 1951 – č. j. ani jiné údaje neuvedeny. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanství úřad Ústí nad Orlicí*, karton 1, inv. č. 105.

³¹² Přijetí tonsury 13. června 1919, ostiariátu a lektorátu 19. května 1920, exorcistátu a akolytátu 1. listopadu 1920. Svěcení podjáhenské 27. listopadu 1921, jáhenské 11. března 1922. Pobyt v Římě: 10. listopadu 1919–5. června 1923. „Žák zbožný, nadaný, veselý, milovník disputace, povahy dosti bystré, předpisů znalý, v letech 1922–23 prefekt.“ *Catalogus alumnorum Pontificii collegii Bohemi Romae 1884–1928*, číslo zápisu 223, s. 298. Archiv Papežské koleje Nepomucenum. Neinventarizováno.

K české koleji Bohemicum a Nepomucenum viz PARMA, Tomáš a kol. *Dal Bohemicum al Nepomuceno. La cultura ceca a la formazione sacerdotale in un contesto di scontri nazionalisti e di coesistenza*. 1. vydání. Roma – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

³¹³ Předtím působil jako kaplan v Libchavách a poté v Pardubicích.

³¹⁴ Ladislav Kaube (1885, Smiřice nad Labem–1933, Ústí nad Orlicí) zastával úřad orlickoústeckého děkana v letech 1927–1933. Za svého působení provedl generální opravu kostela. S kaplanem Boštíkem jej pojilo pevné přátelství.

³¹⁵ *Ordinariátní list královéhradecké diecéze* č. 38, 1938. Hradec Králové: Biskupská konzistoř, 1935, s. 84. EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 20.

³¹⁶ Skupina finančně podporovala české rodiny v okolí, jejichž blízcí příbuzní byli nacisty uvězněni, členové se dále připravovali na poválečné uspořádání v Ústí nad Orlicí.

³¹⁷ *Farní kronika*, 639

došlo k zatčení celé skupiny a poté k vyšetřování Gestapem v Pardubicích.³¹⁸ Děkan Boštík poté trávil svůj trest ve věznicích v Drážďanech a v Lansbergu, od konce roku 1944 v koncentračním táboře Flossenbürg.³¹⁹ „V dubnu 1945 byli všichni vězňové z tábora vyhnáni na dalekou cestu do koncentračního tábora Dachau.“³²⁰ Avšak dříve, než tam došli, byli osvobozeni americkou armádou.

Dvojnásobné oficiální uvítání děkana Boštíka 15. a 17. května 1945 v Ústí nad Orlicí bylo vskutku velkolepé a pokaždé spontánní. Děkana přivítali nejprve farníci v kostele, o dva dny později část obyvatel města, kteří zamířili z nádraží, kudy projížděl vlak s prezidentem Edwardem Benešem, k děkanství.³²¹

Již 5. května 1945³²² se na děkanství poprvé sešel první porevoluční národní výbor. Děkan Boštík se pak stal zvoleným členem Městského národního výboru v Ústí nad Orlicí i členem městské rady. Navázal tak na své politické působení na místní radnici z doby předválečné.³²³ Po výzvě biskupů ze dne 24. srpna 1945 k apolitičnosti kléru však na svůj mandát rezignoval.³²⁴ Jako přeživší vězeň koncentračního tábora a zároveň kněz byl v poválečné době zván na pietní akce konané na území města³²⁵ i jinde, např. v Ležákách.³²⁶

---

³¹⁸ „Gestapáci zatkli p. děkana a jiné. 6. března 1942. Dnešní den, který připadá na pátek, nutno zvláště onačit jako ústecký černý pátek. Za mrazivého dopoledne přijeli ve svém pověstném autu pardubičtí gestapáci, aby provedli náhlé zatčení těchto osob. Místního děkana p. Boštíka, českobratrského faráře p. Mikuláštku, důchodního měst. úřadu p. Mládka, úředníka občanské záložny p. Cihláře a přednostu nového nádraží p. Záluského. Současně těmto zatčeným byly odebrány rozhlasové přijímače, které zatčení sami museli odnésti na četnickou stanici. Zajištěný těchto vážených a významných osob uvedlo zase naše město v bezmocné pobouření, nejvíce ovšem v dotčených rodinách bylo mnoho slz a nářků.“ Pamětní kniha města Ústí nad Orlicí 1937–1946, s. 422. SOA Zámorsk – SOKA Ústí nad Orlicí, fond archivní: Pamětní knihy Ústí nad Orlicí. Přístupné také z WWW <<http://vychodoceskearchivy.cz/stare/digi/index.htm> > [2013-04-12]. Dále jen SOKA Ústí nad Orlicí. Pamětní knihy.

Po celou dobu věznění podporovala děkana Boštíka pravidelně posílanými potravinovými balíčky jeho dlouholetá hospodyně – slečna Filomena Kalousová. V Ústí nad Orlicí jej zastupoval v roli administrátora farnosti Ignác Dovrtěl ze Žamberka.

Na své věznění vzpomínal „bez nenávisti“ jako na něco, co „protrpěl pro vlast.“ Dle rozhovoru s Mgr. Věrou Sekotovou, současnou kronikářkou města Ústí nad Orlicí, jejíž rodina udržovala s děkanem Boštíkem přátelské vztahy, ze dne 16. 1.2008

³¹⁹ DOLEŽALOVÁ, Jarmila. *Václav Boštík v době protektorátu Čechy a Morava*. In SKLENÁŘ, Michal (ed.). *Náš pan děkan*, s. 41–52.

³²⁰ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík III. Dodatek*, s. 33.

³²¹ Pamětní kniha města Ústí nad Orlicí 1937–1946, s. 420. SOKA Ústí nad Orlicí. Pamětní knihy.

³²² Nápis na pamětní destičce z roku 1945 umístěné vedle vchodu do dvora před děkanstvím.

³²³ Václav Boštík působil v rámci městského zastupitelstva již od komunálních voleb konaných 1. prosince 1935, kdy se stal druhým náměstkem starosty. Mandát mu skončil 12. června 1938. Působení Boštíka na radnici, především jeho funkce, dokládá velkou autoritu a známost, které se těšil v celém městě. MNV zvolený v r. 1945 po krátké době (méně než roce) sám opustil. V předválečné době mu tedy byla ze zákazu politické činnosti kněží ze dne 6. října 1937 udělena biskupem výjimka podle ustanovení Kodexu kanonického práva kán. 139, § 4.

³²⁴ „Kněží nemají být účastní stranické politiky jsouce poučeni zkušenostmi z minulosti. Ať se proto neexponují za žádnou stranu. Odůvodněné výjimky může povolit ordinariát.“ Příloha k oběžníkům slovenských diecézí 5 (1945). Cit. podle VAŠKO, Václav. *Neumlčená I*. Praha: Zvon, 1990, s. 93. Rozhodnutí podobného znění bylo schváleno Biskupskou konferencí Československa 9. února 1948.

³²⁵ Pamětní kniha města Ústí nad Orlicí 1937–1946, s. 431. SOKA Ústí nad Orlicí. Pamětní knihy.

³²⁶ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 57.

8. Stavebník Václav Boštík³²⁷

Jednou z nejvýraznějších oblastí činnosti děkana Boštíka v Ústí nad Orlicí nepochybně zůstávají rozsáhlé stavebnické počiny. Zadavatel zakázek ovšem vždy ctil hodnotu a historii staveb, v nichž své záměry uskutečňoval. Boštíkovo stavební úsilí, jež se rozvinulo záhy po jeho nástupu do úřadu orlickoústeckého děkana, nepostrádá jasnou koncepci.

Projekty realizované ve 30. a na počátku 40. let zejména architektky Janem Sokolem a Karlem Řepou učinily z orlickoústeckého děkanství zcela unikátní budovu spojující Mosbenderovo tíhnutí k aristokratické velkoleposti stavby a Boštíkovu úspěšnou snahu o spojení moderního a barokního umění. Také kostelní inventář byl Boštíkovou zásluhou rozšířen o moderní prvky. Zaměříme se alespoň na nejzásadnější změny.

8.1. Boštíkovi architekti

Již brzy po nástupu Boštíka do úřadu děkana se začíná rozvíjet jeho dlouhá a velmi plodná spolupráce s vynikajícími architektky. Jedná se především o architektky Jana Sokola z Prahy, Karla Řepu z Pardubic a Alfréda Pifflla z Bratislavy. Všichni jmenovaní architekti děkana Boštíka považovali, soudě z jejich dopisů, nejen za náročného a velkorysého zadavatele zakázek, ale i za přítele.³²⁸ Jejich návrhy zhotovovali především zámečník a umělecký kovář František Kolář a truhlář Václav Bíbus, oba z Ústí nad Orlicí.

8.1.1. Jan Sokol

V nedalekém Jablonném nad Orlicí zastával funkci vikáře přítel³²⁹ děkana Boštíka Václav Sokol, který byl strýcem architekta prof. Ing. arch. Jana Sokola (1904–1987)³³⁰ a který snad zprostředkoval kontakt s děkanem Boštíkem. Jan Sokol se tak stal prvním z Boštíkových dvorních architektů a jeho působištěm se stal především orlickoústecký kostel. Jan Sokol patřil k žákům architekta Charlese-Édouarda Jeannereta – Le Corbusieraa jeho

---

³²⁷ Kapitola 8. Stavebník Václav Boštík částečně vychází z předchozího bádání. SKLENÁŘ, Michal. *Dějiny farnosti*. Bakalářská práce, s. 45–55.

³²⁸ O tom svědčí kromě vzájemných častých návštěv i čilá korespondence. Ve svých dopisech architekti Sokol a Řepa odpovídají na Boštíkovy listy samozřejmě uctivě, nicméně je nelze považovat jen za korespondenci zákazníka s architektem. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanství úřad Ústí nad Orlicí*, karton 2, inv. č. 119 a tamtéž karton 5, inv. č. 453–454.

³²⁹ Václav Sokol často Ústí nad Orlicí navštěvoval a výmluvným dokladem jeho vztahu k děkanu Boštíkovi jsou dochovaná blahopřání k Boštíkovým narozeninám.

³³⁰ Viz SOKOL, Jan. *Dlouhá léta s architekturou*. 1. vydání. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1996. TENTÝŽ. *Moje plány. Paměti architekta*. 1. vydání. Praha: Triáda, 2004.

působení v Ústí nad Orlicí bylo zakončeno úpravou liturgického prostoru po II. vatikánském koncilu.³³¹

8.1.2. Karel Řepa

Pravděpodobně díky předchozímu kaplanování v Pardubicích nebo doporučení se děkan Václav Boštík seznámil s akad. arch. Karlem Řepou (1895–1963).³³² Řepa se záhy stal druhým dvorním architektem v Ústí nad Orlicí a byly mu svěřovány především práce na děkanství, ale i v kostele. Za zmínku stojí, že se jedná o jednoho z českých žáků architekta Josipa Plečnika.

8.1.3. Alfréd Piffel

Prof. Ing. arch. RTDr. Alfréd Piffel, CSc. (1906–1972) se často vracel do svého rodiště Ústí nad Orlicí za svými rodiči i za svým přítelem děkanem Boštíkem.³³³ Stal se třetím architektem děkana Boštíka a také jeho důvěrníkem, o čemž svědčí zejména jeho autorství přepisu Boštíkových stenogramů. Piffel je také autorem knížky popisující události v době úmrtí děkana Boštíka, publikace zachycující Boštíkova plány a Boštíkova prvního dočasného parte.

8.2. Stavební činnost v letech 1934–1948

První zakázky vznikly ještě před nástupem Václava Boštíka do úřadu děkana: jednalo se o nové ciborium (1932) a pamětní desku na děkana Ladislava Kaubeho (1934) vsazenou do zdi kostela v prostoru starého hřbitova. Obě objednávky zpracoval Jan Sokol.

V letech 1934–1938 proběhla z Boštíkova iniciativy proměna budovy děkanství, realizovaná Karlem Řepou. Nejprve se jednalo o úpravu prostoru před domem (nový chodník, květinové záhony), vstupní dveře a stožár na státní vlajku. Uvnitř děkanství Řepa navrhl uspořádání jídelny a děkanova bytu, dále ozdobné vstupní a okenní mříže.³³⁴ Nejvýrazněji se vzhled děkanství proměnil na začátku 40. let, kdy k jídelně umístěné v části budovy směřující do zahrady podle Boštíkova přání Řepa „připojil rizalit zahradní verandy

³³¹ Viz HAVLÍČEK, Štěpán. *Architekt Jan Sokol – autor sakrální architektury a jeho působení v Ústí nad Orlicí po II. vatikánském koncilu*. In SKLENÁŘ, Michal (ed.). *Náš pan děkan*, s. 33–40.

³³² Podrobněji viz PANOCH, Pavel – BARTOŠ, Štěpán. *Karel Řepa. Pardubický architekt ve věku nejistot*. 1. vydání. Pardubice: Helios, 2003. Dále jen PANOCH, Pavel – BARTOŠ, Štěpán. *Karel Řepa. Pardubický architekt ve věku nejistot*.

³³³ Viz PIFFL, Jan – PIFFL, Lukáš. *Děkan Václav Boštík a prof. Alfréd Piffel*. In SKLENÁŘ, Michal (ed.). *Náš pan děkan*, s. 29–31.

³³⁴ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*, s. 239–240 (přehled prací).

s kruhovým altánovým půdorysem a zvonovou střechou.“³³⁵ Děkan Boštík se věnoval i ryze užitným vylepšením, například roku 1947 bylo do děkanství zavedeno ústřední topení.

V děkanském kostele věnoval Boštík nejprve pozornost záležitostem praktického rázu. V první řadě šlo o zabezpečení kostela posuvnou mříží v předsíni (Jan Sokol, 1934) a ozdobnými mřížemi v oknech sakristií (Karel Řepa, 1934). Dále obohatil kostelní inventář o potřebné doplňky: bronzové kostelní pokladničky (Karel Řepa, 1934), lavičky v předsíni kostela (Jan Sokol, 1934). Od konce 30. let probíhala postupná restaurace všech oltářních obrazů (prof. Bohuslav Slánský, 1938–1941).³³⁶ Z doplnění inventáře stojí za zmínku moderní monstrance (Jan Sokol, 1942) z dílny pražského zlatníka Grünfelda: „*Svým moderním pojetím liší se tato monstrance od všech běžných monstrancí. Jen přísná účelnost, ušlechtilé tvary a ladné linie zdobí tuto schránku (...) a právě tato vznešená jednoduchost působí dojmem vysoce elegantním.*“³³⁷

Na území protektorátu Čechy a Morava nebylo možné stavět nové varhany, pouze rekonstruovat stávající nástroje. „Rekonstrukce“ v Ústí nad Orlicí ale fakticky znamenala výraznou obměnu varhan – jednalo se o přestavění nástroje na pneumatickou trakturu, tehdy progresivní řešení, a přidání jazykových rejstříků. Podle návrhu profesora konzervatoře v Brně Františka Michálka provedla práce mezi 4. lednem a 16. srpnem 1942 firma Jan Tuček z Kutné Hory.³³⁸ Mezitím došlo 6. března k Boštíkovu zatčení, po dokončení přestavby varhan veškeré stavební práce až do jeho návratu ustaly. Děkan Václav Boštík financoval minimálně část úprav varhan z vlastních prostředků.³³⁹

8.3. Odstraňování soch světců a božích muk z ulic města

S fenoménem snah o zesvětštění krajiny se v českých zemích můžeme setkat již na konci 18. století, teprve v souvislosti s norimberskými zákony nacistického Německa a jemu podřízených států ale lze hovořit o „*záměrné a systematické likvidaci posvátných míst, motivované ryze ideologickými zájmy.*“³⁴⁰ V období let 1948–1989, nikoli pouze v době stalinismu, docházelo v Československu k desakralizaci krajiny i obcí.

³³⁵ PANOCH, Pavel – BARTOŠ, Štěpán. *Karel Řepa. Pardubický architekt ve věku nejistot*, s. 41. Autoři chybně u obrázku č. 70 uvádí: „*Mříž se srdčitými motivy pro vstup do kostela Nanebevzetí Panny Marie v Ústí nad Orlicí, čtyřicátá léta.*“ Jedná se však o Řepovu vstupní mříž na děkanství. *Tamtéž*, s. 41.

³³⁶ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík II. Děkanství*, s. 139–140 (přehled prací).

³³⁷ *Tamtéž*, s. 46. Tato monstrance byla na žádost Domu umělců v Brně zapůjčena v roce 1947 na výstavu „*Náboženské umění 20. století*“.

³³⁸ PECHÁČKOVÁ, Cecilie. *Pan děkan si přál aneb Cecilská hudební jednota za působení děkana Boštíka mezi roky 1942–1961*. In SKLENÁŘ, Michal (ed.). *Náš pan děkan*, s. 53–58.

³³⁹ Srov. *Tamtéž*, s. 55.

³⁴⁰ HÁJEK, Pavel. *Krajina českých zemí v období socialismu 1948–1989*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra teorie kultury (kulturologie), 2007, s. 54–56, zde s. 55.

Václav Boštík se v 50. letech stal nedobrovolným zachráncem soch, jež mizely z městských ulic. První padla za obět' velice hodnotná socha sv. Jana Nepomuckého³⁴¹ stojící uprostřed Svatojánského náměstí před Hernychovou vilou.³⁴² Již v roce 1948 musela změnit stanoviště z důvodu úpravy okolního prostoru (dláždění chodníku)³⁴³ a byla přemístěna do rohu prostranství kvůli zvyšující se intenzitě dopravy na zdejší křižovatce. V roce 1950 pak socha musela opustit své místo „a umístěna byla na hřbitově starém.“³⁴⁴

Z ulic města zmizel v roce 1956 železný kříž pod kopcem Příkopy.³⁴⁵ Již v roce 1954 došlo k sesunutí podpěrné zdi a město jako majitel poté přistoupilo k opravě. „Při té příležitosti zaslán byl děkanu Boštíkovi Místním národním výborem přípis, kterým mu bylo oznámeno, že kříž (...) bude odstraněn a že je mu proto dán k dispozici. Děkan Boštík byl hrubým tímto zásahem MNV (...) velmi dotčen a podnikl vše, co bylo v jeho silách k jeho záchraně. Ale důrazná odvolání jeho ústní i písemné přípisy³⁴⁶ ohledně celé záležitosti byly zamítnuty. Kříž byl MNV odstraněn a pohozen na zahradě.“³⁴⁷ Kříž u sebe uschoval poté sám děkan Boštík a jeho další osud není znám.³⁴⁸

S autorem nelze souhlasit v bodě, že sochy, boží muka apod. byly bez umělecké kvality či ochrany místních obyvatel ponechávány svému osudu. K tomu mohlo jistě docházet, ovšem pouze na málo frekventovaných místech. V mnoha jiných případech podlehly tyto součásti krajiny či obce cílenému zničení.

³⁴¹ V roce 2007 byla socha zásluhou doc. Ing. Václava Kličky, Csc., Ph.D. vyhlášena kulturní památkou, protože se zřejmě jedná o nejstarší sochu sv. Jana Nepomuckého u nás. Datována 1773.

³⁴² „Každý rok před svátkem sv. Jana Nepomuckého byla socha očištěna, barvy obnoveny a k soše přistaven oltářík. Za ním kulisa s namalovaným Karlovým mostem a s pozadím Hradčan a na hladině Vltavy namalováno plující tělo utopeného světce. Již v předvečer svátku sv. Jana začalo chodit k soše procesí. Procesím se k soše chodilo každý den po celý oktáv svátku. Ve stavení čp. 78 v Ústí byl až do roku 1909 uložena hrubě opracovaná mosazná litá monstrance. Tuto monstranci vystavovali na oltáříku při svatojánských slavnostech. Střed monstrance byl upraven vsazením jazyka (...). V kostele se konala pobožnost u oltáře sv. Jana Nepomuckého. Tento způsob oslavy zanikl za první republiky.“ SEKOTOVÁ, Věra. *Kamenné svědomí města*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 1999, s. 57. Dále jen SEKOTOVÁ, Věra. *Kamenné svědomí*.

³⁴³ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 80.

³⁴⁴ *Farní kronika*, s. 641

„Pobožnost, která se konávala v předvečer a ve svátek sv. Jana u sochy světce, koná se nyní v kostele.“ EHLOVÁ Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 80.

Socha byla uschována u orlickoústeckého kameníka, farníka Stanislava Kyčky, později byla přemístěna na starý hřbitov. Odtud se pak vrátila nedaleko svého původního umístění v listopadu 2010. Děkan Boštík uznal podle Mgr. Sekotové stále intenzivnější dopravu jako pádný důvod k odstranění sochy.

Původní městský hřbitov, nazývaný dnes „starý“, se rozprostíral kolem kostela, obehnaný kamennou zdí. Zrušen byl roku 1893 a nahrazen pohřebištěm mimo obydlenu část města. CIBULKA, Josef – SOKOL, Jan. *Soupis památek historických a uměleckých v okrese lanškrounském*. 1. vydání. Praha: Archeologická komise při České akademii věd a umění a Německá společnost věd a umění pro Republiku československou, 1935, s. 235.

³⁴⁵ EHLOV, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 128. Lidově se tomuto místu říkávalo „U Křížku.“ MNV tehdy uvažoval o zřízení muzea v nedaleké budově, dnes je zde městská knihovna.

³⁴⁶ „Dopisem ze dne 30. září t. r. sdělil Vám děkanský úřad, že je ochoten převzít veškeré náklady spojené s úpravou kolem kříže (...). Podstavec byl rozbit, kříž sám poškozen. (...) Doufám, že se má snaha o úpravu kříže pod Pindulkou setká s pochopením a bude mi MNV dovoleno místní tuto památku zachovat na tom místě, kde ji dřívější pokolení s tak jemným citem k prostředí umístili. (...)“ Koncept dopisu děkan Boštík MNV, datum ani č. j. neuvedeny, psáno na začátku října 1956. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanský úřad Ústí nad Orlicí, zvláštní složka „1956“*.

³⁴⁷ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 80.

³⁴⁸ „Kříž byl odstraněn v roce 1959 při úpravě podpěrné zdi a od té doby zmizel.“ SEKOTOVÁ, Věra. *Kamenné svědomí*, s. 65. Věra Sekotová uvádí chybný letopočet.

Ještě v průběhu 50. let³⁴⁹ byl z polí za městem dále odstraněn tzv. „Pánův kříž“³⁵⁰ a z ulice v dolní části města socha sv. Floriána.³⁵¹

Památky, které byly v této době ponechány na svém původním místě, často velice chátraly,³⁵² další byly přemístěny v pozdější době,³⁵³ jiné padly za obětí stavebním úpravám v průběhu následujících let.³⁵⁴ Městský národní výbor v Ústí nad Orlicí přistoupil k postupnému odstraňování těchto soch z veřejných prostranství. Činitelům MNV nešlo o nějaké teatrální akce, nýbrž o prosté „odsouvání stranou“. K odstranění nedocházelo samoučelně, ale vždy v rámci většího počinu: opravy nebo stavby.

Děkanu Boštíkovi se podařilo zachránit některé z těchto soch před zničením tím, že je nechal přemístit na starý hřbitov u kostela, kde z nich vytvořil jakési lapidárium („*kamenické muzeum v přírodě*“), případně do těsné blízkosti kostela. Boštík se snažil problém řešit ve svých reálných možnostech. V přemístění soch, jichž si velice vážil, viděl – i vzhledem k dřívějším zkušenostem předchozího děkana Kaubeho – jedinou možnost jejich záchrany před likvidací a také hodlal vytvořit soupis všech těchto památek.³⁵⁵ Boštík se při

---

³⁴⁹ Přesnější časové vymezení se nepodařilo dohledat.

³⁵⁰ Až do roku 1663 byl ústecký farář správcem všech farností na lanšperském panství, tedy v poměrně rozlehle oblasti. „*O těžkých poměrech ústeckých farářů vypráví pověst vztahující se k „Pánovu kříži“.* Tento kříž stával v polích, dnes přibližně v místech starého letiště. Příjmy ústeckých farářů byly tak nízké, že se sotva mohli uživit. A tak tehdejší farář, rodem Polák, řešil svoji špatnou ekonomickou situaci tak, že z města utíkal. Patrně se jednalo o Bartoloměje Bulovského, který pocházel z Polska a v Ústí působil v letech 1670 – 1679. Ústečtí farníci se pustili za ním, dohonili ho a prosili, aby se vrátil. Teprve když mu slíbili všechna pole od města až po místo, kde stáli, tak se vrátil. Na památku této události byl potom na tom místě postaven dřevěný kříž.“ SEKOTOVÁ, Věra. *Kamenné svědomí*, s. 55.

Původní dřevěný kříž nahradil J. L. Mosbender křížem novým, opět dřevěným. V roce 1926 byl z podměstské křížovatky odstraněn železný, černě natřený kříž, který obyvatelé umístili na místo „Pánova kříže“.

³⁵¹ Socha pochází z roku 1852. Po svém odstranění skončila na starém hřbitově. Od roku 2003 je umístěna naproti Hasičskému domu nedaleko centra.

³⁵² Typickým příkladem může být železný kříž s kamenným podstavcem, podezdívkou a schody zbudovaný roku 1881 nákladem děkana Jana Nepomuka Cibulky, stojící pod děkanskou zahradou, naproti budově okresního soudu. Tento kříž byl až do nedávné generální opravy ponechán svému osudu. SEKOTOVÁ, Věra. *Kamenné svědomí*, s. 77.

³⁵³ Na starý hřbitov byla v rámci stavebních změn v ulici jejího původního umístění v 60. letech 20. stol. přemístěna socha Nejsvětější Trojice z roku 1856. Svě útočiště našla socha sv. Václava, zbudovaná roku 1762 z iniciativy a finančních prostředků Jana Leopolda Mosbendera, na prostranství opřed kostelem. Původně stávala na Podměstí. U obou soch se konaly pravidelné pobožnosti. SEKOTOVÁ, Věra. *Kamenné svědomí*, s. 64.

Pro sochu sv. Václava vytvořil Karel Řepa železnou konstrukci: dva sloupy nesoucí ozdobnou obruč jako náznak koruny. Konstrukce určená k obložení chvojkou se používala v den slavnosti sv. Václava a během tehdejšího světcova oktávu. Přestala se používat pravděpodobně po odstranění sochy z podměstí ke kostelu. EHOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 55.

Socha Nejsvětější Trojice stojí stále na starém hřbitově, socha sv. Václava se v roce 2006 vrátila nedaleko svého původního umístění.

³⁵⁴ Příkladem může být dřevěný kříž stojící na rohu silnice nedaleko dnešního domova duchodců. Tento kříž „byl v roce 1956 opraven a znovu natřen. V druhé polovině sedmdesátých let byl kříž odstraněn. Stalo se tak při budování nové komunikace jako spojky od silnice E-14 (...).“ SEKOTOVÁ, Věra. *Kamenné svědomí*, s. 67.

³⁵⁵ „*O záchranu soch, křížů a božích muk na Oustecku. Víte, tomu zřejmě nezabráníme, aby ty drobné roztroušené sochy v polích, boží muka na mezích a v lesích nebyly svévolně ničeny, případně odstraňovány. To bylo a bude. Podívejte se, ten černý kříž, co stával dole na Pražské ulici u Zimprichovy hospody. Ten byl přemístěn a jen tak se zachoval. A to bylo za první republiky! Ještě pan děkan Kaube s tím souhlasil. (...)* Všimněte si přitom, s jakým vkusem jsou takové sochy stavěny do přírody, jak ovládají okolí, jak je vidět u nich

sledování problému odstraňování soch, snad z důvodu přehledu i získání podkladů pro svou argumentaci, rozhodně neomezil na město Ústí nad Orlicí: schraňoval novinové výstřižky pojednávající o tomto tématu.³⁵⁶

8.4. Spor o opravu morového sloupu na náměstí

Na Mírovém náměstí v Ústí nad Orlicí stojí jednoduchý morový sloup se schody, zakončený sochou Panny Marie.³⁵⁷ Oprava sloupu se nakonec ukázala jako nejdéle trvající konflikt mezi MNV a děkanem Boštíkem. V rámci úprav vzhledu celého orlickoústeckého náměstí³⁵⁸ byly v roce 1952 opraveny schody mariánského sloupu.³⁵⁹ U příležitosti dohody o opravě schodů mezi děkanem Boštíkem, předsedou MNV Stanislavem Flekačem a stavitelem Frantlem „byla všemi třemi účastněnými dojednána dohoda o obnově sochy. (...) K tomuto účelu byli do Ústí povoláni zkušení kameníci, ale když tito přijeli a mělo být s pracemi započato, MNV se proti tomu postavil. Svě odmítavé stanovisko zdůvodňoval tím, že o opravě nebylo nic řečeno Památkovému úřadu. Děkan Boštík však trval na svém ujednání s MNV a tak po delším jednání přece jen došlo k opravě schodů.“³⁶⁰

---

zdaleka každý, kdo se tam zastaví. Sehnal byste někde kopii katastrální mapy nebo speciálky Oustecka? (...) Do toho plánu bychom zakreslili všechny sochy, boží muka a křížky, co tu jsou v polích a lesích, všechny stromy s obrázky bez ohledu na to, či to dělal Damian Rybka nebo či je to barvotisk. Vždycky to představovalo nějaký dobrý úmysl. (...) Dnes to bude třeba někomu překážet, nebo se na to někdo nahněvá a je konec. Tak myslím, že bychom mohli takové pomníky, co jsou v polích a na ulicích na zrušení přestěhovat na starý hřbitov. Až budeme vědět, kolik toho je, tak by se udělal plán na regulaci toho starého hřbitova a tam bychom ty sochy přestěhovali a zachovali. (...). Bylo by to vlastně takové kamenické muzeum v přírodě. (...) Já myslím, že by nám pomohlo jak město tak okres, protože by to vlastně spadalo pod práci kulturní komise. Tady, na tom starém hřbitově, by přece jen ta boží muka byla snad míň zranitelná zachovali bychom je pro příští generace.“ (Sic!) PIFFL, Alfréd. Některé úvahy ndp. pana děkana Václava Boštíka z let 1954–59 vydané v jediném exempláři jako rukopisný přepis stenogramů. Ústí nad Orlicí 1963 (nečíslováno).

Citovaný stenogram pochází z října r. 1959. Děkan Boštík zřejmě počítal s postupnou likvidací soch a křížů i mimo městské ulice. Z textu vyplývá jeho postoj i k předchozím kauzám.

³⁵⁶ V děkanském archivu je uložen výstřižek z Literárních novin z ledna roku 1961 s citačním odkazem psaným Boštíkovou rukou. Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanský úřad Ústí nad Orlicí, karton 4, inv. č. 450. Karton Acta curiae 1953–1967.

³⁵⁷ Současný mariánský sloup na náměstí v Ústí nad Orlicí vznikl patrně roku 1737, pravděpodobně zde nahradil sloup již starší a jednodušší. O stavbu nového sloupu se zasadil i děkan Mosbender. Srov. NEJEDLÝ, Vratislav – ZAHRADNÍK, Pavel. *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Pardubickém kraji*. 1. vydání. Praha: Argo, 2008, s. 548nn.

³⁵⁸ Autorem návrhu úpravy náměstí v Ústí nad Orlicí je Karel Řepa; jeho návrh na stávající podobu náměstí pochází již z roku 1947. Můžeme se jen domnívat, že děkan Boštík mohl sehrát významnou úlohu v tom, že tato zakázka byla svěřena právě arch. Řepovi.

³⁵⁹ „Na schodech kolem sochy byla po druhé světové válce železná zahrádka, která chránila podstavec sochy. Při dlažbě náměstí v roce 1952 byla odstraněna, schody opraveny a kolem sloupu zřízen květinový záhon.“ SEKOTOVÁ, Věra. *Kamenné svědomí*, s. 61.

Poslední velká oprava schodů a štafírování sochy proběhlo z podnětu městské rady v červu roku 1903. S odstraněním vyvrácené a nevzhledné mřížky děkan Boštík souhlasil.

³⁶⁰ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 94. Kromě dvou najatých kameníků pomáhali s pracemi i brigádníci včetně děkana Boštíka.

Oprava morového sloupu měla pokračovat v roce 1953 obnovou sochy. Kvůli neochotě odpovědných činitelů MNV³⁶¹ k této potřebné opravě došlo přes Boštíkovu snahu a jeho urgence teprve v roce 1955. „V roce 1955 bylo vydáno vládní nařízení, kterým byli občané vybídnuti, aby k 10. výročí osvobození přispěli všichni k zvelebení a okrase svých měst. Této příležitosti použil děkan Boštík a sdělil MNV, že je ochoten v rámci této akce pozlatit sochu Panny Marie na náměstí a tak přispět k okrase ústeckého náměstí.“³⁶² Po kladném vyjádření odboru kultury v Pardubicích³⁶³ i Státní památkové péče v Praze,³⁶⁴ což způsobilo protažení jednání, svolil MNV k provedení prací.³⁶⁵ Kamenické práce prováděl od 25. července do 31. října 1955 akademický sochař Jan Hubáček z Vysokého Mýta.³⁶⁶

Kamenické práce na morovém sloupu pokračovaly se zimní přestávkou až do poloviny července 1956.³⁶⁷ Po jejich skončení byl díky intervenci Josefa Cibulky³⁶⁸ na ministerstvu

---

³⁶¹ MNV např. zakázal postavit lešení k opravě sochy s poukazem na oslavy 1. a 9. května.

³⁶² EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*, s. 114.

„V rámci desátého výročí osvobození vlasti upravují se města. Jsme ochotni upravit Mariánskou sochu na náměstí, aby neupravenost její nerušila vzhled; činí tak mnohá města n. p. Pardubice Olomouc Žamberk atd. Děkujeme za porozumění.“ Dopis děkana Boštíka MNV Ústí nad Orlicí ze dne 22. března 1955, č. j. 19/55, archiv Městského úřadu – stavebního úřadu Ústí nad Orlicí, sloha k č. p. 19.

³⁶³ „Odbor kultury rady KNV sděluje, že nemá námitek, provede-li úřad v Ústí n. Orlicí pozlacení Mariánské sochy na náměstí v Ústí n. Orlicí tak, že ani její situace, ani tvar nebudou dotčeny.“ Dopis Odboru kultury rady KNV v Pardubicích MNV Ústí nad Orlicí ze dne 8. dubna 1955, č. j. 1463/kult/6, archiv Městského úřadu – stavebního úřadu Ústí nad Orlicí, sloha k č. p. 19.

³⁶⁴ „(...) Nemáme námitek proti navrhované opravě sochy Immaculaty na náměstí v Ústí nad Orlicí za předpokladu, že bude práce zadána kvalifikovanému restarátoru-kamenosochaři (...). V případě, že nemáte vhodného restaurátora, doporučovali bychom Vám, abyste se obrátili na akad. sochaře Jana Hubáčka z Vysokého Mýta (...).“ Dopis ministerstva kultury – Státní památkové péče MNV Ústí nad Orlicí ze dne 20. dubna 1955, č. j. 5714/55, archiv Městského úřadu – stavebního úřadu Ústí nad Orlicí, sloha k č. p. 19.

³⁶⁵ „K Vašemu oznámení ze dne 22. března t.r. č. j. 19/55 sděluji, že rada MNV ve schůzi dne 3.5. t.r. usnesla se povolití úpravu Mariánské sochy v Ústí n.O. na Mírovém náměstí s tím, že úprava bude řízena tak, aby nebyly rušeny oslavy X. výročí osvobození vlasti. Při úpravě samotné je nutno dbáti všech bezpečnostních opatření, řídit se odbornými směrnice Státní památkové správy. V případě, že nemáte vhodného restaurátora; obraťte se na akad. sochaře Jan Hubáčka z Vys. Mýta IV. Jiráskova 479.“ Dopis Odboru pro výstavbu MNV Ústí nad Orlicí děkanu Boštíkovi ze dne 6. května 1955, č. j. 1543/55, archiv Městského úřadu – stavebního úřadu Ústí nad Orlicí, sloha k č. p. 19.

³⁶⁶ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*, s. 114.

„Teprve před samým ukončením renovace Mariánského morového sloupu na náměstí v Ústí nad Orlicí zvěděl jsem od pana děkana, že Vám vděčím za zadání této práce. Je-li tomu tak, pak děkuji Vám tímto za důvěru mě tím prokázanou, kterou doufám jsem nezklamal. Renovace vyžádala si daleko větší námahy a času, než-li se dalo předpokládati, zvláště při odhadu z důli a z dáli, bez jakékoli zkoušky. Vyžádala si také daleko většího nákladu, než-li byl nezávazný přibližný rozpočet odhadem. Mám za to, že i Vy budete s celkovým výsledkem spokojeni a doznáte, že zachování tradičního rázu náměstí je zcela na místě a že tónem svým nynějším, v barvě původního pískovce působí tepleji a že přispěje celkové kráse náměstí a zanechá dobrý dojem u turistů i jiných návštěvníků města. Domnívám se, že i Vy Jste uvažovali o tom, že přispějete na tuto renovaci jako Místní Národní Výbor za město, které z této skutečnosti ponese také morální zisk a jako uznání snahy zvelebení vzhledu náměstí, že uhradíte část nákladu panu děkanovi, který mě můj účet ihned a plně vyrovnal. Vyslovuji Vám svůj dík ještě jedenkrát a znamenám se s pozdravem Míru zdar.“ Dopis akademického sochaře a řezbáře Jana Hubáčka MNV Ústí nad Orlicí ze dne 27. října 1955, archiv Městského úřadu – stavebního úřadu Ústí nad Orlicí, sloha k č. p. 19.

³⁶⁷ Socha byla téměř celý rok ukryta v částečně prosklené a částečně dřevěné budce, jež nahradila původní dřevěnou stříšku.

³⁶⁸ Prof. PhDr. et ThDr. Josef Cibulka (1. července 1886, Ústí nad Orlicí–2. dubna 1968, Praha). Významný český historik umění, rodák z Ústí nad Orlicí, byl Boštíkovým blízkým přítelem a vícekrát se angažoval v jeho projektech. Děkan Boštík díky němu zakoupil pro orlickoústecký kostel plastiky Nejsvětějšího Srdce Ježíšova

financí vyřešen i problém s dodávkou zlata na opětovné pozlacení sochy.³⁶⁹ Oprava schodů i sochy proběhla za přímého dohledu děkana Boštíka a vydatné pomoci farníků-brigádníků.

Oprava morového sloupu trvala nakonec 4 roky. K jejímu dokončení využil děkan Boštík oficiální události, na jejímž dokonalém průběhu MNV velmi záleželo kvůli demonstrování společné radostné oslavy desetiletého výročí skončení války a osvobození země. MNV tak řešil patovou situaci: odmítnutí Boštíkovy nabídky znamenalo možnost poskvrny ideologicky významné události a popuzení části obyvatelstva v nevhodný okamžik; její přijetí však stavělo komunistické vedení radnice do role zachránců sakrálních památek, které však tyto památky ve skutečnosti odstraňovalo z frekventovaných míst. V rámci zkrášlování měst se tak v roce 1955 dočkala částečné opravy socha Panny Marie a morový sloup na Mírovém náměstí v Ústí nad Orlicí.

8.5. Spor o opravu hřbitovní zdi

Ze starého hřbitova obklopujícího děkanský kostel hodlal děkan Boštík vytvořit klidovou zónu, park. V roce 1951 došlo kvůli prudkému dešti k provalení hřbitovní zdi.³⁷⁰ Brigádnicky organizované odklizení sutí MNV zakázal.³⁷¹ „*Toto nařízení bylo vydáno 28. června 1951 a bylo doručeno děkanu Boštíkovi. MNV a tehdejší správci divadelní budovy začali totiž vážně uvažovat o tom, vést cestu spojenou se schodištěm od divadla přes starý hřbitov. Vyústění této cesty mělo být u kostela v místech, kde je nyní brána mezi kostelem a děkanstvím – u desky pana děkana Kaubeho. Pro návštěvníky divadla měla tak být postavena z náměstí zkratka.*“³⁷² Děkan Boštík se postavil na rozhodný odpor, protože MNV

---

a Bolestného Srdce Panny Marie, původně určené pro katedrálu sv. Víta, Václava a Vojtěcha v Praze. I díky Cibulkovi provedl konzervaci a opravu kostelních obrazů během protektorátu prof. Bohuslav Slánský, tehdy největší kapacita v oboru. Viz JAROŠOVÁ, Markéta (ed.). *Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14.1.2 2007. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia atrium vol. IX.* 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2009.

³⁶⁹ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel.*, s. 117.

V této době mohla se souhlasem státních úřadů obchodovat se zlatem pouze pražská firma Safina, která odmítla děkanu Boštíkovi dodat požadované zlato a celou záležitost neúměrně protahovala. Nakonec firma zlato dodala.

³⁷⁰ První sdělení o neuspokojivém stavu zdi včetně návrhu řešení zaslal děkan Boštík ONV již na začátku října 1948. Jednalo se o seznam nutných oprav ve farnosti, který ONV požadoval. Dopis děkana Boštíka ONV Ústí nad Orlicí ze dne 6. 10. 1948. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanský úřad Ústí nad Orlicí*, karton 4, inv. č. 450.

³⁷¹ „*Zjistil jsem, že provádíte různé zemní úpravy u ohradní zdi starého hřbitova, pod farní budovou. Žádám Vás, abyste s těmito úpravami posečkali, neboť MNV pracuje na projektu úpravy této části města a bylo by možné, že práce, které provádíte, by byly zbytečné.*“ Dopis MNV děkanu Boštíkovi ze dne 28. 6. 1951, č. j. IX-2935/1951. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanský úřad Ústí nad Orlicí*, sloha 1. inv. č. 105.

³⁷² EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík II. Děkanství*, s. 64.

Město Ústí nad Orlicí se k této myšlence vrací v nepravidelných periodách až doposud a celá záležitost tvoří nepřijemnou kauzu v komunikaci mezi farností a městem již od nakreslení prvního návrhu „cestičky“ v roce 1950.

nebyl schopen svůj záměr podložit zákonným předpisem. „Prohlásil důrazně, že k provedení cesty přes starý hřbitov za žádnou cenu svůj souhlas nedá, poněvadž jeho povinností je majetek děkanství a klid kolem kostela chránit a mělo-li by k provedení zamýšleného projektu dojít, musel by být starý hřbitov z majetku děkanství vyvlastněn.“³⁷³ MNV nakonec od celého projektu upustil.

Od 1. června 1955 probíhala velká brigádnická akce: oprava hřbitovní zdi.³⁷⁴ „Celá práce zařazena byla radou MNV do tzv. akce M. To znamená, že město se zavázalo dodat materiál, práce sama má pak být provedena dobrovolnými brigádníky, jen odborné síly mají být placeny. Celý finanční náklad měl hradit děkan Boštík.“³⁷⁵ Ten se sám brigád velmi aktivně účastnil.³⁷⁶

Kauza starého hřbitova, kterou MNV nakonec materiálně podpořil, měla pro Boštíka vyvrcholení vsutku paradoxní. „Začátkem prosince došlo mu od MNV pozvání na slavnostní zasedání MNV, kde mu bude předáno čestné uznání za práci, kterou pro krásu a zvelebení vlasti vykonal v r. 1955. (...) Vzhledem k různým okolnostem i k celé době, ve které žijeme, uznal děkan Boštík za vhodné nezůstat tentokrát v ústraní a pozvání přijmout. A tak 10. prosince bylo vidět na slavnostním zasedání ve velkém sále divadla sedět mezi vyznamenanými i děkana Boštíka, kterému předseda MNV Flekač předal diplom a čestný odznak. Dlouhým potleskem reagovalo nesčetné obecnstvo na tento akt.“³⁷⁷

Představitelé MNV nabídli po průtazích dodávku materiálu k opravě zdi, čímž se MNV stal spoluúčastníkem projektu, který vlastně podporovat nechtěl, v rámci akce M však ke spolupráci přistoupil. Naskytnutou příležitost MNV využil ve svůj prospěch: k veřejnému demonstrování společné práce a společného úsilí na zvelebování města, na němž

---

³⁷³ „Rozhodný odmítavý postoj děkana Boštíka byl nemilou překážkou uskutečnění. Ale přes tento naprostý nesouhlas hrozilo dlouhou nebezpečí zřízení nové cesty. Poněvadž se přece jen rozpakovali veřejní činitelé sáhnout k tak radikálnímu řešení, jakým by bylo bezprávní vyvlastnění, bylo konečně po dlouhé době od uskutečnění projektu upuštěno. Jak již řečeno, nedošlo k provedení žádného z (...) návrhů, a tak byl klid a pokoj kolem kostela zachován. Během doby, jak již dříve řečeno, poklesl zájem o úpravu cesty přes starý hřbitov hlavně také proto, že majetek i sama divadelní budova prošla správou různých institucí a z původních zakladatelů a kuratoria nezbyl skoro nikdo. Toto ochladnutí mělo za následek, že v roce 1954 MNV dokonce sám o své újmě vydal rozhodnutí, kterým povoluje děkanu Boštíkovi opravu hřbitovní zdi a ihned dalo město k dispozici k tomu to účelu 20 metrů krychlových kamene.“ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík II. Děkanství*, s. 64.

³⁷⁴ Návrhy opět vypracoval arch. Řepa. Tentokrát ve spolupráci s Františkem Kolářem a stavitelem Salfickým.

³⁷⁵ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík II. Děkanství*, s. 85.

³⁷⁶ „Poněvadž MNV musel podávat nadřízeným orgánům měsíční hlášení o výsledku akce M a poněvadž kromě práce na hřbitovní zdi nebylo nikde v městě nic podnikáno (...), byla hlášení děkana Boštíka o počtu odpracovaných hodinách a počtu brigádníků na MNV vždy velmi vítána a uznáním doprovázena. Děkan Boštík vedl přesný jmenný záznam všech brigádníků počet jimi odpracovaných hodin, takže přehled byl dokonalý.“ *Tamtéž*, s. 88.

Boštík sám měl odpracovaných hodin nejvíce a hlavní práce se stihly ve velmi krátké době. Úplné dokončení prací (dokončení pilířů, úprava prostranství pod hřbitovem) a parková úprava hřbitova (úprava cesty, stromů a keřů) byla provedena v roce 1956.

³⁷⁷ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík II. Děkanství*, s. 91.

se podílejí všichni občané bez jakýchkoli, třebaš náboženských rozdílů. K dovršení záměru potřeboval Boštíkův souhlas. Proto mu bylo, kromě tradiční písemné formy, pozvání na veřejnou oslavu výsledků práce občanů města Ústí nad Orlicí tlumočeno dokonce osobní návštěvou.³⁷⁸ Boštík se tak vzhledem ke svému postavení dostal do choulostivé situace: nereagovat na pozvání znamenalo vlastně odmítnout spolupráci s MNV, a to i do budoucna; přijetí bylo zase projevem loajality režimu, jenž zde reprezentoval právě MNV. Děkan Boštík zvolil druhou variantu zřejmě právě s ohledem na možnost oboustranně prospěšné a zejména klidnější formy spolupráce hlavně do budoucna. Dále musíme vzít v potaz časový faktor: Boštík využil v létě příležitosti k opravě sochy, MNV v zimě ke svým cílům.

8.6. Opravy kostela a kaplí ve farním obvodu Ústí nad Orlicí

Během 50. let farníci brigádnicky opravili kaple ve farním obvodu Ústí nad Orlicí: kapli sv. Anny v Hylvátech včetně přestavby věže podle Řepova návrhu (1954),³⁷⁹ kapli sv. Gottharda v Černovříře (1957)³⁸⁰ a kapli Svatého Kříže v Kerharticích (1958).³⁸¹ Proti těmto brigádám ONV ani MNV ani v nejmenším nezakročily: „*Okresní národní výbor i Místní národní výbor sledovali práce se zájmem a nekladly žádných překážek.*“³⁸²

Stejně tak proběhly vesměs bez obtíží i vnější opravy kostela, které byly vykonány brigádnickou svépomocí farníků: oprava a nátěr sanktusové věžičky (1950 a 1956),³⁸³ nové žlaby (1957 – 1958),³⁸⁴ nová střecha a omítka pro Útěchovou kapli³⁸⁵ připojenou ke kostelu. Na nátěr kostelní věže (1955) dokonce KNV bez průtahů navýšil původně přislíbený příspěvek, když se práce prodražovala. Klempířské práce v tomto případě prováděl Okresní stavební podnik v Ústí nad Orlicí.³⁸⁶

---

³⁷⁸ *Tamtéž.*

³⁷⁹ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík II. Děkanství*, s. 117 – 121. V tomto případě se na pracích podílel i OSP Ústí nad Orlicí.

³⁸⁰ *Tamtéž*, s. 125–126.

³⁸¹ *Tamtéž*, s. 129–135.

„*JZD Kerhartice Ú. n. Orlicí dar – písek na novou omítku a zapůjčení prken na lešení.*“ *Tamtéž* – vložené záznamy o odpracovaných brigádnických hodinách.

³⁸² EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík II. Děkanství*, s. 117 – pamětní zápis vložený do opravené bane hylvátské kaple v r. 1954.

³⁸³ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*, s. 239–240 (přehled prací).

³⁸⁴ *Tamtéž.*

³⁸⁵ Útěchová kaple byla přistavěna k zadní části kněžiště a spojena chodbou s kostelem z iniciativy děkana Jana Nepomuka Cibulky v roce 1870. Přesný důvod jejího přistavění není znám. Jedná se o šetrně provedenou stavbu, která plně harmonizuje s barokním kostelem. Vzácnost kaple spočívá ve freskové výzdobě zdi a stropu.

³⁸⁶ O příspěvek žádal Boštík již v roce 1954. KNV pak zaslal 24. září příspěvek 7000 Kčs s podmínkou, že práce budou provedeny do konce roku. Celkové náklady nakonec činily 28 000 Kčs a KNV celou částku opět bez problémů poskytl pod stejnou podmínkou. EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*, s. 120.

Během 50. let dále došlo k některým dalším pracím na děkanství. Jednalo se o specializované práce, mj. o novou kanalizaci či komíny.³⁸⁷ Z většiny byly i tyto práce dokončeny za pomoci brigádníků, v jednom případě (oprava zdi) poskytl finanční příspěvek KNV.³⁸⁸

Společná brigádnická práce se pro děkana Boštíka stala jednou z forem pastoračního působení na farníky. Kromě praktického dopadu (vlastní opravy objektu) byly brigády jedním z významných faktorů stmelujících spolehlivé jádro farnosti. To, že se farníci účastnili stavebních prací, mělo za následek, že považovali potom kostel nebo kapli, na jejichž opravách se podíleli, více za „svůj“, tedy za místo, kam patří. I tento Boštíkův cíl můžeme v pozadí značného množství brigád v průběhu 50. let vyčíst. MNV ani jiné úřady nekladly opravám větší překážky, výjimečně došlo i k příspěvku ze strany státních orgánů či k podílu státního podniku na stavbě.

8.7. Zvelebování vnitřního vybavení kostela, neuskutečněný plán na jeho rozšíření

Děkan Václav Boštík se během 50. let postupně začal stahovat do děkanského kostela. Dřívější okázalé projekty vně kostelních zdí (např. stožár na státní vlajku před děkanstvím) vystřídala ještě preciznější péče o detail. Nadále samozřejmě dbal o vybavení kostela (obvyklá obnova parament, nákupy antependií, rochet apod. stále více se však zaměřoval na vnitřní výzdobu. Často se jednalo o příležitostné velkolepé změny: vánoční zkrášlení kostela jehličnany,³⁸⁹ speciální výzdoba v den svátku sv. Cecílie či v době májových pobožností.

V letech 1957–1960 probíhaly práce, z větší části brigádnické, na odstraňování starých stupňovitých literátských lavic pro zpěváky v zadní části lodi kostela. Karel Řepa navrhl místo nich literátské kůrky: dvě vyvýšené tribuny zasazené do oblého zakončení lodi.³⁹⁰

---

³⁸⁷ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík II. Děkanství*, s. 139–140 (přehled prací). Přehled úprav na děkanství: nová střecha na zahradním sklepě (1953), kanalizace (1954), změna chléva na sklad uhlí a betonářské úpravy podlahy (1954), komíny (1960).

³⁸⁸ Dopis KNV Pardubice ONV Ústí nad Orlicí ze dne 11. 5. 1950, č. j. 717/10 – 6. 5. 1950 – XI/2. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanský úřad Ústí nad Orlicí*, sloha 1. inv. č. 105.

³⁸⁹ „V lodi chrámové bylo rozestavěno 5 velkých, krásně urostlých lesních stromů asi 13 m vysokých, v rozích kostela a u předních dětských lavic i u oltářů postranních byly postaveny stromky 9 – 10 m měřící. Výzdoba lustru [větvičky chvojky] i tyto stromky byly poházeny třpytnými lametami. Velké stromy byly umístěny před a za lavicemi, jeden pak uprostřed kostela mezi zpovědnicemi.“ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 85. Stromy byly umístěny v místech bývalých lamp věčného světla. Boštík se inspiroval v kostele sv. Ignáce v Praze a každým rokem výzdobu pozměňoval. Viz *Obrazová příloha*.

³⁹⁰ „Dynamicky zvlněným půdorysem dodal oběma symetricky rozvrženým rampám, přístupným po krátkých šnekovitých schodištích a podepřené kónickými sloupy, téměř vrcholně barokní expresivitu. Řepově ruce můžeme přičíst i střídme harmonické provedení poprsí tribun, kombinující prázdné pole s železnými sloupky s dřevěnou výplní. Výjimečnost celého Řepova angažmá podtrhuje i skutečnost, že některé renovační etapy sakrálního prostoru probíhaly až v letech tuhého stalinismu.“ PANOCH, Pavel – BARTOŠ, Štěpán. *Karel Řepa*, s. 41.

Architekt Jan Sokol navrhl v roce 1957 novou cínovou křtitelnicí, svícen na paškál, sadu křestních nádobek a ampulí na posvátné oleje.³⁹¹

Protože předměty odstraněné z kostela (literátské lavice, stará křtitelnice) odkryly nevydlážděnou zem, pořídil děkan Boštík na tato místa nové černobílé dlaždice.³⁹² V souvislosti se změnami interiéru kostela přikročil děkan Boštík také ke změně umístění obrazů křížové cesty: z pilastrů na strany bočních oltářů.³⁹³

Děkan Boštík přikročil také k písemnému zaznamenávání historie: v roce 1949 sepsal na Boštíkův popud Alfréd Piffel dějiny děkanského kostela a vytvořil schéma jeho interiéru s podrobnými popiskami.³⁹⁴ Piffelovy práce byly v podobě zasklených nástěnných tabulí umístěny v předsíni kostela. Regenschori Jaromír Lahulek vypracoval dějiny a popis varhan, jeho zápis visí na kůru.³⁹⁵ Boštík také v roce 1959 z vlastních zdrojů uhradil opsání nejhodnotnějších mariánských a pohřebních skladeb z archivu Cecilské hudební jednoty.³⁹⁶

Z několika neuskutečněných a nedokončených projektů je třeba zmínit ten nejvelkolepější: přestavbu děkanského kostela na trojloďný chrám.³⁹⁷ Autorem stavby se měl stát arch. Alfréd Piffel,³⁹⁸ s dokončením rozšíření počítal Boštík do konce roku 1960. „*Do roku*

V roce 1957 stihli brigádníci v čele s děkanem Boštíkem odstranit literátské lavice, vysekat zdivo, připravit roubení, zábradlí a schody zamýšlených kůrků. V následujícím roce pokračovaly práce instalováním zábradlí, dále pak podpěrných sloupů a výplní z leštěného dubu. V roce 1959 se pokračovalo v pracích na osvětlení i obložení kůrků a jejich stropu a drobná výzdoba. Ve spolupráci se svým přítelem, architektem prof. Karlem Štíplem z Prahy, navrhl Řepa jako výzdobu kůrků plastiky zpívajících andělů a bohatě zdobené hlavice sloupů obou kůrků včetně jména děkana Boštíka: „*Však nebylo snadné přesvědčit ho o nutnosti tohoto. Architekt Řepa musil použít veškeré své výmluvnosti, aby děkana Boštíka přesvědčil o tom, že jeho jméno, jméno představitele a představeného literátů, sem patří. Nerad a nepřesvědčen dal děkan Boštík svůj souhlas.*“ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík. Ia. Kostel*, s. 167. Hlavice jednoho sloupu je jediným místem v kostele (kromě historických tabulí), které upomíná na děkana Václava Boštíka. Viz Obrazová příloha.

Kůrky byly zcela dokončeny v roce 1960 instalováním sklápěcích sedadel: „*Myslím, že na mši svatou to moc vhodné místo není, ale když je v kostele nějaký koncert nebo něco podobného, tak tam na těch kůrkách to na člověka mnohem více promlouvá.*“ Dle rozhovoru s J. Exc. Mons. Josefem Kajnekem, světícím biskupem královhradeckým a v letech 1978–1984 administrátorem v Ústí nad Orlicí zde dne 18. 11. 2007.

³⁹¹ *Farní kronika*, s. 641. Celá tato křestní souprava slouží stále svému účelu. Cínová křtitelnice s ozdobným kováním a cínový svícen na paškál byly zhotoveny v dílně pražského cínaře Františka Krále. Ten také vyrobil podle Sokolova návrhu sadu cínových nádobek na posvátné oleje a na svícenou sůl s podnosem, dále křestní mušle a talíř pod hlavu dítěte. Zámečnické práce na křtitelnici provedl prof. Pavel Krbálek ze pražské umělecko-průmyslové školy. EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík. Ia. Kostel*, s. 154.

³⁹² *Depozitář Biskupství královhradeckého, fond archivní: Děkanský úřad Ústí nad Orlicí*, karton 2. inv. č. 119.

³⁹³ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík. Ia. Kostel*, s. 157.

³⁹⁴ *Farní kronika*, s. 641.

³⁹⁵ LAHULEK, Jaromír. *Ústecké varhany*. Ústí nad Orlicí, 1949.

³⁹⁶ „*Na tento účel nelitoval finančních nákladů, které nebyly malé, poněvadž pro opisovače to byla práce velmi náročná. Kůr získal – jako již mnohokrát – cenný notový materiál. Kdo si však z cecilantů tyto velkorysé dary uvědomil? Zařídil – koupil – daroval – na buben s ničím nechodil a na poděkování a vděčnost nečekal. Základní a jeden z nejpěknějších povahových rysů děkana Boštíka.*“ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík. Ia. Kostel*, s. 174.

³⁹⁷ PIFFEL, Alfréd. *Úvahy*. Boštík si zřejmě uvědomoval, že projekt rozšíření kostela je pouze snem. Plán tohoto rozšíření se nepodařilo vypátrat a není známo, zda takový návrh existuje. Stenogram o projektu přestavby kostela pochází z let 1954–1955.

³⁹⁸ O rozšíření kostela, který ve 30. letech 20. stol. téměř nestačil pojmout všechny farníky na třech nedělních bohoslužbách, Boštík uvažoval již dříve. Stavbě měl předcházet archeologický průzkum podloží kostela. Děkan

*1963 se pan děkan Boštík k tomuto projektu několikrát vracel. A nevzdal se ho ani v penzi. Nosil v hlavě projekt přestavby ústeckého kostela s podivuhodným optimismem i tehdy, kdy už bylo jasné, že uskutečněný už nebude.*³⁹⁹

Děkan Václav Boštík se v průběhu 50. let více uzavřel do zdí děkanského kostela v Ústí nad Orlicí. Vyšel tak svým způsobem z nutnosti vstříc oficiálnímu názoru, že náboženský život se má odehrávat právě pouze v kostelech a neprosakovat na veřejnost. Rozhodl se pokračovat v projektech na zvelebení kostelního interiéru s cílem více podtrhnout *genia loci* chrámu. Právě zdůraznění jedinečnosti stavby, tedy její výzdoba a upravený vzhled vnitřního vybavení, mělo udržet soudržnost farnosti vystavené tlaku ze strany státních úřadů. Můžeme říci, že chrám se měl stát jakousi „oázou klidu“ pro věřícího člověka. Pokračovala již léty prověřené spolupráce s Boštíkovými architekty Janem Sokolem a Karlem Řepou.

Snad také v silném dojmu měnící se doby a vyvstalé potřebě zachovat paměť nechal Boštík vypracovat Alfréda Pifflla zařízení kostela a jeho dějiny, ředitele kůru Jaromíra Lahulka historii varhan. Dějiny kostela visí v předsínce, aby zde dokazovaly, že sakrální budova není ve městě cizorodým prvkem: díky své dlouholeté tradici a kulturní hodnotě do ulic města neoddělitelně patří.

Václav Boštík dokázal drtivou většinu svých nápadů skutečně realizovat. Jedním z neuskutečněných projektů je rozšíření děkanského kostela o další dvě boční lodi. V minulosti vnukly Boštíkovi tento nápad zřejmě praktické důvody: kostel stěží pojal farníky na třech nedělních bohoslužbách. Nyní snad Boštík chtěl ukázat, že církev není odsouzeníhodný spolek na okraji společnosti spějící neodvratně k zániku, nýbrž významná součást společnosti, která se nebojí velkého projektu. Můžeme odhadovat, že kromě cílů směrem dovnitř farnosti (brigády, kaple zasvěcená českému patronovi apod.) chtěl Boštík tímto projektem veřejně demonstrovat potenciál farnosti a prezentovat ji jako životaschopný celek. K zahájení nikdy nedošlo vzhledem k nepřízni doby (vznik nových bohoslužebných prostor byl v komunistickém Československu zcela výjimečný jev) a také kvůli událostem na počátku 60. let: Václav Boštík přišel o státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti.

Boštík chtěl probourat všech šest nik ve stěnách stávající lodi, kde by vznikly průchody do bočních lodí. Tyto boční lodě měly být nižší než loď hlavní, měly mít šikmou střechu a velká okna. Celý nový kostel měl potom dostat novou střechu a jeho interiér měl být pozměněn umístěním nové křížové cesty (návrhy na ni existují). V kostele měla vzniknout také nová kaple pro některého z hlavních českých patronů. Jednou z možností bylo i využití staré sakristie (Boštík ji nazýval „květinová laboratoř“) k tomuto účelu. Jinou variantou využití této místnosti bylo zřízení zimní kaple. Kostel měl pak být znovu celý vymalován.

³⁹⁹ PIFFL, Alfréd. *Úvahy*. Závěr pasáže o rozšíření kostela.

8.8. Liturgické důrazy

Při vlné hromadě Cecilské hudební jednoty 22. listopadu 1947 děkan Václav Boštík mimo jiné řekl: „*My v Ústí už pochopili, že jest rozdíl modlit se při mši svaté a modlit se mši svatou. Při mši sv. růženec, litanii, křížovou cestu atd. a modlit se třeba zpěvem mši svatou. To jest známka náboženské vyspělosti.*“⁴⁰⁰ Při stejné příležitosti v roce 1951 naznačil dvě kritéria pro výběr skladeb prováděných na kůru: (1) mají napomáhat k *sentire cum ecclesia* – cítění s církví – navázáním na příslušná období liturgického roku, (2) mají mít uměleckou hodnotu.⁴⁰¹

Zdá se, že v některých svých důzazech v oblasti liturgiky se děkan Václav Boštík velmi blížil myšlenkám liturgického hnutí (aktivnější účast věřících na bohoslužbě, porozumění jednotlivým gestům, prožívání liturgického roku apod.) i pozdějším důrazům II. vatikánského koncilu. Na základě uskutečněných změn i nerealizovaného projektu přestavby můžeme říci, že konkrétní sakrální budovu chápal ve třech, zejména později rozvíjených, rovinách: (1) prostor, (2) světlo, (3) liturgie.⁴⁰²

Roviny budování sakrálního prostoru Václavem Boštíkem děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie		
Prostor	Světlo	Liturgie
dlažba, vzhled zadní části lodi a kůru, oltářní stupně, sedes, časově omezené výzdoby	vstupní dveře, umělé osvětlení kostela	paramenta, ciborium, monstrance, křtitelnice, svícen na paškál, křestní souprava

Václav Boštík v oblasti liturgie pozoruhodným způsobem kombinoval zcela tradiční prvky katolické zbožnosti (eucharistická či mariánská úcta), prvky navázané na Ústí nad Orlicí (Cecilská hudební jednotka a chrámová hudba) a prvky výrazně inovativní (plán stavby nového kostela a úpravy stávajícího prostoru odpovídající výzvam liturgického hnutí v Evropě).

8.9. Identitotvorná funkce architektury – specifický pastorační nástroj

Prostory spadající do kategorie sakrální architektury můžeme označit za svrchovaná místa prožívání osobní víry (subjektivní rozměr) a konání veřejných obřadů (kultický, liturgický rozměr), zároveň za prostory transcendence. Samotná svatyně jako celek i její jednotlivé prvky kromě vlastní formy dále odkazují „za sebe“ a „nad sebe“, což se v případě

⁴⁰⁰ *Kronika Cecilské hudební jednoty Ústí nad Orlicí 22. 11. 1946–1. 1. 1967*, s. 65. Dále jen *Kronika CHJ*.

⁴⁰¹ *Tamtéž*, s. 147.

⁴⁰² Srov. ZAHNER, Walter. Možnosti a hranice proměny chrámového prostoru. In *Salve* č. 2, 2012, s. 69–95, zejm. s. 82–85.

křesťanských kaplí, kostelů a katedrál odráží především v jejich ikonografickém programu. Pro správné pochopení toho, jak architekturu děkan Václav Boštík vědomě využil jako pastorační nástroj, je třeba přistupovat „*k církevní stavbě jako předmětu symbolickému nejen literárně, respektive umělecky, nýbrž symbolickému již ze své vlastní podstaty, svého vlastního určení.*“⁴⁰³

V průběhu 30. a 40. let, i v době hospodářské krize a existence protektorátu Čechy a Morava, Václav Boštík uskutečnil řadu projektů, které můžeme označit za velkolepé – viditelné a finančně nákladné. Jednalo se kupříkladu o úpravu prostoru před budovou děkanství včetně stožáru na státní vlajku (1935–1936), přístavbu verandy k děkanství (1940), vstupní mříž (1934) a vstupní dveře do kostela (dokončeno 1948), obnovu oltářních obrazů (1938 a 1941), nové varhany (1942). Opětovně je třeba zdůraznit, že během Boštíkova věznění žádné další práce neprobíhaly.

Výše uvedené projekty realizované Karlem Řepou a Janem Sokolem můžeme zasadit do kontextu citátem ze Sokolových pamětí z roku 1979: „*Často mi byly svěřovány úkoly v historickém prostředí pro mé znalosti tohoto oboru. Zajímaly mne, ač mi bylo jasno, jak jsou obtížné a jak přísným, ale spravedlivým soudcem je prostředí časem ověřených hodnot všemu novému, co má odvalu se k nim připojit. Ale právě proto mne tyto úkoly zajímaly.*“⁴⁰⁴ Výrok nás přivádí k první charakteristice architektonických počínů děkana Václava Boštíka – zasazování nových a někdy i neotřelých prvků 20. století do staršího barokního prostředí.

Od začátku 50. let 20. století se v Československu podle vzoru Sovětského svazu začal propagovat socialistický realismus, respektive socialistické umění, jako jediný vhodný umělecký směr. Ten se měl vyznačovat třemi charakteristikami: (1) typizací s důrazem na třídní příslušnost, (2) stranickostí v budovatelském slova smyslu, (3) lidovostí s cílem co nejširší srozumitelnosti díla.⁴⁰⁵ Zakázky děkana Václava Boštíka se ale vyznačovaly jinými kvalitami, proto lze jeho počiny po roce 1948, respektive 1950, označit za součást marginálního proudu.⁴⁰⁶

---

⁴⁰³ KUBÍNOVÁ, Marie. Prostory víry a transcendence. Kostel, chrám a boží muka v novodobé české literatuře. In HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie*. 1. vydání. Jinočany: H & H, 1997, s. 125–176, zde s. 136–137.

⁴⁰⁴ *Pohledy na dílo architekta Jana Sokola. Soukromý tisk Václava Sokola k 75. narozeninám otce*. 1979, nečíslováno.

⁴⁰⁵ Socialistický realismus. In KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967 II*. 1. vydání. Praha: Academia, 2011, s. 841–842, zde s. 841.

⁴⁰⁶ Viz KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. 1. vydání. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008, s. 341–342. Dále jen KAPLAN, Karel. *Kronika. Kořeny reformy 1956–1968*.

Václav Boštík reflektoval skutečnost, že „zásadním fenoménem ve formování prostoru je časová a prostorová kontinuita, spojitost zkušenosti,“⁴⁰⁷ a svými projekty chtěl působit na farníky a přispět k jejich určité formaci. Kombinaci barokního prostoru kostela s raně rokokovými prvky a robustních i detailních zásahů do jeho mobiliáře je ale třeba chápat ještě hlouběji než změny ve smyslu přidání nebo odebrání nějaké věci, ačkoliv se jedná o změny kvalitní a funkční. Děkan Boštík, zdá se, cíleně využíval architekturu děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie s novými prvky jako pastorační nástroj, a to v dvou významech: (1) primárně jako identitotvorný nástroj namířený *ad intra* do svěřené farnosti (péče o detail, nově potřebné kvality víry, brigády), (2) sekundárně jako nástroj upozorňující na životaschopnost farnosti navenek.

Děkan Václav Boštík totiž chápal uspořádání liturgického prostoru jako zásadní součást svého pastoračního působení: vtiskl tak do něj nejen svoji invenci, ale i jisté důrazy směřované k farníkům. Zejména po roce 1948 (1949), kdy se – částečně pod vlivem zatlačování veškerých projevů religiozity „do zdí kostelů“ – soustředil na vnitřní vybavenost děkanského chrámu. Kládl přitom důraz na celkové vyznění kostelního prostoru, jak dokládá jeho projev z valné hromady Cecilské hudební jednoty 22. listopadu 1953: „*Krásný jest náš kostel: krásný architekturou, krásný vnitřním zařízením, krásný svou čistotou, krásný výzdobou, krásný jest náš kostel lidovým zpěvem, když naplněný kostel se chvěje, krásný, jedinečně krásný jest náš kostel hudbou a zpěvem, který doprovází slavnou liturgii církve.*“⁴⁰⁸

Celek nové podoba kostela můžeme považovat za – Václavem Boštíkem iniciované a Alfrédem Pifflem, Janem Sokolem a Karelem Řepou navržené – doplnění ikonografického programu chrámu, za umělecké vyjádření nově potřebných kvalit víry katolického křesťana v cíleně ateizovaném prostředí komunistického totalitního panství: vědomí vlastní dějinnosti a kontinuity tradic, specifické antropologie a jisté aktivizace. Jde tedy o celek kostela i jeho jednotlivé prvky (historické tabule, křtitelnice, vstupní dveře atd.) jakožto „analogickou reprezentaci“, která vůči člověku skutečně promlouvá,⁴⁰⁹ odkazuje na ony nově potřebné kvality víry, která tvoří integrální součást jeho života a architektura tak má existenciální rozměr.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ VESELÝ, Dalibor. *Architektura ve věku rozdělené reprezentace. Problém tvořivosti ve stínu produkce*. 1. vydání. Praha: Academia, 2008, s. 37.

⁴⁰⁸ *Kronika CHJ*, s. 113.

⁴⁰⁹ Srov. HARRIES, Karsten. *Etická funkce architektury*. 1. vydání. Řevnice, Praha: Arbor viate, Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2011, s. 114. Dále jen HARRIES, Karsten. *Etická funkce architektury*.

⁴¹⁰ „*Estetika, zkušenost krásy, chápání nikoli v dekorativním smyslu, nýbrž existenciálně, je neoddělitelně spojena se skutečností naší víry. Musíme uznat, že estetika není libovolná nadhodnota liturgie, nýbrž naše jediná možnost, jak žít naši víru ve společenství, prožívat Boha skrze názor a pociťovat jeho blízkost. Jsme odkázáni na slova, obrazy a zvuky, na symboly a rity, na stavby a jejich vybavení, na mobiliář, nářadí, roucha. S tím jsou spojeny všechny detaily, které nutně a vědomě požadují, aby byly utvářeny tak, aby se staly smysluplnými*

Řečeno s Karstenem Harriesem: „*Pokud lze architekturu chápat jako výstavbu hranic prostoru, pak je tento prostor nutné chápat jako prostor běžného života, prostor, který nese určité významy a promlouvá k nám dlouho předtím, než se architekt pustí do práce. Architekt samozřejmě může stavět způsobem, který na tyto významy nedbá anebo je dokonce vědomě popírá. Ale může jim také být otevřený, a tak je odhalovat.*“⁴¹¹

---

a účinnými. Uspořádání chrámového prostoru se v podstatě řídí liturgií, a proto potřebuje impulz odpovědného kněze, který chápe tuto úlohu jako podstatnou součást své pastorace.“ KRAUS, Stefan. *Ars celebrandi. Umění a liturgie*. In *Salve* č. 2, 2012, s. 47–57, zde s. 52

⁴¹¹ HARRIES, Karsten. *Etická funkce architektury*, s. 187. Viz *Tamtéž*, s. 187–207.

9. Kněz Václav Boštík⁴¹²

Václav Boštík nebyl jenom podnikavým stavitelem, ale především pastýřem a duchovním správcem svěřené farnosti. V ustáleném znění jmenovacího dekretu čteme: „(...) Jsou Ti svěřena práva i povinnosti učit, udělovat svátosti a řídit toto společenství (...). Čím významnější je úřad, který je Ti tímto svěřen, tím snažněji Tě v Pánu prosíme, abys ho vykonával svědomitě a poctivě (...).“

Kněží v 50. letech 20. stol., podřízení nikoli autoritě biskupa, nýbrž „dočasnému“ administrátoru diecéze a jeho úřadu, se stali více než kdy jindy skutečnými „vůdci“ svěřené farnosti: rozhodovali vždy sami za sebe s ohledem na konkrétní situaci v místě. Mnohem více vystupovala do popřední role „statutárního zástupce“, jemuž přísluší vydat rozhodnutí a nést za něj odpovědnost i přijímat rozhodnutí orgánů státní správy. Zároveň se změnou některých úkolů kladených na kněze docházelo i ke změnám v pastorační práci: dříve masové a veřejně vyznávané katolictví se totiž postupně stává více méně trpěnou záležitostí menšiny, dochází tak k proměně prožívání osobní víry a tudíž i práce s věřícími ze strany farářů. Protože úřady kapitulních vikářů, církevních tajemníků, vládních pověřenců a tajemníků národních výborů a konečně také farářů zastávali rozdílné osobnosti, situace v různých diecézích se může v jednotlivostech poněkud odlišovat. Následující text ukazuje fungování komunistického totalitního panství ve vztahu ke katolické církvi na území královéhradecké diecéze, v konkrétních podmínkách města Ústí nad Orlicí.

9. 1. Pastorační činnost kléru se, na rozdíl od misijního působení, obrací především dovnitř⁴¹³

Pastorační činnost kléru se, na rozdíl od misijního působení, obrací především dovnitř církve. Pastýři všech stupňů se na této činnosti podílejí trojím způsobem: svěřenou diecézi (farnost, skupinu věřících) vedou, vyučují zde a kážou. Určující pro fungování katolických farností přitom zůstávají dvě charakteristiky. Jednak přesné hierarchické zřízení západní římské církve a jednak také i odjinud známý systém postupného přebírání zodpovědnosti, respektive nabírání zkušeností.

Po šestiletém působení na místě orlickoústeckého kaplana se sedmatřicetiletý kněz Václav Boštík stal zdejší děkanem a ihned začal rozvíjet bohatou činnost. Boštíkovy stavební projekty ze 30. a 40. let lze označit za specifický nástroj pastorační práce. Jednalo

⁴¹² Kapitola 9. Kněz Václav Boštík částečně vychází z předchozího bádání. SKLENÁŘ, Michal. *Dějiny farnosti*. Bakalářská práce, s. 56–74.

⁴¹³ Počet kněží v aktivní službě na území královéhradecké diecéze činil v roce 1948 428 osob. BOHÁČ, Zdeněk. *Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, schéma č. 27.

se o zvelebování kostela, zvýšení účelovosti, propracované detaily – to všechno má na diváka působit, umocněno svým zasazením do barokního prostoru.

V roce 1948 máme před sebou již jedenapadesátiletého muže, který prošel koncentračním táborem za činnost v odboji. I nadále pokračoval ve stavebních počinech, jimž můžeme přisoudit jistou pastorační úlohu, a to ve spolupráci se stejnými architekty. Stále více se ale stahoval dovnitř, tedy za zdi farní zahrady a do zdí děkanského kostela. Velkolepé projekty, jakým byl kupříkladu stožár na vlajku na dvoře děkanství, ustoupily jinak laděným změnám. Boštík se začal soustředit na vnitřní vybavení děkanství a kostela a podnikl zde změny přímo navázané na liturgii, nejen čistě funkční výměny. Jan Sokol navrhl novou křestní sadu, křtitelnici a svícen na paškál, Karel Řepa provedl úpravy obložení kůru a stavbu literátských kůrků. Všechno nové určitým způsobem mělo sloužit farníkům, změny byly určeny pro ně. Nyní už nejen pro pohled a potěšení, ale pro praktické využití. Nemůžeme opomenout ani symbolický význam těchto změn. Vždyť z praktického hlediska by mohla původní křtitelnice sloužit svému účelu ještě mnoho let, Boštík ale tím, že svým farníkům postavil před oči křtitelnici novou, jim vyslal signál o důležitosti a aktuálnosti svátosti křtu. Proti antiklerikální kampani 50. let Václav Boštík „nasadil.“ nový předmět odkazující na prastarou tradici církve. Tím vlastně neartikulovaně podporoval vědomí o církvi jako o stále přetrvávající instituci.

Důležitým pastoračním nástrojem, který nabyl oproti předchozím obdobím na důležitosti zároveň s důrazem na detailně propracovaný interiér, se stala podpora eucharistické zbožnosti. Děkan Boštík vytvořil vysoce efektní výzdobu tehdejšího hlavního oltáře pro adorace v průběhu liturgického roku: Sokolovu monstranci obklopoval při výstavech bílý splývavý satén.⁴¹⁴

K běžnému životnímu koloběhu farnosti náležely již od potridentského období „lidové misie“ jako projev lidové zbožnosti.⁴¹⁵ Tento způsob formace věřících byl, mimo jiné

---

⁴¹⁴ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 69.

V děkanském archivu je uloženo šest malých návrhů výzdoby presbytáře, zejména hlavního oltáře, během výstavu Nejsvětější svátosti oltářní. Zda je autorem těchto skic děkan Boštík či architekt Řepa (tomu Boštík zadal výzdobu presbytáře poprvé již roku 1947 a později ji různě modifikoval) nelze s jistotou říci. Návrhy však nepočítají se zahalením soch a sloupů na stranách oltáře. Na všech fotografiích, které zachycují konečnou podobu výzdoby v různých letech, látka zakrývá celou oltářní architekturu kromě sousosí Nejsvětější Trojice. Bílý splývavý satén použitý k této výzdobě získal děkan Boštík od místního továrníka Jana Rollera. Viz Obrazová příloha.

⁴¹⁵ V souvislosti s ustálením a sjednocením slavení liturgie vyhrazené klerikům se rozvíjely různé formy lidové zbožnosti. Jednou možností se staly duchovní obnovy farnosti (bohoslužby, kázání, katecheze, přednášky, svátost smíření; obecně hraje významnou úlohu motiv obrácení) konané zpravidla řeholníky.

„Obnova sv. misie v Ústí nad Orlicí. Sv. misie v děkanském kostele v Ústí nad Orlicí (tzv. obnova misii) konána od 11. října do 16. října 1936. Misionáři byli od sv. Hory u Prahy v čele s rektorem Otto Loula. Kázání byli denně dopoledne i večer za veliké účasti občanstva z farnosti ústecké i okolí.“ Pamětní kniha města Ústí nad Orlicí 1935–1940, s. 85. *Soka Ústí nad Orlicí. Pamětní knihy.*

v návaznosti na „akci K“, komunistickými úřady postupně vytlačován a zakazován. V Ústí nad Orlicí vykonal poslední misie Řád bratří kazatelů v roce 1949. Děkan Boštík poté obdržel v březnu 1950 „dočasný“ zákaz konání misí, o jehož zrušení nebyl pochopitelně nikdy vyrozuměn.⁴¹⁶ Na nastalou situaci chybějících duchovních obnov farnosti reagoval Boštík originálně. Mužské části farnosti nabídl laické exercicie konané, zřejmě někdy i pod jeho vedením, poslední den občanského roku na Hoře Matky Boží u Králík.⁴¹⁷ V této době se jednalo o unikátní záležitost.⁴¹⁸

Úsilí komunistického režimu o omezení působení církve pouze na prostor kostela můžeme na místní úrovni doložit zákazem prodeje katolických tiskovin ve stánku před hlavním vchodem a jeho přesunutím do kostelní přednísňe, k čemuž došlo ještě v roce 1948.⁴¹⁹

Pastorační práci kněží narušoval nárůst schůzí a byrokratické úřadování vyžadované ze strany okresních církevních tajemníků. Děkan Boštík, jakožto státní zaměstnanec, musel vyplňovat předepsaným způsobem tabulky a dotazníky a poté je zasílat na ONV. Většinou se jednalo o majetkoprávní záležitosti,⁴²⁰ někdy ale i o jmenné seznamy zaměstnanců farnosti včetně ministrantů.⁴²¹ Významnou část agendy tvořila hlášení o fungování farnosti – počet bohoslužeb a účast na nich, vysluhování svátostí.⁴²² Také organizované konference MHKD patřily mezi aktivity, „*kteřé měly odvádět pozornost kněží od vlastní duchovní činnosti.*“⁴²³

---

⁴¹⁶ „*Od dnešního dne až do odvolání nebereme na vědomí konání misí neb jejich obnovy v žádné farnosti. Opatření toto jest přechodného rázu a o zrušení budete včas vyrozuměn.*“ (Sic!) Dopis ONV Ústí nad Orlicí děkanu Boštíkovi ze dne 29. 3. 1950, č. j. 185/1950. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí, karta 1. inv. č. 105.*

⁴¹⁷ „*Oušťáci na děkana Václava Boštíka vzpomínají vždycky s velikou úctou. Myslím si, že on tu farnost opravdu duchovně pozvedl. (...) Existovaly tzv. silvestrovské exercicie pro muže. (...) Muži na Silvestra místo do hospody šli na exercicie do Králík. (...) Myslím, že to dobré jádro farnosti se vytvořilo právě z těchto mužů (...). Tehdy to byla novinka. On dal do té farnosti tenhle duchovní vklad. (...) Takový člověk se zapsal Oušťákům do srdce. Takhle si asi lidé představují duchovního pastýře: jako toho, který s nimi žije, pracuje, vede je a třeba s nimi i trpí.*“ Dle rozhovoru s J. Exc. Mons. Josefem Kajnekem, světícím biskupem královéhradeckým a v letech 1978–1984 administrátorem v Ústí nad Orlicí zde dne 18. 11. 2007.

⁴¹⁸ V době před II. vatikánským koncilem byly běžné pouze povinné kněžské rekolekce a exercicie, laickou obdobu tvořily lidové misie, které ovšem nebyly duchovními cvičeními v pravém slova smyslu už jen z důvodu účasti celé farnosti. V této souvislosti se ukazuje Boštíkova snaha starat se nejen o materiální statky, nýbrž i o duchovní potřeby svěřených farníků.

⁴¹⁹ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík III. Dodatek*, s. 23.

⁴²⁰ Např. „*Přehled majetku církví a náboženských společností a jejich důchodů, jakož i způsobu jejich zdanění a použití*“ (duben 1949), seznamy spravovaných objektů; porada ohledně farních schodků, porada o uzávěrkách roku, o způsobu vedení účetnictví atd. Kněží museli přesně dodržovat předepsané způsoby odpovědí včetně používání různobarevných per.

⁴²¹ Dopis děkana Boštíka ONV ze dne 23. 4. 1951, č.j. 434-1951/Ko/Do. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí, sloha 1. inv. č. 105.*

Uvedeni ředitel kůru Filip Zámorský, zvoník Josef Kašpar kostelník František Jakubec, hospodyně Filoména Kalousová, jmenovitě osm ministrantů; všichni s daty narození.

⁴²² „*(...) Mše sv. v děkanském kostele, v nemocniční kapli denně; v neděli 3 mše sv., ve fil. kaplích dle možnosti jednou měsíčně. (...) Stav farnosti: dle mého úsudku ucházející! Denně přistupuje ke sv. přijímání asi 60 lidí, v neděli asi 80, jednou měsíčně asi 100. Zvláštních změn nepozoruji. Náboženství se vyučuje na všech školách v odděleních. Děti přistupují dvakrát v roce společně k sv. svátostem. Některé přicházejí samy.*“ Zpráva o stavu

Za zmínku stojí, že vikariátní konference, tedy vnitrocírkevní jednacím plénem s povinnou účastí kněžstva z vikariátu, se scházely v budově ONV Ústí nad Orlicí.⁴²⁴

MNV a ONV se také všemožnými způsoby snažil získat reálný dohled na Boštitkovu činnost a fungování farnosti. Okresnímu církevnímu tajemníkovi byli kněží na základě trestního zákoníku⁴²⁵ ze dne 12. 7. 1950 povinni zasílat sdělení v případě, že v kostele sloužil bohoslužbu jiný kněz, než řádně ustanovený duchovní správce. Církevní tajemníci si tak osobovali právo příslušející vlastnímu ordináři kněze.⁴²⁶ V tomto případě se jednalo skutečně o prosté sdělení, tajemníci nerozhodovali o konání či nekonání konkrétních liturgických úkonů, např. svatebního obřadu, ale udržovali si detailní přehled o dění ve farnosti.

Dům kněze, orlickoústecké děkanství, se dostalo mezi objekty, o jejichž využití k účelům zcela mimo jejich původní určení měly komunistické úřady zájem. V roce 1959 vznikla z příkazu ONV na děkanství (ve sklepě na zahradě, protože Mosebenderova rezidence není podsklepena) ústředna civilní obrany.⁴²⁷ Dále v srpnu „*téhož roku nařídily úřady, aby byl vystěhován na děkanství sál, kde měli lidé z města uskladněný nábytek. Na děkanství měli přijít nájemníci.*“⁴²⁸ Z příkazu ONV, jenž poukázal na platné znění zákona,⁴²⁹ musely být vyklizeny dvě místnosti v horním patře děkanství, které měly být využity jako sklad civilní obrany a obytná místnost pro nájemníka určeného ONV.⁴³⁰ Děkan Boštík se však postavil ONV na odpor, když požadoval, aby byla hospodářská část budovy přeměněna na skladiště

---

farnosti Ústí nad Orlicí psaná děkanem Boštíkem dne 9. 12. 1955. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanství úřad Ústí nad Orlicí*, sloha 1. inv. č. 105.

⁴²³ JAKUBČIN, Pavol. MHKD, s. 37.

⁴²⁴ Dopis biskupského vikáře duchovním ve vikariátu ze dne 6. 10. 1953, č. j. 188. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanství úřad Ústí nad Orlicí*, karton 2. inv. č. 119.

⁴²⁵ §173 odst. 2 Trestního zákona č. 86/1950 ze dne 12. 7. 1950.

⁴²⁶ Srov. např. CIC 1917. kán. 451 § 1.

⁴²⁷ Komise ONV dorazila k děkanu Boštíkovi již na jaře roku 1959 „*s tím, že na děkanství jsou velké sklepy, že by tam zřídili ústřednu civilní obrany, ze které by řídili obranu města i okolí při požárech. Jinak by prý museli vykopat nějakou jámu za městem. Velmi byli udiveni, když jim děkan Boštík řekl, že děkanství není podsklepeno, ale nabídl jim k tomuto účelu sklep na zahradě (...). Sklep na zahradě si prohlédli, schválili a už o půlnoci zvonili, že mají cvičení, že jdou do sklepa. Děkan Boštík je sice pustil, ale řekl jim, že příště musí zahradou, aby nerušili. Byli by raději chodili předem, ale souhlasili.*“ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*, s. 175.

⁴²⁸ *Farní kronika*, s. 642. V místnostech, které ONV požadoval, byl uskladněn nábytek občanů města Ústí nad Orlicí, kteří se museli přestěhovat do menších bytů a kterým děkan Boštík pro jejich věci poskytl místo na děkanství. Po vystěhování museli majitelé uskladnit nábytek jinde.

⁴²⁹ „*O bytech v budovách církví a náboženských společností (...) může výkonný orgán místního národního výboru činit (...) jen se souhlasem krajského národního výboru, tj. krajského církevního tajemníka. Není tedy přípustné, aby duchovní správce sami o své vůli disponovali volnými byty ve farních budovách.*“ Zákon č. 67/1956 Sb. § 87.

⁴³⁰ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*, s. 175. Horní sál byl určen za sklad CO a druhá kaplanka sloužila jako byt dvěma učitelkám ve výslužbě. Při srpnovém stěhování utrpěl děkan Boštík úraz. „*Na palec pravé nohy mu spadl 80 kg těžký podstavec sochy. Při jeho cukrovce byl to úraz velmi vážný. (Farní kronika, s. 642). Úraz nohy se sice zhojil, ale „15. února 1960 měl pan děkan menší záchvat mozkové mrtvice. Byl převezen do nemocnice, v květnu však se vrátil, vše v pořádku. Zdánlivě v pořádku.*“ Tamtéž. Děkan Boštík si sám situaci zkomplikoval tím, že nedodržel po návratu z nemocnice klid a hrozila mu dokonce amputace palce.

cementu a aby byl dvůr MNV posunutím zdi zvětšen na úkor dvora děkanského.⁴³¹ „Zdůvodňoval své jednání tím, že v hosp. budově má děkanství uskladněn materiál při stavbě různých lešení a opravách. O posunutí zdi nechtěl ani slyšet. Jediné co (...) dovolil, bylo to, aby si do hosp. budovy uskladňovali metaři vozíky a košťata pro čištění města. Musí to prý být ve středu města, aby se nezdržovali docházením.“⁴³²

I Boštík byl vystaven snaze o získání loajality kléru. Členem „Mírového hnutí katolických duchovních“ se však nikdy nestal a důrazně vystupoval i proti prorežimní Katolické akci⁴³³ a odmítal spolupráci pod její hlavičkou i proti názoru některých farníků.⁴³⁴

Děkan Boštík také plánoval posílit pastoraci vikariátu (a potažmo zřejmě také farnosti) vydáváním časopisu. K uskutečnění tohoto projektu, vyplývajícího nejspíše ze snahy o celistvost a provázanost vikariátu (farnosti), nedošlo.⁴³⁵

Výše uvedený seznam vlivů na péči o svěřenou farnost i na samotného duchovního správce v Československu 50. let svědčí o náročné úloze kněze – statutárního orgánu farnosti v této době. Václav Boštík se snažil v této oblasti budovat a stále tmelit společenství farníků v jediný kompaktní celek.⁴³⁶ Nadále pokračuje ve stavebních projektech, nyní zejména uvnitř kostela a více určené přímo pro farníky, místo zrušených lidových misí jim nabídl laické exercicie, kladl velký důraz na eucharistickou úctu, uvažoval o vydávání vikariátního periodika. Neustále byl nucen realisticky „hledat meze možného“, hranice uskutečnitelného.

---

⁴³¹ „Chtěli zabrat hospodářskou budovu a zeď oddělující děkanský dvůr od dvora městského chtěli posunout až za tuto budovu, aby se zvětšil dvůr MNV. Děkan Boštík rozhodně se opřel proti tomuto úmyslu.“ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 176.

⁴³² *Tamtéž*.

⁴³³ Děkan Boštík rázně nedoporučil účast farníků na pouti organizované Katolickou akcí. Našli se asi dva farníci, kteří s tímto nesouhlasili a výletu s poutí se účastnili, Boštík se přesto vzepřel: „To se ozval. Tvrdě. To bylo při té příležitosti, kdy tady určitá část pod rouškou toho výletu (...) [se rozhodla akce zúčastnit]. A ještě ke všemu to bylo všechno nějak zdarma (...)“ Dle rozhovoru s Mgr. Věrou Sekotovou, současnou kronikářkou města Ústí nad Orlicí, jejíž rodina udržovala s děkanem Boštíkem přátelské vztahy, ze dne 16. 1. 2008. Dokud se jednalo o Diecézní katolickou akci organizovanou z papežského podnětu, orlickoústecká farnost se akcí (přednášky, kurzy, svatováclavské slavnosti) běžně účastnila a spolupřádala je – obvyklou součástí byly bohoslužby či pobožnosti.

⁴³⁴ „A nyní k místním poměrům. Včera se po Ústí mluvilo o mém podpisu, kterým jsem projevil souhlas s prohlášením výboru t.zv. katolické akce. Oznamuji Vám na svou čest, že jsem podpis odepřel a ono prohlášení nepodepsal. Jediným mým proviněním jest že jsem vyhověl žádosti, abych objasnil svůj poměr ke státu jako pozitivní a vyjádřil jsem jej slovy: Přeji si, aby v našem státě nastal klid, aby byl vyřešen i poměr mezi církví a státem. Modlím se, aby činitelé s obou stran našli cestu k dohodě. Tohoto podpisu mého prohlášení bylo zneužito jako bych souhlasil s projevem, který jsem přímo odsoudil. Myslím, že k vysvětlení dostačí. [obyčejnou tužkou, zřejmě rukou děkana Boštíka, připsáno:] 19. června 1949 [propisovací tužkou připsáno:] *Prohlášení děk. V.Boštíka v ústeckém kostele veřejně před každou mší sv.*“ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 83. Volně vložený, mnohokrát přehýbaný list velikosti A5. Psáno na stroji z druhé strany na starý svatební formulář.

⁴³⁵ „Říkal jste, že na Podřipsku vydával vikariát podřipský věstník pro všechny fary vikariátu. Rozhodně počítejte s tím, že jednou budeme taky tady vydávat takový věstník.“ PIFFL, Alfréd. *Úvahy*. Stenogram z jara 1957. Od roku 1995 vydává Římskokatolická farnost – děkanství Ústí nad Orlicí farní časopis INUF (Informační noviny ústecké farnosti).

⁴³⁶ Srov. podkapitulu 9.5. Opravy kostela a kaplí ve farním obvodu Ústí nad Orlicí.

Na základě platných právních předpisů svolil děkan Boštík k nastěhování dvou bývalých učitelek do jím obývaného domu a vybudování skladu civilní obrany na zahradě děkanství, rázně se však vzepřel snaze o umenšení děkanského dvora, protože toto jednání MNV nemohl podložit žádným konkrétním zákonem či vyhláškou. Boštík tedy nepostupoval podle závažnosti kroku vůči církvi: vždyť umenšení dvora před budovou děkanství o pár metrů čtverečních se jeví mnohem méně závažnější než nastěhování cizích osob na děkanství.

9.2. Povinná veřejná prohlášení

Aby mohl kněz ve farnosti nadále působit se státním souhlasem, musel čas od času projevit za tento souhlas k výkonu svého povolání „vděčnost“ a vyjádřit státu loajalitu. Plak v tomto směru vyvíjely na diecézní kněžstvo i jednotlivé konzistoře, které často příslušné pokyny – se zdůrazněním jejich důležitosti – rozesílaly (viz dále).

Jedním z výrazů nové situace, v níž chybí autorita episkopátu, se stal slib věrnosti republice nařízený zákonem. Děkan Boštík jej složil 18. ledna roku 1950 do rukou předsedy ONV.⁴³⁷

Jako nástroj sdělování politicky podbarvených událostí byly využity i zvony na kostelních věžích oznamující dosud radostné i bolestné události v životě místní obce. Slavnostní zvonění se tak stalo součástí celostátních vzpomínkových akcí k výročí bitvy u Dukly v říjnu roku 1949.⁴³⁸ Smuteční zvonění bylo nařízeno v den pohřbu Klementa Gottwalda: „*Abychom i navenek dali najevo, že sdílí církev římskokatolická zármutek nad tak náhlým úmrtím hlavy a vůdce státu, presidenta Gottwalda, doporučujeme, aby všemi zvony na všech chrámech i kaplích římskokatolických v den pohřbu, tj. dne 19. března [1953], od 12 do 12:15 hod. bylo vyzváněno. (...) Všichni kněží nechť spontánně se zúčastní společných civilních smutečních obřadů.*“⁴³⁹

---

⁴³⁷ „(...) náš lid vyjádřil před časem svůj dobrý poměr ke knězi a k církvi novými církevními zákony (...). Je Vám tedy známo, že každý duchovní musí složit slib věrnosti naší republice, jestliže chce vykonávat své kněžské povolání. (...)“ Dopis ONV Ústí nad Orlicí děkanu Boštíkovi ze dne 17. ledna 1950, č. j. neuvedeno. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanský úřad Ústí nad Orlicí, karton 1, inv. č. 105.*

⁴³⁸ „V důsledku toho vyzývá biskupská konzistoř duchovní správce, aby se ve všech obcích, kde se budou dukelské oslavy konat, se jich zúčastnili a vyzvali k účasti své věřící. V neděli dne 2. října nechť slouží duchovní správcové slavnostní bohoslužby na paměť dukelského vítězství a vzpomenu při rozmluvě význam dukelského vítězství (...). Ve všech farních kostelích na znamení vděčnosti a úcty k padlým hrdinům (...) budiž v neděli dne 2. října 1949 od 11:30 do 12 hodin vyzváněno.“ Dopis Biskupské konzistoře v Hradci Králové duchovním v diecézi ze dne 15. září 1949, č. j. 8047/49. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanský úřad Ústí nad Orlicí, karton 1, inv. č. 98.*

⁴³⁹ „Úmrtím p. presidenta republiky Klementa Gottwalda utrpěla naše republika těžkou a nenahraditelnou ztrátu, nad kterou pociťují všichni dobří občané našeho státu nejhlubší bolest. Ale právě toto těžké navštívení nechť jest pro každého občana, a tím spíše pro kněze, pohnutkou k pevnému semknutí se kolem naší vlády (...). Abychom i navenek dali najevo, že sdílí církev římskokatolická zármutek nad tak náhlým úmrtím hlavy a vůdce státu, presidenta Gottwalda, doporučujeme, aby všemi zvony na všech chrámech i kaplích římskokatolických v den pohřbu, tj. dne 19. března, od 12 do 12:15 hod. bylo vyzváněno. Duchovní správce upozorňujeme,

Již 6. srpna 1948 musel být z kazatelen z příkazu diecézní kurie čten Pamětní spis biskupského sboru na vládu ČSR.⁴⁴⁰

Zejména v první polovině 50. let byli kněží vyzýváni světskými i církevními nadřízenými, tedy okresními církevními tajemníky i kapitulními vikáři, k aktivní účasti na mírové kampani – k boji za mír. Předpoklad, že „otázka míru ve světě a nesouhlas s válkou jsou pro představitele církve témata, vůči kterým nebudou mít námitky,⁴⁴¹“ se do značné míry ukázal jako pravdivý, pokud veřejná mírová prohlášení neobsahovala zmínky o křesťanském pojetí míru a spravedlnosti ve světě. Jednalo se například odsouzení války na Korejském poloostrově v roce 1950. Děkan Boštík příkazu uposlechl a Koreu na konci svého kázání, v němž předestřel vlastní pojetí míru ve světě, zmínil.⁴⁴² Důraz byl při těchto prohlášeních kladen na to, aby se všichni kněží vikariátu vyjádřili jednotně.⁴⁴³ Diktování obsahu kázání, které mohlo být kontrolováno,⁴⁴⁴ ve smyslu výzev věřícím (případně jiným kněžím) k „boji o mír“ či „uzavírání socialistických závazků“ se opakovalo:⁴⁴⁵ kněží měli kupříkladu

---

že smuteční obřady za zemřelého p. presidenta mohou býti konány dle místních poměrů, nikoliv však v den pohřbu (...). Všichni kněží nechť spontánně se zúčastní společných civilních smutečních obřadů. Jest to samozřejmou povinností všeho duchovenstva.“ Dopis Biskupské konzistoře v Hradci Králové duchovním v diecézi ze dne 16. 3. 1953, č. j. 989. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí*, sloha 1. inv. č. 105.

⁴⁴⁰ Dopis Biskupského ordinariátu v Hradci Králové duchovním v diecézi ze dne 23. srpna 1948, č. j. 9701. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí*, karton 1. inv. č. 98.

⁴⁴¹ JAKUBČIN, Pavol. MHKD, s. 34.

⁴⁴² „(...) Tato základní pravda měla by se stát prvním zákonem na celém světě a jeho výsledkem by byl všeobecný mír a klid a pokoj. Proto my kněží na celém světě modlíme se denně celým srdcem: 'da pacem in diebus nostris', 'dej mír našim dnům, dej mír mezi národy', neboť bolestně dotýkají se nás všechny spory, které se řeší válkou, ať v Evropě nebo v daleké Koreji.“ Prohlášení děkana Boštíka. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí*, karton 2. inv. č. 119.

⁴⁴³ Prohlášení kněží okresu Ústí nad Orlicí ze dne 21. 3. 1951, podepsáno 8 kněží. „Prohlášení. My, římskokatolický duchovní okresu Ústí nad Orlicí, si uvědomujeme vážnost dnešní mezinárodní situace, kdy nepatrná skupina lidí ze sobectví, z touhy po světovládě ohrožuje světový mír. Usilovat o mír ve světě je povinností každého člověka. Prosíme Pána Boha, aby všechny požadavky Světové rady míru našly pochopnutí u všech lidí, kteří nesou odpovědnost za osud národů celého světa. Obracíme se ke všem věřícím našeho okresu, aby všemi svými silami vyvíjeli úsilí a všestranně pracovali pro upevnění míru, neboť mír je výrazem nejvyššího křesťanského příkazu lásky v mezinárodním životě. Odsuzujeme se vši rozhodností násilí a zvěrstva a použití otravných plynů, kterých je používáno proti mírumilovnému obyvatelstvu Koreje a Číny. Dále odsuzujeme se vši rozhodností znovuvyzbrojování západního Německa, a tím podporování válečného úsilí v samotné Evropě. Prohlašujeme, že budeme pracovat na svých farnostech k tomu, abychom šířili vzájemnou úctu a lásku, abychom podepřeli budovatelské úsilí našeho lidu, a tak vytvořili předpoklady pro trvalý mír mezi národy a státy.“ *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí*, zvláštní složka „1956“ – chybně deponovaný dokument.

⁴⁴⁴ Pro srovnání výpověď Mons. Josefa Valeriána, pamětníka babických událostí: „Sledovala StB nebo církevní tajemník vaše aktivity? Brzy jsem se dozvěděl, že sledují má kázání. Měl jsem promluvu vždy třetí neděli (...). Byl jsem upozorněn, že další neděli si mě přijdou soudruzi poslechnout. (...) Ze sakristie jsem viděl, že je [kostel] nabitý, a nevěděl jsem, co si mám počít. (...) Oslovil jsem tedy věřící: 'Bratři a sestry, dnes nebudu kázat, protože by to možná přineslo více škody než užítku. Přišli sem totiž lidé, kteří chtějí církvi škodit. Proto se raději pomodleme za nás i za ně, aby jim Bůh otevřel oči.' Moc si pak lámali hlavu, jak jsem se o jejich příchodu dověděl.“ VLČEK, Vojtěch (ed.). *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel. Rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 311.

⁴⁴⁵ „Prosíme proto, abyste dopisem vyzval všechny duchovní svého vikariátu [děkan Boštík byl sekretářem vikariátu Ústí nad Orlicí], aby 5. 11. 1950 zaměřili svá kázání k boji o mír a vyzval věřící k plnění

povzbuzovat farníky k podepsání prohlášení Československého výboru obránců míru o zachování míru, zákazu atomové zbraně apod.⁴⁴⁶

Ve dnech 26. května – 16. června 1951 probíhalo celostátní hlasování, podpisová akce týkající se Paktu míru mezi pěti velmocemi. K tomu, aby se prohlášení Československého výboru ochránců míru, přidal co největší počet obyvatel, využil komunistický režim i katolickou církev, tentokrát její hierarchické zřízení. Děkan Boštík nejprve obdržel k tomuto tématu pastýřský list biskupa Píchy, v němž se dočetl: „*Snažte se všemi prostředky, které Vám poskytuje nejen Vaše duchovní poslání, nýbrž které vám také ukládá Vaše občanské povinnost, podporovat lidové hlasování pro mír v kázáních a ve Vaší pastorační činnosti.*“⁴⁴⁷ V další fázi pak biskupská konzistoř oznamovala (v zásadě nařizovala) další aktivity spojené s hlasováním, konkrétně „*každý kazatel jest kromě toho [tj. kromě přečtení pastýřského listu] povinen konati dvě mírová kázání, a to po dvě neděle za sebou.*“⁴⁴⁸

K upevnění svého postavení komunistický režim využíval masových státních akcí. Do nich se měli aktivně zapojit všichni občané republiky. I církev se měla připojit ke státu, který truchlí, nebo k lidu, který si přeje mír na celém světě. Z kazatelen tak z donucení ze strany státu a potažmo konzistoře zněly výzvy podobné titulcům v Rudém právu. V tomto případě nejde ani tak o zastrasování nebo dokonce fyzický teror, v této době taktéž běžně páchaný. Jedná se o pozvolný psychický nátlak na věřící stírající rozdíly mezi výzvami v novinách a kázáními, stírající rozdíly mezi státními a církevními oslavami nebo smutkem, stírající rozdíly mezi názorem církve (v místních poměrech „pana faráře“) a státu (v místním kontextu „MNV v čele s předsedou“).

---

nadkontingentních dodávek a uzavírání socialistických závazků. Dále ať vyzvou všechny věřící k zapisování se se svými závazky do čestných listin, které v tento den budou vystaveny před všemi kostely v kraji.“ Dopis KNV Pardubice děkanu Boštíkovi ze dne 25. 10. 1950, č.j. 2337/Kr-Ch-I/4-50. Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí, sloha 1. inv. č. 106.

⁴⁴⁶ Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí, karton 1. inv. č. 119.

⁴⁴⁷ „*Pastýřský list věřícím diecése královéhradecké o lidovém hlasování pro světový mír. (...) Jest vám dobře známo, jak stále horečně se zbrojí, jak ohromné náklady na zbrojení brzdí hospodářskou výstavbu národů a podkopávají jejich blahobyť a jak máloslibná jsou mírová jednání, která se právě konají. Jest tedy nejvyšší čas, abychom podnikali vše možné na odvrácení nebezpečí. Co však můžeme a musíme podniknouti? Jsou to především vroucí a vytrvalé modlitby (...). Vytvořilo se mezinárodní hnutí Obránců míru, jehož nejvyšším mluvčím je světová rada míru. Tato světová rada míru obrátila se ke všem národům světa s výzvou, aby se vyslovily pro uzavření mírového paktu pěti velmocí. (...) Drazí v Kristu! Jako váš biskup a nositel apoštolátu Ježíše Krista v diecési, apoštolátu pokoje a míru, žádám Vás naléhavě, abyste se v plném počtu zúčastnili tohoto plebiscitu mírového (...). Ale i k vám, drazí spolubratři a pomocníci v pastýřském úřadu, mám prosbu. (...) Snažte se všemi prostředky, které Vám poskytuje nejen Vaše duchovní poslání, nýbrž které vám také ukládá Vaše občanské povinnost, podporovat lidové hlasování pro mír v kázáních a ve Vaší pastorační činnosti. (...) Tento pastýřský list budiž věřícím přečten z kazatelny v neděli dne 21. května 1951.*“ Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí, sloha 1. inv. č. 105.

⁴⁴⁸ Výzva Biskupské konzistoře Hradec Králové k mírovému hlasování určená diecézním duchovním – znovu se tu opakuje výzva a dále kromě hlasování a přečtení listu mají kněží i přesvědčovat lid. *Tamtéž.*

9.3. Řeholní společenství v Ústí nad Orlicí

Komunistické totalitní panství tak jako jinde citelně zasáhlo řeholní společenství působící na území města. V Ústí nad Orlicí měly své zastoupení tři ženské řeholní společnosti: kongregace vincentek,⁴⁴⁹ sestry Neposkvrněného početí Panny Marie⁴⁵⁰ a sestry sv. Františka z Assisi.⁴⁵¹ Ze sekulárních institutů zde byl živý III. řád sv. Františka z Assisi.⁴⁵²

Sestry vincentky působily v orlickoústecké nemocnici, a to od jejího vzniku v roce 1936.⁴⁵³ Civilní zdravotní sestry zde zpočátku nebyly zaměstnány vůbec.⁴⁵⁴ Děkan Boštík pravidelně docházel do nemocniční kaple sv. Vincence sloužit bohoslužby a do nemocnice udělovat svátosti. „V té době [od začátku roku 1950] byly postupně řeholní sestry nahrazovány sestrami civilními. V roce 1959 byly sestry již jen na operačním sále, na infekčním a ušním odd. Snaha odstranit řádové i těchto posic byla zřejmá.“⁴⁵⁵ Datum odchodu posledních třinácti sester vincentek z nemocnice bylo stanoveno na 15. červenec 1960, místem nového působiště se jim stal domov důchodců v Terezíně. „Zároveň bylo nařízeno, že musí během 24 hodin vyklidit kapli.“⁴⁵⁶ Farnost se s nimi rozloučila se smutkem a slzami.⁴⁵⁷ Milosrdné sestry nakonec odešly, stejně jako členky několika dalších kongregací,

---

⁴⁴⁹ Kongregace Milosrdných sester sv. Vincence z Pauly (*Congregatio Sororum Misericordiae S. Vincentii*) – vincentky. Založena roku 1634 v Paříži, Svatým stolcem schválena roku 1668, v českých zemích působí od roku 1845. Hlavní oblasti činnosti: charita, výchova.

⁴⁵⁰ Kongregace Sester Neposkvrněného početí Panny Marie III. řádu sv. Františka z Assisi (*Congregatio Sororum Immaculatae Conceptionis Beate Mariae Virginis III. Ordinis S. Francisci*; dříve pod názvem Školské Sestry III. řádu sv. Františka pod ochranou Neposkvrněného Početí). Založena roku 1846 v Moravské Třebové, Svatým stolcem schválena roku 1859. Hlavní oblasti činnosti: výchova, výpomoc v duchovní správě, sociálně charitní oblast.

⁴⁵¹ Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka v Opavě (*Congregatio Sororum Misericordiae III. Ordinis S. Francisci*). Založena roku 1844 v Opavě, Svatým stolcem schválena v roce 1912. Hlavní oblasti činnosti: péče o nemocné, vzdělávání.

⁴⁵² Členy byly v podstatě všichni aktivní členové farnosti, včetně např. Ludmily Ehlové. Předsedou místního sdružení terciářů byl děkan Boštík.

⁴⁵³ *Farní kronika*, s. 638.

„V okresní nemocnici v Ústí nad Orlicí mohly sestry působit od r. 1936 až do r. 1960.“ MARTINKOVÁ, Pavla. Česká provincie Kongregace Milosrdných sester sv. Vincence z Paul. In VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu*, s. 133 – 143, zde s. 141.

⁴⁵⁴ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*, s. 175.

⁴⁵⁵ *Tamtéž*.

⁴⁵⁶ *Tamtéž*, s. 182.

⁴⁵⁷ „Brzy ráno, již před 5. hodinou sloužil pro ně děkan Boštík mši sv. naposledy. Dětský sbor zpíval na rozloučenou (...). Po mši sv. zašly sestry do sákrstie rozloučit se. Krátce. Nebylo možno. I děkanu Boštíkovi se zlomil hlas a jen stiskem ruky děkoval sestram za všechno dobré, co mu prokázaly. Sestry plakaly hlasitě, slov nebyly schopny. Mezitím co sestry byly v sákrstii sešly děti z kůru dolů do kostela a špalírem se postavily u mřížky. Každé dítě drželo v ruce kytic. Bylo tolik kytic, kolik bylo sester, tj. 13. Když vyšly sestry ze sákrstie, vystoupila Mařenka Dvořáková a hlasitě, jménem všech se rozloučila takto: ‚Milé, ctihodné sestry! Za všechno dobré co jste u nás v Ústí vykonaly, za všechny vaše oběti a modlitby zaplat' vám Pán Bůh sám. S láskou budeme na vás vzpomínat, s láskou a věčností se budeme za vás modlit. Přejeme vám, aby vám Pán Bůh ve vašem novém působišti žehnal a opatroval vás na každém kroku. Přijďte se na nás podívat a prosíme, modlete se za nás. S Pánem Bohem.‘“ *Tamtéž*.

„Byly pro město požehnáním.“ *Farní kronika*, s. 642.

do pohraniční vsi Bílá Voda, kde si postavily klášter. „*Sestry byly určeny (...) k pozvolnému vymírání.*“⁴⁵⁸

Sestry Neposkvrněného Početí přišly do Ústí nad Orlicí z Broumova, kde byly členky kongregace po propuštění ze vzdělávacích a ošetrovatelských zařízení soustředěny, na dobu pouhých devíti měsíců: 12. srpna 1952 – 4. května 1953.⁴⁵⁹ Pracovaly zde jako dělnice v přádelně bavlny Utex v městské části Kerhartice,⁴⁶⁰ ubytování měly zajištěno v městské části Dukla.⁴⁶¹ „*Ke konci roku [1952] nastaly v továrnách nesnáze se svěcením nedělí a zasvěcených svátků. V Ústí nad Orlicí se sestry rozhodly, že v tyto dny do práce nepůjdou, a oznámily, že jsou ochotny je nadpracovat. Pokládaly to tehdy za povinnost dobrého příkladu pro místní katolíky.*“⁴⁶² Tyto řeholnice odešly z Ústí pracovat do liberecké textilní továrny Textilana.⁴⁶³

Čtyři opavské sestry františkanky přišly do orlickoústeckého domova důchodců z nemocnice v Pardubicích 1. srpna 1959.⁴⁶⁴ Působily zde do 30. března 1982, kdy odešly do Opavy.⁴⁶⁵

V Ústí nad Orlicí působily řeholní sestry v nemocnici, zde nejvíce zasáhly jeho běh. Nuceně pak pracovaly členky jiných kongregací v domově důchodců a v továrně. Komunistický režim cíleně odsouval zasvěcené osoby pryč z míst jejich původních působišť, z míst, kde by mohly působit na mládež a obecně z veřejného života. Školy a jiné vzdělávací

⁴⁵⁸ MARTINKOVÁ, Pavla. Česká provincie Kongregace Milosrdných sester sv. Vincence z Paul. In VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu*, s. 133–143, zde s. 141.

„*Po nucených odchodech z nemocnic a z míst svých původních působišť pracovaly sestry v domovech sociálních služeb nebo u mentálně postižených – podobně, jak to zažívaly sestry jiných kongregací. (...) Sestry naší kongregace pracovaly v několika větších nemocnicích v Ústí nad Orlicí, v Lounech, Domažlicích, Lnářích, v Bechyni u Tábora, ve Frýdku, Kyjově, odkud byly také postupně propuštěny. Měly se vystěhovat, ale neměly kam jít. Bylo jim povoleno postavit si z vlastních prostředků klášter. (...) Náhle přišel zákaz z okresního úřadu v Hodoníně, že se zde [tj. v Čeložicích u Kyjova] nesmí stavět. Komunistické úřady totiž zjistily, že v místě stavby je většina lidí, kteří s nimi sympatizují, a proto si mohou dům postavit jedině v pohraničí. (...) Věnovaly se činnosti ve vlastních domácích společenstvích, zhotovování bohoslužebných rouch a přepisování tehdy nedostupné náboženské literatury (...). Celkem v Bílé Vodě byly sestry z 12 kongregací – přes 400 řeholních sester – kolosální řeholní společenství. Vše zde bylo organizováno komunistickým ateistickým vedením a sestry byly určeny podle jejich plánu k pozvolnému vymírání. (...)*“ *Tamtéž.*

⁴⁵⁹ *Tamtéž*, s. 257.

⁴⁶⁰ Viz KOL. *Vývoj textilního strojírenství v regionu Orlicka*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2003, s. 132, 140nn.

⁴⁶¹ Sestrám bylo přislíbeno, že dojde k odstranění rozhlasového zařízení v jimi obývané části budovy a ke zřízení kaple. Děkan Bošík sem docházel sloužit mše. Podotýkám, že vzdálenost mezi těmito dvěma částmi města je, na poměry okresního města, skutečně značná.

⁴⁶² NĚMCOVÁ, Magdalena. Kongregace sester Neposkvrněného Početí Panny Marie III. řádu sv. Františka z Assisi. In VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu*, s. 240–273, zde s. 257. Ředitel závodu prohlásil, že „*dělnice, které nechťejí v určité dny chodit do práce, závod nemůže potřebovat a že v Praze požádá, aby sestry byly poslány jinam.*“ *Tamtéž.*

Podobná situace nastala i v továrně v Jiříkově. Zde sestrám vedení podniku sice zpočátku slíbilo svěcení nedělí a zasvěcených svátků, později už ovšem nadpracování hodin nestačilo.

⁴⁶³ *Tamtéž*, s. 260.

⁴⁶⁴ *Tamtéž*, s. 191.

Všechny členky kongregace byly vyloučeny z práce v nemocnicích a poslány do domovů důchodců. Komunity byly přitom cíleně rozbíjeny, pardubická čítala dohromady 50 sester.

⁴⁶⁵ *Farní kronika*, s. 643.

instituce i nemocnice nahradily domovy důchodců, ústavy pro mentálně postižené, případně internace. Kdysi běžný jev – řeholní sestra v roli ošetřovatelky – se stal minulostí. Sestry už neměly sloužit nemocným, kteří se zase vrátí do normálního života, ale těm nejstarším a nejubožejším, jejichž úděl už nelze zvrátit. Navíc vzhledem k zákazu přijímání nových členek⁴⁶⁶ se počítalo s brzkým úplným vymizením ženských řádů a kongregací ze společnosti. Právě tím chtěli tvůrci církevní politiky provést likvidaci řeholního způsobu života v Československu zcela do důsledků: mužské řády zakázat, ženské řehole nechat postupně v ústraní dožít.⁴⁶⁷

9.4. Výuka náboženství, svěcení neděle a svátků

K péči o svěřenou farnost patří i povinnost kněze vyučovat, což se týká především výuky náboženství u dětí školního věku. Václav Boštík osobně vyučoval náboženství jako kaplan, v letech 1946 – 1950 i jako děkan,⁴⁶⁸ kdy se stal řádným členem profesorského sboru zdejšího gymnázia.⁴⁶⁹ V následujícím období se věnovali výrazně omezené výuce náboženství již pouze kaplani a katecheta.

Otázku zavedení pracovní doby o nedělích a ostatních zasvěcených svátcích⁴⁷⁰ řešili zákonodárci již v roce 1946, tehdy ovšem návrh zákona nakonec pro značný odpor, který vyvolal, nevešel v platnost.⁴⁷¹ Úprava svátkového práva vešla v platnost 19. března 1948,⁴⁷² změny nastaly v roce 1951.

---

⁴⁶⁶ Mužské řeholní komunity byly bez jakéhokoliv právního podkladu zrušeny, naproti tomu „komunity řeholnic byly sice zachovány, ale i ony byly bez právního podkladu vyvezeny od srpna 1950 v několika etapách ze svých klášterů a převedeny do práce převážně ve výrobě. V 'charitních domovech', v nichž byly ubytovány, byly pod stálou kontrolou příslušníků Státní bezpečnosti. Ti jim znemožnili přijímat nové členky.“ TRETERA, Jiří Rajmund. Postavení církví a náboženských společností v právním řádu České republiky. In *Revue církevního práva* č. 3, 1998. Dostupné z WWW <<http://spcp.prf.cuni.cz/11/tzretera.htm>> [2013-12-03]

⁴⁶⁷ Srov. VLČEK, Vojtěch. Geschichte der Orden. In SCHULZE WESSEL, Martin – ZÜCKERT Martin (Hg.). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte*, s. 641–664, zejm. s. 641–656.

⁴⁶⁸ *Almanach Gymnázia Ústí nad Orlicí* vydaný k 60. výročí založení školy. Ústí nad Orlicí: Gymnázium Ústí nad Orlicí, 2006, s. 48 (seznam pracovníků gymnázia).

⁴⁶⁹ „Byl to kněz velmi oblíbený. Celkem si ho lidi vážili, jistě měl mezi lidmi dobrou pověst, proto asi postoupil na místo děkana Kaubeho. Osobně jsme se s ním potom setkal v roce '47, v únoru, kdy jsme začal vyučovat na ústeckém gymnáziu. (...) Každou přestávku, jako obvykle všichni, přišel do sborovny (...), nijak se nevyučoval. Prostě s tím sborem splynul tak, že jsme ho považovali za člena sboru. Byl velice taktní člověk, pozorný, měli jsme ho celkem všichni rádi. Nikomu nevadil, ať byl třeba někdo bez vyznání nebo jiného náboženství. (...)“ Dle rozhovoru s Borisem Wolfem, bývalým učitelem na Gymnázium v Ústí nad Orlicí, ze dne 11. 1. 2008.

⁴⁷⁰ Zasvěceným svátkem se rozumí všechny neděle v liturgickém roce a dále konkrétní významné slavnosti v jeho průběhu. Počet zasvěcených svátků v průběhu dějin kolísal a taktéž se liší jejich počet v jednotlivých zemích. Věřící mají v tyto dny povinnost zúčastnit se bohoslužby a dodržovat sváteční pracovní klid. V popisovaném sporu se jedná především právě o omezení pracovního klidu, tedy o neuznávání některých církevních svátků ze strany státu.

⁴⁷¹ „Komunisty ovládaná vláda chtěla omezit počet zasvěcených svátků. Jedním z argumentů byla potřeba splnit dvouletý hospodářský plán vyhlášený 28. října 1946 s cílem zlepšit hospodářskou situaci ve státě. Vláda proto chtěla rozšířit fond pracovní doby jednak konání tzv. národních směn o nedělích a jednak chystala úpravu zákona o svátkovém právu, který by podstatně snížil počet zasvěcených svátků s pracovním volnem. Když se proti

Státem uznávané svátky v ČSR 1948–1951	
Den	Den pracovního klidu
Nový rok (1. ledna)	ANO
Sv. tří králů (6. ledna)	NE
Velký pátek	NE
Pondělí velikonoční	ANO
Nanebevstoupení Páně	NE
Pondělí svatodušní	ANO
Boží Tělo	NE
Sv. apoštolů Petra a Pavla (29. června)	NE
Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna)	NE
Všech svatých (1. listopadu)	ANO
Neposkvrněného početí Panny Marie (8. prosince)	NE
Hod Boží vánoční (25. prosince)	ANO
Druhý svátek vánoční	ANO
neděle	ANO/NE

Typologie svátků v ČSR a ČSSR 1951–1975 ⁴⁷³		
Den	Typ	Pracovní klid
Výročí osvobození Československa Sovětskou armádou (9. května)	státní svátek	ANO
neděle	den pracovního klidu	ANO
Nový rok (1. ledna)	den pracovního klidu	ANO
pondělí velikonoční	den pracovního klidu	ANO
Svátek práce (1. května)	den pracovního klidu	ANO
Den znárodnění (28. října)	den pracovního klidu	ANO
1. svátek vánoční	den pracovního klidu	ANO

tomu zvedla vlna odporu jak v katolickém tisku, tak v prohlášení představitelů církvi v Československu, vláda od zamýšleného kroku ustoupila.“ DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem*, s. 23.

⁴⁷² Zákon, jímž se mění a doplňuje zákon o úpravě svátkového práva 78/1948 Sb. Dostupné z WWW <<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=78&r=1948>> [2014-02-26]. Dále jen Zákon o státním svátku 1948.

⁴⁷³ Zákon o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech 93/1951 Sb. Dostupné z WWW <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0587_00.htm> [2014-02-26]. Dále jen Zákon o státním svátku 1951.

Zásadní úprava nastala až v roce 1951, kdy již byl význam jednotlivých dnů hierarchizován, a dny liturgického roku rozdělené v tomto období na třídy podle významu ztratily z hlediska státu význam. Nejvýznamnější svátky liturgického roku, tj. 1. třídy, rozdělené na skupiny: (1) Hod Boží vánoční, velikonoční, svatodušní a jejich oktávy, (2) Velikonoční triduum, (3) Zjevení Páně, Nanebevstoupení Páně, Nejsvětější Trojice, Boží Tělo, Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, Ježíše Krista Krále, (4) Neposkvrněné početí Panny Marie, (5) vigilie Narození Páně, oktáv Narození Páně, (6) neděle v době adventní a postní, Bílá neděle, (7) popeleční středa, dny Svatého týdne, (8) Památka všech věrných zemřelých, (9) svatodušní vigilie, (10) velikonoční a svatodušní oktáv, (11) ostatní svátky 1. třídy slavené v celé církvi, (12) ostatní svátky 1. třídy slavené v konkrétním místě, (13) ostatní svátky 1. třídy připojené ke kalendářům provincie na základě dovolení Svatého stolce.

2. svátek vánoční	den pracovního klidu	ANO
Vítězství československého pracujícího lidu (25. února)	významný den	NE
Slovenské národní povstání (29. srpna)	významný den	NE
Velká říjnová socialistická revoluce (7. listopadu)	významný den	NE
slovanští věrozvěsti Cyril a Metoděj (5. července)	památný den	NE
Mistr Jan Hus (6. července)	památný den	NE

V životě farnosti znamenalo zrušení svátků zásah do pravidelného rytmu konání bohoslužeb. Po vstoupení uvedeného zákona v platnost obdržel děkan Boštík lakonické sdělení kapitulní konzistoře: „Upozorňujeme tímto duchovní správy, aby o svátcích státem neuznaných byly konány bohoslužby jako jiný všední den“⁴⁷⁴ a musel se podle něho zařídit. Vyšel-li dříve zasvěcený svátek na všední den v týdnu, musela se jeho oslava přesunout na nejbližší následující neděli. Omezování nedělního a svátečního klidu, právně připouštěné,⁴⁷⁵ byla záležitost plánovaná značně dopředu, kněží vždy obdrželi oznámení konzistoře, kdy mají přesunout nedělní bohoslužby tak, aby nezasahovaly do nařízené pracovní doby.⁴⁷⁶

9.5. Vysluhování svátostí a omezování konání veřejných průvodů

I děkan Boštík musel předsedat liturgické slavnosti svatebního obřadu v kostele až po proběhnutí „svatby na radnici“. Odebrání matrik z prostorů děkanství a jejich odevzdání MNV chápal Boštík jako osobní urážku, musel se totiž vzdát své chlouby: vzorně vedených knih v kožených deskách.⁴⁷⁷ Také udělování ostatních svátostí prošlo změnami, které jejich slavení umožňovaly jenom v církevních prostorách. Od začátku roku 1950 došlo k zákazu křtů v nemocnici⁴⁷⁸ a žadatelé o udělení svátosti nemocných museli mít souhlas primáře

⁴⁷⁴ Dopis Biskupské konzistoře Hradec Králové duchovním v diecézi ze dne 20. 4. 1953, č. j. 1388/53. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanství Ústí nad Orlicí, neinventarizováno.*

⁴⁷⁵ Zákon o státním svátku 1948, § 3: „Po dobu, kdy toho vyžadují hospodářské zájmy státu a jejíž konec stanoví vláda nařízením, neplatí ustanovení o nedělích pro tyto státně uznané svátky a památné dny republiky Československé, případnou-li na všední den: Sv. tří králů, Velký pátek, Nanebevstoupení Páně, Božího Těla, Sv. apoštolů Petra a Pavla, Nanebevzetí Panny Marie, Neposkvrněného Početí Panny Marie, 7. března a 28. září.“ Zákon o státním svátku 1951, § 2, čl. 4.: „Vyžadují-li to hospodářské nebo jiné důležité zájmy státu, může příslušný ústřední úřad nebo orgán jím zmocněný stanovit, že se v určitých závodech nebo provozovnách ve dnech pracovního klidu pracuje a v jakém rozsahu.“

⁴⁷⁶ „Podle vládního usnesení ze dne 7. 4. 1953 se stanoví, že soboty dne 2. května 1953 a 2. ledna 1954 budou dny pracovního klidu a pracovní doba na ně připadající se přesunuje na následující neděle (...). V důsledku tohoto nařízení ukládáme duchovním správcům, aby o uvedených nedělích (...) zařídili pořad bohoslužeb tak, aby nebyla jimi narušena pracovní doba. Dopolodní bohoslužby nechť se skončí nejpozději do půl osmé hod. (...) Věřícím budiž udělena na dotyčné neděle dispens od zachování pracovního klidu.“ *Tamtéž.*

⁴⁷⁷ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík I. Kostel*, s. 93.

⁴⁷⁸ „Zákaz křtů v nemocnici. S účinností od 1. ledna 1950 nepovolujeme konání křtin novorozenců v nemocnicích. (...)“ Dopis Okresní nemocnice Ústí nad Orlicí děkanu Boštíkovi ze dne 2. ledna 1950, č. j. III-

příslušného oddělení.⁴⁷⁹ Právě u svátosti křtu lze pozorovat nejdramatičtější pokles. V únoru roku 1959 přineslo Rudé právo článek chválící Sbor pro občanské záležitosti v Ústí nad Orlicí ve zprávě o vítání občánků: „*Obešlo se to bez mystérií, bez svatých a nebes, bez nesrozumitelné latiny, bez potřásání kasičkou a natažených dlaní. (...) Prostě, lidsky a tak tím upřímněji vešly Dana, Eva a Iva do svazků občanů rodného města. (...) Soudružky z výboru žen i členky Sboru pro občanské záležitosti navštěvují, jakmile se děcko narodí, matky a dovedou jim ukázat na důstojnost občanského obřadu. A konečně sami rodiče, když tento okamžik prožijí, jsou nejlepšími propagátory nového. A dílo se daří.*“⁴⁸⁰

Logická řada na sebe navazujících skutečností přinesla výsledky až postupně. Nižší počet křtů znamenal snížení prvokomunikantů, biřmovanců i penitentů. Povinný občanský sňatek vyjadřuje nedostatečnost svatebního obřadu, jenž by proběhl pouze za účasti zástupce církve, a měl za následek méně svatebních obřadů. S tím úzce souvisí i pozvolný pokles počtu církevních pohřbů, respektive neúčast zástupce církve na jiné formě rozloučení.

Počet křtů, svateb a pohřbů v Ústí nad Orlicí 1950–1963			
Letopočet	Křty ⁴⁸¹	Svatby ⁴⁸²	Pohřby ⁴⁸³
1950	690	62	132
1951	610	64	95
1952	650	67	78
1953	646	54	88
1954	452	43	70
1955	142	45	69
1956	153	46	81
1957	140	27	75
1958	128	48	65
1959	83	39	55

1/Hký/1/49. Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanství úřad Ústí nad Orlicí, karton 1, inv. č. 105.

⁴⁷⁹ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*, s. 175.

⁴⁸⁰ „(...) *Dobře si vede, jak jsme viděli, MNV v Ústí nad Orlicí i tamní Sbor pro občanské záležitosti. Pečlivě připravuje slavnostní zápisy novorozenců, dovede dát krásný rámeček občanským sňatkům, kondoluje rodinám, v nichž někdo zemřel. Jakmile se narodí děcko, dostanou rodiče pěkně upravené blahopřání s kresbou a básní, knížečku s prvními zdravotními pokyny i vysvětlení o občanském slavnostním zápisu děcka. Když rodinu postihne úmrtí, projeví MNV jménem spoluobčanů soustrast kondolenčním listem. Lidé tu cítí: toto není úřední akt, to není náhražka za náboženskou mystérii. To je blízká, lidská účast člověka s člověkem ve chvílích radostných i smutných. I tu je ovšem třeba přesvědčovat, získávat. Soudružky z výboru žen i členky Sboru pro občanské záležitosti navštěvují, jakmile se děcko narodí, matky a dovedou jim ukázat na důstojnost občanského obřadu. A konečně sami rodiče, když tento okamžik prožijí, jsou nejlepšími propagátory nového. A dílo se daří. Však už ‚babička‘ Vaničková hlásila dneska zápis tří dalších občánků města Ústí nad Orlicí.“ ŠÍP, Emil. Občánek přišel na svět. O činnosti Sboru pro občanské záležitosti. In *Rudé právo*, roč. 39, č. 49, čtvrtek 19. února 1959, s. 1. O článku informuje rubrika Rozhledy In *Nový život*, roč. 11, č. 4, 1959, s. 93.*

⁴⁸¹ *Knihy pokřtěných ve farnosti Ústí nad Orlicí* (po roce 1950). Údaj zahrnuje křty dětí, především v nemocnici v Ústí nad Orlicí.

⁴⁸² *Knihy církevně oddaných farnosti Ústí nad Orlicí* (po roce 1950) Údaj zahrnuje snoubence oddané v děkanství kostele po občanském sňatku.

⁴⁸³ *Knihy církevně pohřbených farnosti Ústí nad Orlicí* (po roce 1950). Údaj zahrnuje církevní rozloučení občanů města Ústí nad Orlicí včetně přílehlých částí.

1960	64	47	62
1961	67	52	61
1962	68	40	50
1963	66	39	58

Konání procesí při různých příležitostech prošlo zásadní proměnou. Počet průvodů se snížil na základě tří kritérií: datu konání a s tím spojeným povolením ONV, povolování průvodů kolem kostela (nikoli do ulic města) a konání průvodů mimo pracovní dny. Od 7. července 1952 musely být na pokyn SÚC „*veškeré slavnosti mimo kostely (...) hlášeny nejméně jeden týden před konáním církevnímu referátu ONV ku projednání s referentem dopravy ONV.*“⁴⁸⁴ Některé tradiční průvody konané v orlickoústecké farnosti a jejich osud zachycuje přehledně následující tabulka. K nejvýznamnějším procesím patří eucharistický průvod o slavnosti Těla a krve Páně (Božího těla), změny v jeho konání zachycuje tabulka druhá.⁴⁸⁵

Beze změny byly ponechány liturgické slavnosti konané v prostoru kostela nebo v jeho těsné blízkosti, ať už se jednalo o bohoslužby, slavení svátostí, průvody, pobožnosti (májové, prosebné, apod.), adoraci či kázání. Postupně docházelo k vytěsnění tohoto projevu religiozity z veřejných prostranství pouze do těchto míst.⁴⁸⁶

Liturgická slavnost, jiná příležitost	Průvod	Konání v 50. letech
Květná neděle	průvod ze starého hřbitova do kostela	zachován
Zelený čtvrtek	eucharistický průvod v kostele	zachován
Zmrtvýchvstání Páně	průvod kolem kostela	zachován

⁴⁸⁴ „V tomto hlášení bude udána hodina zahájení a skončení průvodu, místo kudy a kam se bude průvod ubírat a případně další údaje (...). Toto hlášení nahradí žádost o povolení průvodu. Je přirozené, že průvody budou konány mimo pracovní dobu. Na Zelený čtvrtek, Velký pátek a Bílou sobotu bohoslužby necht' jsou konány v časnějších hodinách, aby nenarušily pracovní dobu.“ Dopis Biskupské konzistoře v Hradci Králové duchovním v diecézi ze dne 24. 3. 1953, č. j. 1049. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí*. Karton Acta curiae 1953–1967.

⁴⁸⁵ Obě tabulky zpracovány na základě Dopisu Biskupské konzistoře v Hradci Králové duchovním v diecézi ze dne 24. 3. 1953, č. j. 1049. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí*, Karton Acta curiae 1953–1967. Dopis ONV děkanu Boštíkovi ze dne 19. 1. 1951, č. j. 56-51/Ko/Do, *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkaný úřad Ústí nad Orlicí*, karton 1, inv. č. 105. Dopis děkana Václava Boštíka ONV – přehled průvodů konaných v orlickoústecké farnosti, uložen *taměž*. DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem*, s. 146nn. EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík III. Dodatek*, s. 49, 69, 85. MALÝ, Alois. *Příručka církevních průvodů a jiných pobožností*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1947, s. 16–68.

⁴⁸⁶ Zrušení průvodu neznamená zlikvidování konkrétní pobožnosti, ale její přesunutí do kostela. V některých případech se průvod konal pouze v kostele, jindy (např. když se i v inventáři nenachází socha příslušného světce) se průvod modifikoval v pobožnost. Tabulky zachycují stav před liturgickou reformou provedenou II. vatikánským koncilem (1962–1965); některé změny vnějších obřadů, k nimž došlo v ČSSR na počátku 70. let, jako např. zrušení tzv. „průvodu o Vzkříšení“, s útlakem církve v 50. letech nijak nesouvisí.

sv. Marka a křížové dny	prosebný průvod do polí za městem	zrušen
prosby za úrodu	prosebný průvod do polí za městem	zrušen
prosby za déšť	prosebný průvod do polí za městem	zrušen
prosby za jasné počasí	prosebný průvod do polí za městem	zachován pouze v kostele
Památka věrných zemřelých	průvod z kostela na hřbitov	zrušen
pobožnosti u soch světců ve městě v den svátku nebo následující neděli	Nejsvětější Trojice	zrušena
	sv. Václav	zachována pouze u světcovy sochy v kostele
	sv. Florián	zrušena
	sv. Jan Nepomucký	zachována pouze u světcovy sochy v kostele

Konání eucharistických průvodů o svátku Božího těla (slavnosti Těla a krve Páně) 1918–1968				
Letopočet	Kolem náměstí	Kolem kostela	V kostele	Poznámka
1918–1939	●	○	○	---
1940	●	○	○	pouze v neděli
1941–1943	●	○	○	---
1944	○	●	○	---
1945–1950	●	○	○	---
1951–1953	●	○	○	ve čtvrtek večer a v neděli
1954–1958	●	○	○	pouze v neděli
1959–1967	○	○	●	---
1968	●	○	○	---

9.6. Odebrání státního souhlasu, smrt a pohřeb

Dne 21. srpna 1961 se na děkanství v Ústí nad Orlicí sešli: děkan Václav Boštík, krajský církevní tajemník a vládní pověřenec u Kapitulní konzistoře v Hradci Králové. Církevní tajemník zde děkanu Boštíkovi oznámil, že organizuje sbírku finančních prostředků určenou na údržbu kostelů, kaplí a far v pohraničí. Potřebná částka se měla získat ze sbírek a příjmů duchovních působících ve vnitrozemí. Ústí nad Orlicí mělo ročně přispět částkou 10 000 Kčs. Děkan Boštík sdělil, že uvedená částka převyšuje jeho možnosti,⁴⁸⁷ čímž oba návštěvníky velmi rozhněval. Děkan Boštík byl při této příležitosti rozlíceným církevním tajemníkem nazván „špatným hospodářem“, což se ho patrně velice dotklo. Boštík pak

⁴⁸⁷ Stanovená výše částky vycházela z předpokladu, že Ústí nad Orlicí má možnosti srovnatelné s městem Chrudim, jemuž byla uložena stejná suma.

reagoval na tajemníkovu hrozbu o „lepší hospodáři“, kterého dá do Ústí, poznámkou o svém vysokém věku a mlčením.⁴⁸⁸

Ústní přestřelka mezi děkanem Boštíkem a církevním tajemníkem měla pokračování. 28. srpna 1961 vykonali okresní církevní tajemnice a zástupce finančního úřadu kontrolu hospodaření farnosti v letech 1960 – 1961. „Tato kontrola měla ten účel, najít příčinu, jak se děkana Boštíka zbavit, a byla v úzké souvislosti s návštěvou krajského církevního tajemníka. Nešlo přece přímo říci, že působení děkana Boštíka v Ústí není žádoucí. Lidi, zvláště kněze tak vyhraněných názorů jako děkan Boštík, nutno zneškodnit.“⁴⁸⁹

Děkan Václav Boštík přišel o státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti dne 5. září 1961 s účinností od neděle 10. září, kdy byla tato zpráva oznámena farníkům.⁴⁹⁰ Dočasným administrátorem farnosti se stal kaplan Rudolf Seidl, který po jmenování Františka Tesaře administrátorem v Ústí nad Orlicí dne 15. září 1961 odešel do Horních Heřmanic.⁴⁹¹ Po Seidlově přeložení se musel Boštík přestěhovat ze svého bytu do jeho kaplanky.⁴⁹²

Ludmila Ehlová vidí příčinu odebrání státního souhlasu v cílené snaze státních orgánů se děkana Boštíka „zbavit“. Toto úsilí má ovšem svůj původ v určitých pohybech uvnitř místní komunistické nomenklatury. Roku 1961 řešila přestupková komise OV KSČ hned několik morálních poklesků členů strany.⁴⁹³ Mimo jiné případ tajemníka MNV v obci Dolní Čermná Valentina Kunerta. Při disciplinárním řízení bylo zjištěno „že tajemník MNV s. Kunert je vyznavačem náboženské ideologie, pravidelně dochází do kostela, kde je zpěvákem. Svým jednáním vytváří špatný příklad pro ostatní komunisty a jeho chování je v rozporu se zásadami komunistických idejí.“⁴⁹⁴ Návrh na zahájení disciplinárního řízení obsahuje poznámku: „Provést závěry nad náboženskou otázkou.“⁴⁹⁵ Tento případ uvedl, zdá se, do pohybu celou řadu událostí. ONV se rozhodl situaci řešit radikálním způsobem, a to celoplošně na celém území orlickoústeckého okresu i ve vztahu k církvi. Jednak bylo

---

⁴⁸⁸ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík II. Děkanství*, s. 187.

⁴⁸⁹ Tamtéž. Kontrola mohli děkanu Boštíkovi vzhledem k dobře vedenému účetnictví vytknout pouze několik nepodstatných maličkostí.

⁴⁹⁰ O této zprávě věděl pouze kaplan Rudolf Seidl a úzký okruh Boštíkových přátel. Mši bez účasti lidu mohl v tento den Boštík sloužit ve 4 hodiny ráno v sakristii. Děkan Boštík se snad snažil celou situaci zvrátit, neboť 7. září odjel do Hradce Králové.

⁴⁹¹ *Schematismus diecéze královéhradecké 1977*. Hradec Králové: Kapitulní konzistoř Hradec Králové, 1977, s. 186 a 191.

⁴⁹² V první kaplance bydlela farní hospodyně Filomena Kalousová, ve druhé dvě učitelky ve výslužbě – viz výše.

⁴⁹³ Zápisy ze schůzí OV KSČ Ústí nad Orlicí v roce 1961. SOA Zámorsk – SOKA Ústí nad Orlicí, fond archivní: KSČ – okresní výbor Ústí nad Orlicí (1945–1990), karton 68 a 69, inv. č. 102.

⁴⁹⁴ Zápis ze schůze byra OV KSČ dne 19. 9. 1961. SOA Zámorsk – SOKA Ústí nad Orlicí, fond archivní: KSČ – okresní výbor Ústí nad Orlicí (1945–1990), karton 69, inv. č. 102.

⁴⁹⁵ Zápis ze schůze byra OV KSČ dne 25. 7. 1961. SOA Zámorsk – SOKA Ústí nad Orlicí, fond archivní: KSČ – okresní výbor Ústí nad Orlicí (1945–1990), karton 68, inv. č. 102.

tajemníkovi ONV uloženo „*urychleně vybudovat kádrové rezervy*“⁴⁹⁶ a dále byl formulován požadavek „*přehodnotit kádr[ové] nomenklatury místních výborů strany*.“⁴⁹⁷ 8. září 1961 proběhla společná schůze členů OV KSČ a ONV Ústí nad Orlicí.⁴⁹⁸ Nová vlna kádrování v orlickoústeckém okrese postihla i děkana Václava Boštíka.

Na schůzi byra OV KSČ 3. října 1961 se projednával materiál „*Náboženská a hospodářská činnost církví a činnost sekt v okrese*“⁴⁹⁹ který předložila novopečená tajemnice OV KSČ. Materiál obsahuje podrobnou tabulku hospodaření církví a náboženských společností působících na území okresu.⁵⁰⁰ Okresní církevní tajemnice tedy na děkanství v Ústí nad Orlicí zjišťovala podklady pro toto jednání. Ozvěnu a jisté vysvětlení odebrání státního souhlasu děkanu Boštíkovi nacházíme v oddíle „*administrativní opatření k zlepšení církevně politické situace*“: „*Ke zlepšení církevně politické situace byla provedena administrativní opatření mezi duchovními. Byl zastaven státní souhlas děkanovi v Ústí n. Orl. Václavu Koštíkovi*⁵⁰¹ *a odebrán státní souhlas administrátoru Dr. Karlu Švachovi z Č. Třebové. (...) Smyslem těchto opatření je zpřetrhat vztahy, které duchovní s věřícími za delší dobu svého působení navázali a které byly již těžko postřehnutelné. Celkově tedy dosáhnout snížení vlivu na občany.*“⁵⁰² Po vyjmenování počtů duchovních jednotlivých náboženských denominací zpráva na závěr konstatuje: „*Tím jsou objektivně vytvořeny vhodné podmínky pro snižování činnosti a možností duchovních.*“⁵⁰³

Jedinou možností příjmu byla pro Václava Boštíka žádost o důchod. Aby mohl nadále sloužit jako kněz, byť nikoli jako správce farnosti, zřídily na začátku září 1961 řeholní sestry pracující v orlickoústeckém domově důchodců v jedné z místností kapli⁵⁰⁴ a následně požádaly o duchovního správce – emeritního děkana Boštíka. „*Po překonání určitých nesnází*

---

⁴⁹⁶ *Tamtéž.*

⁴⁹⁷ Zápis ze schůze byra OV KSČ dne 8. 8. 1961. SOA Zámorsk – SOkA Ústí nad Orlicí, fond archivní: KSČ – okresní výbor Ústí nad Orlicí (1945–1990), karton 69, inv. č. 102.

⁴⁹⁸ *Tamtéž.*

⁴⁹⁹ Zápis ze schůze BOV KSČ dne 3. 10. 1961. *Tamtéž.* Text usnesení viz Textová příloha. OV KSČ nebylo s úrovní zprávy spokojeno pro její nedostatečnou podrobnost, malou vypovídací hodnotu a nepřesné údaje.

⁵⁰⁰ Kromě církve římskokatolické se jedná o církve: českobratrskou evangelickou, československou, baptistickou, varbaristy, pravoslavnou, adventistů sedmého dne a kostnickou jednotu.

Římskokatolická církev je hodnocena následovně: „*Nejsilnější církve na okrese je církev katolická, o tom svědčí také největší počet duchovních [tj. 28] Proto také největší pozornost stranických organizací i církevních tajemníků musí být zaměřena na tuto církev.*“ *Tamtéž.*

„*U církve katolické jsou patrné značné finanční přebytky právě v oblastech vysokého náboženského zatížení.*“ *Tamtéž.*

⁵⁰¹ Jméno děkana Boštíka uvedeno nesprávně.

⁵⁰² *Tamtéž.*

⁵⁰³ *Tamtéž.*

⁵⁰⁴ Dopis Kongregace sester Neposkvrněného Početí Kapitulní konzistoři v Hradci Králové ze dne 11. 9. 1961, č. j. 28/61. *Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanství úřad Ústí nad Orlicí, sloha 1. inv. č. 105.* Kaple byla vybavena inventářem ze zrušených kaplí dotyčné kongregace.

bylo panu děkanovi povoleno starat se o sestry. (...) Od té doby docházel pan děkan do domova denně.⁵⁰⁵

Vldp. Václav Boštík, emeritní děkan v Ústí nad Orlicí a biskupský notář, zemřel v úterý dne 23. července 1963 v brzkých ranních hodinách při návratu z domova důchodců, zřejmě na infarkt myokardu.⁵⁰⁶

Dočasné smuteční oznámení napsal do vývěsky kostela arch. Piffel právě pobývajícím v Ústí nad Orlicí.⁵⁰⁷ Pohřeb se konal za velké účasti diecézních kněží i obyvatel města 26. července v 10 hodin v děkanském kostele v Ústí nad Orlicí.⁵⁰⁸ „Kostel byl přeplněný. Celé město s výjimkou úřadů se pohřbu zúčastnilo.“⁵⁰⁹ Účast lidí na pohřbu byla obrovská a možno říci, že se z něj stala tichá protikomunistická manifestace.⁵¹⁰

Proč se stal Václav Boštík na začátku 60. let knězem bez kostela? V odpovědi na tuto otázku musíme rozlišit rovinu oficiální a osobní. Cílem okresního orgánu komunistické strany bylo zprerhat vazby mezi duchovním správcem farnosti a věřícími, které se utvořily za dlouhá léta Boštíkova působení v Ústí nad Orlicí. Můžeme říci, že v této době zároveň Boštík ztrácel svoje pevné postavení kvůli úmrtím blízkých spolupracovníků a přátel.⁵¹¹ V souvislosti s postupnou generační obměnou již na nové členy MNV či ONV zřejmě tolik nepůsobilo kouzlo muže vězněného za odbojovou činnost v německém koncentračním táboře.

⁵⁰⁵ Farní kronika, s. 643. První mši svatou pro sestry sloužil Boštík 18. září 1961.

⁵⁰⁶ „23. července 1963 za krásného červencového rána šel pan děkan jako obvykle po 5. hod. do domova důchodců slavit sestrám mši sv. Při návratu domů klesl před rodným domem Mistra Kociana v bezvědomí na chodník a zemřel. Byl stár 66 roků. Byl vzácným člověkem a knězem. Byl osobností. R.I.P.“ Farní kronika, s. 643. Závěr pasáže o děkanu Boštíkovi.

⁵⁰⁷ Arch. Piffel na tento den vzpomíná: „Zašel jsem do kostela. Celé restaurátorské dílo děkana Boštíka tu ku mně znovu promluvalo v neobyčejné barvitosti a síle. (...) Oznámení o úmrtí pana děkana jsem napsal u Jakubců na stole. (...) Červenou tužku jsem naslinil, písmo nazdobil, potom jsme lístek vzali a šli ho vložit do skříňky. Před kostelem se zastavovali lidé v tichém postoji, jako kdyby čekali odpověď na otázku: „A co dál?“ „Půjdu Vám pomoci zvonit, pane Jakubec!“ „Ale jo, tak pojďte, pane Piffel.“ Přidal se k nám soused Škarka, pro kterého pan Jakubec zašel a teď jsme stoupali všichni tři po šerých schodech ke zvonům. Dostal jsem teda povolení zvonit. Bylo právě 10 hodin na hodinách radniční věže, když pan Jakubec začal malým umíráčkem. Já rozezvonil třemi úderem na jednu stranu, jedním rytmem oboustranným a dvěma jednostrannými, velký symbolický zvon sv. Václava. Ten symbolický rytmus měl znázorňovat vynechávající lidské srdce. (...) Po tvářích nám tekly slzy. (...)“ PIFFEL, Alfréd. A poznámka poslední, ta nejcivilnější, nejbolestivější o dvacátém třetím červenci 63. Ústí nad Orlicí: 1963, nečíslováno.

⁵⁰⁸ EHLOVÁ, Ludmila. Děkan Václav Boštík Ia. Kostel, s. 213 (vložené úmrtní oznámení).

Děkan Boštík je pochován na hřbitově v Ústí nad Orlicí v hrobce Suchomelových, kterou zakoupil. Místo jeho posledního odpočinku označuje kněžská štola, kterou na Boštíkův hrob navrhl architekt Jan Sokol v roce 1963.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 212. „Kdyžsi prohodil děkan Boštík: ‚Chtěl bych mít pohřeb v 7 hodin ráno.‘ Neměl. A i kdyby. Účasti lidí by na svém pohřbu neušel.“ Tamtéž.

⁵¹⁰ „Měla jsem skutečně pocit, že šli lidé, kteří chtěli ukázat, že to tedy stále je... [autorita, oblíbený kněz a pastýř farnosti]. I když jste mu vzali ten souhlas. Atmosféra byla taková, že je to poslední, co můžeme prokázat vůči němu a vůči tomu, co zastával. (...) To se Ústí ukázalo!“ Dle rozhovoru s Mgr. Věrou Sekotovou, přímou účastnicí pohřbu, současnou kronikářkou města Ústí nad Orlicí, jejíž rodina udržovala s děkanem Boštíkem přátelské vztahy ze dne 16. 1. 2008.

⁵¹¹ Od konce 50. let postupně vymírala starší generace. Z blízkých Boštíkových spolupracovníků můžeme uvést katechetu Josefa Hernycha († 4. prosince 1958), dlouholetého ředitele kůru Jaromíra Lahulka († 5. prosince 1959) varhaníka Antonína Malátka († 6. srpna 1960) a konečně blízkého přítele architekta Karla Řepu († 2. března 1963), jehož smrt Boštíka hluboce zasáhla.

Stárnoucí Boštík se také již nedokázal nějak mocně vzepřít kvůli svému zdravotnímu stavu.⁵¹² Tyto události byly jistě pro stárnoucího Václava Boštíka těžké. Nemohl sloužit bohoslužby v kostele, jehož zvelebení rád věnoval mnoho vlastních peněz i osobního úsilí. Zákazem výkonu ducovního povolání byly prakticky zpřetrhány Boštíkovy kontakty s farností a vliv na ni. Duchovní činnost byla značně omezena a vzhledem k potenciálu tohoto kněze jej v žádném případě nemohla naplňovat. Na děkanství, jemuž dodal úplně nový vzhled a o nějž pečoval, se stal jenom trpěnou osobou. V tomto postavení v červenci roku 1963 zemřel.

Na první pohled zaráží letopočet odebrání státního souhlasu – 1961. Padesátá léta dvacátého století bývají vnímána jako doba náročná, plná útlaku a teroru, často se setkáváme s výrazy „tvrdá“ či „krutá 50. léta“. Děkan Boštík ovšem v průběhu těchto tvrdých let dokázal uskutečnit většinu svých projektů v roli duchovního správce a v pravém slova smyslu vůdce farnosti v okresním městě Ústí nad Orlicí.⁵¹³ Šedesátá léta se naproti tomu představují jako období, kdy docházelo k postupnému uvolňování sevření a pomalému spění k pražskému jaru. Příběh děkana Václava Boštíka však ukazuje, že začátek 60. let 20. století v žádném případě neznamená vždy plošné zmírnění a změny k lepšímu. Musíme mít na paměti, že modifikace programu a obměna elit KSČ neznamená její podstatnou proměnu. První polovina 60. let se zde jeví jako velice náročné období, které mohlo mít pro konkrétní lidi stejně katastrofální (tzn. likvidační) následky jako teror let padesátých, třebaže byly provedeny jinými prostředky než dlouholetým žalářem. Cíle vládnoucí garnitury se nezměnily ani v nejmenším, značnou proměnou však prošly metody a postupy k nim směřující. Rozdělení na „tvrdá padesátá“ a „volnější šedesátá“ léta se zde, vzhledem k analýze lokálního kontextu, ukazuje jako nedostatečné a zjednodušující hodnocení.

9.7. Kompromisy děkana Václava Boštíka – specifický legalismus

Jak přistoupit k jednání děkana Václava Boštíka po roce 1948, resp. 1949, které jsme výše označili za hledání mezi možného a hranic uskutečnitelného? Římskokatolická církev jako celek byla nástroji komunistického totalitního panství v Československu přinucena k úloze nepodmíněného, posléze podmíněného, nepřítele. Zároveň začala v důsledku

---

⁵¹² Kromě přirozeného stárnutí trpěl Boštík cukrovkou, vysokým tlakem a potížemi s krevním oběhem. Od začátku roku 1963 se pak jeho stav začal stále více zhoršovat. „*I děkan Boštík, ovšem jen občas, si uvědomoval vážně ohrožené své zdraví. Jeho houževnatost a snaha být zdravý byla úžasná. Silou vůle překonával obtíže vleklé cukrovky, postupující kornatění i únavu plynoucí z vysokého tlaku a poruchy krevního oběhu. Kdo věděl o nemožně oteklých nohách, které mu slečna Filoménka denně pečlivě ošetřovala, kdo věděl o všech jeho obtížích a duševních utrpeních.*“ EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík Ia. Kostel*, s. 203.

⁵¹³ Použití slova „vůdce“ má vzhledem k eliminovanému episkopátu svoje opodstatnění. Pojem nevyjadřuje vzrůst reálné moci duchovního správce, ale spíše situaci jisté osamocení ve vlastní farnosti. Vedení diecéze bylo svěřeno prorežimnímu kapitulnímu vikáři a důležité funkce v systému diecézní správy (kanonikáty, kuriální funkce, vikáři) náležely většinou režimu nakloněným kněžím. Tento stav vedl ke změně chápání role kněze.

brutálních zásahů a zejména kvůli rozsáhlému ateizačnímu stažení ztrácet dosavadní pozice a v důsledku náboženské apatičnosti společnosti vůbec schopnost ji oslovovat. V rámci římskokatolické církve existuje jasně vymezená sociální skupina diecézního kléru, jež musela těmto postupům čelit na místní úrovni – ve svých farnostech.

Z předcházející analýzy vyplývá, že se děkan Boštík v letech 1949–1961 nenacházel ani v pozici jednoznačné oběti totalitního panství, ani v pozici ochotně spolupracujícího klerika. Až do aktu odebrání státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti, což byl jistě zákrok restriktivní a likvidační, děkan Boštík uplatňoval ve svých rozhodnutích specifický legalismus. V okamžiku, kdy mu nějaké jednání zákon nebo předpis nižší právní síly přímo nařizoval (např. složení slibu věrnosti republice do rukou předsedy ONV, pracovní povinnost pro farníky v neděli, zrušení veřejných průvodů), neprotestoval. Jakmile ale takový nástroj neexistoval (členství v MHKD, Katolické akci, odstraňování soch světců, snaha o umenšení děkanského dvora), dokázal využít svůj symbolický kapitál právě pro ono hledání mezi možného.

Dostáváme se tak ke dvěma paradoxům. Totalitní panství, vyznačující se „*legalistickou obsesí*“, umožňovalo svým právním řádem výrazné kněžské postavě děkana Boštíka nějaký čas vyjednávat hranice uskutečnitelného. Obě strany, jak MNV a ONV, tak děkan Boštík, chápali právní řád jako rámeček, v němž se museli pohybovat a který jim poskytoval omezené možnosti. Zároveň ale tento rámeček dokázal eliminovat případné snahy o zásadní projev nesouhlasu v oblasti pozvolné ateizace, v tom případě (a příběhy jiných kněží to dokazují) nastoupil tvrdší zásah, který kněze zcela odstranil. Václav Boštík tak zabránil zničení kulturní památky, sochy svatého Jana Nepomuckého, nemohl ale výrazněji ovlivnit pokles počtu křtů, církevních svateb a pohřbů.

Obrátil se tedy se svými snahami dovnitř farnosti, jež musela nutně ztrácet vitalitu, čímž *de facto* vyšel vstříc vizi církve, potažmo farnosti, uzavřené ve zdech kostelů (jakkoli architektonicky i jinak umělecky hodnotných) a postupně vymírající (jakkoli semknuté a lidsky kvalitní). Radikálnější projev nesouhlasu, vymykající se tak či onak právnímu rámci, by měl pravděpodobně za následek Boštíkovo odstranění. Děkan Václav Boštík reagoval na komunistické totalitní panství odlišným způsobem než na nacistické, kdy se aktivně zapojil do místní buňky odboje. Můžeme se jen domnívat, že děkan Václav Boštík chtěl vyjednat snesitelnější podmínky pro fungování farnosti, nacházející se bezesporu v obtížné situaci. Zároveň usiloval – pravděpodobně a pochopitelně až do posledních dní – o udržení pozice děkana, která mu zároveň umožňovala nejen budovat, rozvíjet pastorační aktivity a jeho kněžský potenciál, ale také zachovat obtížně nacházený *status quo*. Legalistický přístup

to až do září roku 1961, kdy došlo k vyčerpání již změněného symbolického kapitálu a mimoběžným událostem (viz dále), umožňoval.

Oto Mádr vystihl takový přístup následovně: *„Největší potíže působí šedé pásmo mezi jednoznačnou kolaborací a nekompromisní věrností. Mravní čistotnost, jež nechce riskovat ani stín podezření, riskuje někdy mnohem víc, totiž dezerci ze složitých situací, které se však nějak řešit musejí. Jestliže se nenajde někdo věrný a současně moudrý, aby se pokusil vybojovat dosažitelně nejlepší kompromis, může to dopadnout mnohem hůř.“*⁵¹⁴

---

⁵¹⁴ MÁDR, Oto. Jak církve neumírá, s. 280–281. V poznámce k této pasáži Mádr uvádí jako příklad J. E. Stefana kardinála Wyszyńskiego, který vyjednával se polskou vládou po roce 1950 dokonce proti vůli Svatého stolce. Zároveň ale varuje před zjednodušujícím pohledem: *„Jeho formát byl ovšem tak výjimečný, že se nedá prostě kopírovat.“* Pro úplnost dodejme, že J. M. Mons. ThDr. Oto Mádr, dr. h. c., apoštolský protonotář a čestný kanovník Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě (1917–2011), byl v letech 1952–1966 vězněn ve věznicích Mírov a Valdice. V žádném případě se tedy nejedná o nekritického obhájce přímé spolupráce mezi totalitním státem a církví.

Je třeba důsledně rozlišovat (1) právní diskurs – systém legality (pojmy legální a nelegální jsou odvozeny od právního řádu), (2) mravní diskurs – systém etiky (pojmy správný a nesprávný jsou odvozeny od souhrnu etických norem) a (3) morální, příp. morálně-teologický, diskurs – systém morality (pojmy dobrý a špatný jsou odvozeny od morálního hodnocení).

10. Symbolický a sociální kapitál děkana Václava Boštíka

Na základě závěrů první (teoretické ukotvení) a druhé části (historiografické a dějinné ukotvení) diplomové práce bychom měli dojít k následujícímu závěru: jestliže děkan Václav Boštík stál v čele místní komunity věřících (farnosti) patřících do sociální skupiny utlačované v Československu po roce 1948, respektive 1949, státním aparátem (římskokatolické církve), pak byl v této době pouze bezvýznamným a pasivním vykonavatelem příkazů komunistického státu, jehož konečný cíl spočíval v likvidaci církve a jakékoliv formy teistické religiozity. Jenomže taková konkluze ze třetí části nevyplývá. Děkan Václav Boštík představoval v letech 1948–1961, tedy ve výše popsaných podmínkách, na lokální úrovni okresního města Ústí nad Orlicí aktivního hráče v mocenském poli, který mohl využít svého symbolického a také sociálního kapitálu.

Dostáváme se tak do napjaté až paradoxní situace, kdy představitel oné „totálně zmrzačené“ instituce dokázal třináct let jakožto statutární zástupce farnosti úspěšně vyjednávat snesitelnější podmínky pro její existenci a uskutečňovat své projekty. Musíme tak dát za pravdu Michelu Foucaultovi, který tvrdil, že *„mocenské vztahy se zjevně uplatňují nejen tam, kde se užívá násilí, nýbrž stejně tak i tam, kde se získává souhlas; žádný výkon moci se nemůže bez jednoho či druhého obejít, a často ani bez obojího současně.“*⁵¹⁵ Zdá se, že přes zásadní ideový konflikt mezi katolicismem a komunismem a vyskytující se kolaboraci (Katolická akce, MHKD apod.) můžeme na mikro-úrovni, rozebrané ve třetí části diplomové práce, hovořit o kolísavém modelu vztahů, v němž hraje úlohu jak útlak, tak vyjednávání. Jak to vůbec bylo možné?

10.1. Symbolický a sociální kapitál diecézního kléru po roce 1948

V návaznosti na výše uvedený průběh proticírkevního postupu státu po roce 1948, resp. 1949, můžeme stanovit tři hlavní charakteristiky pro budování a udržování symbolického kapitálu diecézního kněze v komunistickém Československu 50. a 60. let.

(1) Po vydání „církevních“ zákonů pokračoval s větší intenzitou a větší rychlostí již dříve zahájený proces postupného slábnutí dosavadního symbolického kapitálu diecézních kněží navázaný na jejich příslušnost k nižší hierarchické struktuře a přijatou svátost svěcení.⁵¹⁶ Samotný fakt příslušnosti ke kléru s sebou sice nadále přinášel jasné určení role,

⁵¹⁵ FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. 2. vydání. Praha: Herrmann a synové, 2003, s. 216.

⁵¹⁶ První, druhou ani třetí Československou republiku v žádném případě nelze označit za procírkevní, či dokonce klerikální systémy, spíše naopak: římskokatolická církev byla v letech 1918–1948 vystavena vnější kritice i vnitřním obtížím, nikoli však členěmu tlaku a uchovala si vliv na veřejné dění. Protikřesťanské ladění

nyňí již ale nerespektovanou – případně odmítanou, pronásledovanou, vysmívanou – stále větší částí společnosti.

(2) Odstranění dosavadního vedení diecézí mělo pro nižší klérus dva již popsané důsledky:⁵¹⁷ (a) otázku legality a legitimacy nových představených a z ní vyplývající konflikt existence či zániku kanonické poslušnosti a rozpad dosavadního kariérního řádu; (b) osamocenost jednotlivých duchovních správců. Situace vedla k fragmentarizaci diecéze na jednotlivé vzájemně velmi odlišné farnosti výrazně utvářené osobností konkrétního kněze.⁵¹⁸ Každý z nich byl pak nucen hledat zmíněné meze možného na základě svého osobního sociálního kapitálu a také na základě osobnostních profilů určujících činitelů, především církevních tajemníků.

(3) Fyzická likvidace episkopátu, části diecézního duchovenstva, řeholí, podřízení chodu vnitrocírkevních záležitostí státním úředníkům, omezování studia teologie, veřejné proticírkevní tažení římskokatolickou církev nesporně poškodilo. Mnohem větší vliv na slábnutí jejího postavení jako celku v Československé republice měla ale dlouhodobě a široce uplatňovaná ateizační politika: potlačování výuky náboženství ve školách a neslučitelnost pedagogického působení s praktikováním víry, podpora civilních obřadů, vytlačování přítomnosti religiozity z veřejného prostoru a vymezování prostoru pro působení církve pouze v rámci uzavřených objektů, vize zbytečnosti náboženství pro nového socialistického člověka. Jestliže z výše popsaného krátkodobého a tvrdého zápasu komunistického státu s hierarchickou strukturou vyšla církev výrazně oslabena, dlouhodobý a postupně sváděný zápas s vírou prohrála.

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že dosavadní symbolický kapitál kněze daný především jeho příslušností ke stavu kleriků a v konkrétní osobě duchovního správce jen mírně modifikovaný (vzděláním, vlastnostmi, místem působení atd.) prošel proměnou. Modifikace symbolického kapitálu, a to jak ve smyslu jeho konkrétního obsahu, tak způsobů využití, jsou u jednotlivých kněží po roce 1949 výrazně viditelnější a sledovatelnější.

---

nacionálního socialismu a pronásledování římskokatolické církve v nacistickém totalitním panství je taktéž dostatečně známé. Analýza českých podob sekularizace konce 19. a začátku 20. století není předmětem této práce. Nelze se však domnívat, že ztráta dosavadních forem symbolického kapitálu římskokatolického duchovenstva (všech stupňů a typů) započala až zároveň s proticírkevním tažením KSČ po roce 1948, resp. 1949.

⁵¹⁷ Viz podkapitola 4.3.3. Změna postavení duchovních správců farností.

⁵¹⁸ Uvedeným konstatováním se neříká, že při fungování diecézí před rokem 1949 neexistovaly mezi jednotlivými farnostmi někdy i značné rozdíly navázané na působící kněze. Rozpad struktury diecéze ale přinesl také rozpad „místní církve“ na jednotlivá malá území, spravovaná odlišnými osobnostmi s odlišnými vztahy s církevním tajemníkem, MHKD, později třeba SDK PIT apod.

10.2. Symbolický a sociální kapitál děkana Václava Boštíka po roce 1948

Václav Boštík zastával úřad kaplana a posléze děkana v Ústí nad Orlicí jak během demokratického a limitně demokratického uspořádání (1933–1938, 1945–1948), tak během nacistické okupace (1939–1942) a také v komunistickém totalitním panství (1948–1961).⁵¹⁹ V případě tohoto klerika můžeme na základě předchozí analýzy shrnout využívání kapitálů a jednání do následující tabulky.

Schéma rolí a strategií jednání děkana Václava Boštíka v letech 1948–1961			
	FARNOST	UŽŠÍ KONTEXT	ŠIRŠÍ KONTEXT
Primární role	duchovní správce farnosti	statutární zástupce farnosti	statutární zástupce farnosti
Sekundární role	statutární zástupce farnosti	duchovní správce farnosti	duchovní správce farnosti
Charakteristika role	„oblíbený a vážený kněz“	„silný protihráč“	„ten, kdo je chráněn“
Typ role	aktivní	aktivní	pasivní
Cíle jednání	zachování fungování farnosti	prosazení projektů, reprezentace farnosti	realizace zakázek
Primárně využívaný kapitál	kulturní	symbolický	sociální
Primárně posilovaný kapitál	symbolický	symbolický	symbolický
Specifikum	nové pastorační postupy	legalismus, aktivní politické zkušenosti, vězeň koncentračního tábora	osobní přežití

10.3. Širší souvislosti ztráty státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti

Opět použijme citát Michela Foucaulta: „*Lidé vědí, co dělají, často vědí [a to lze u disciplinovaného klerika očekávat] proč dělají to, co dělají; ale nevědí, co to, co dělají, způsobuje.*“⁵²⁰ Jinými slovy, ani vzdělaný, kulturní, sociální a symbolický kapitál vybavený hráč Václav Boštík nemohl dohlédnout všechny důsledky svého jednání. Ukážeme si nyní dvě zásadní širší souvislosti, jež děkan Boštík neměl možnost při svém rozhodování vzít v úvahu, nebo alespoň ne v tomto rozsahu. Zde se pokusíme kontextualizovat širší souvislosti s příběhem děkana Václava Boštíka.

⁵¹⁹ V uvedených třech obdobích využíval děkan Václav Boštík svůj sociální a symbolický kapitál odlišným způsobem. Vzhledem k vymezení diplomové práce se zde nebudeme zabývat podrobnou analýzou symbolického a sociálního kapitálu děkana Václava Boštíka před rokem 1949. Jeho proměny a budování poskytují prostor pro další prohloubení bádání.

⁵²⁰ DREYFUS, Hubert L – RABINOW, Paul – FOUCAULT, Michel. *Michel Foucault. Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. 1. vydání. Praha: Herrmann & synové, 2010, s 284.

(1) Jak jsme ukázali výše, církevní politiku let 1949–1989 rozdělit na období „zápasu s hierarchickou strukturou římskokatolické církve“ (1949–1956) a „zápasu s vírou“ (po roce 1956). Pak by se ovšem děkan Václav Boštík měl stát obětí represí první poloviny 50. let, nikoli administrativních zásahů začátku 60. let, protože tvořil součást římskokatolické hierarchie. Odebrání státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti v roce 1961 bylo ale z hlediska státních i stranických orgánů mnohem snazší zejména proto, že právě v této době se začaly plně projevovat důsledky širokého ateizačního tažení.⁵²¹ V případě kléru se kromě výše zmíněných vnitrocírkevních skutečností (snižování počtu, rozpad kariéerního řádu apod.) konkrétně jedná o zvýšení společenského konsenzu na nepotřebnosti kněze.⁵²² Kněžské svěcení Václava Boštíka ztratilo z hlediska majoritního názoru společnosti, lhostejné k náboženským otázkám, význam.

(2) Faktickými vykonavateli vykázání děkana Boštíka z orlickoústeckého kostela a farnosti byli členové ONV. Výše jsme rekonstruovali události začátku 60. let v rámci místních komunistických struktur, které přinesly jako jeden z výsledků odejmutí státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti dvěma kněžími na území okresu Ústí nad Orlicí.

Celá záležitost souvisí s proměnami státního i stranického aparátu v celé republice, jež se začal postupně projevovat od začátku 60. let. Zde se zaměříme na tři faktory charakterizující odlišné složení okresních výborů komunistické strany. (a) V důsledku generační obměny začaly rozhodující pozice a vliv v rámci OV KSČ po roce 1960 přecházet na mladší členy – počet aktivních členů předválečných a předúnorových klesal. Zároveň je třeba si uvědomit, že člen OV KSČ musel být členem strany minimálně pět let. V okresních výborech tak postupně začali z logických důvodů figurovat i straníci přijatí po únoru 1948 a jejich počet narůstal, ačkoliv nejpočetnější skupinou zůstávali členové přijatí mezi lety 1945–1948.⁵²³

---

⁵²¹ Srov. KAPLAN, Karel. *Kronika. Kořeny reformy 1956–1968*, s. 108–112.

Je třeba mít na paměti, že přes evidentní dopady nesplnilo ateizační tažení z hlediska jeho tvůrců své cíle zcela. Druhá poznámka se týká povahy ateizačního tažení. Představitelé komunistického státu přestali cíleně vyvolávat konflikty, cíl proticírkevní politiky se ale nezměnil, ani když používali „*metody boje proti náboženství a vlivu církvi, které by odpovídaly změnám ve společnosti a měnícím se politickým poměrům. (...) Základní principy církevní politiky, vytvořené na přelomu čtyřicátých a padesátých let, a ateistické tažení režim neměnil, pouze jejich uplatnění více či méně přizpůsoboval změněným poměrům. Zdroje sporů zůstávaly, objevovaly se v jiné podobě.*“ *Tamtéž*, s. 112.

⁵²² Srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 253. Dále srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie*, s. 81.

⁵²³ Srov. MAŇÁK, Jiří. *Proměny strany moci II. Početnost a složení volených funkcionářských sborů KSČ 1948–1968*. 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, s. 75–77. Dále jen MAŇÁK, Jiří. *Proměny strany moci II*. K tématu proměny aparátu OV KSČ obecně MAŇÁK, Jiří. *Proměny strany moci III. Početnost a složení pracovníků stranického aparátu KSČ 1948–1968*. 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, s. 28–38.

Struktura členů OV KSČ v Pardubickém (1949–1960) a Východočeském kraji podle doby vstupu do KSČ ⁵²⁴				
Rok	Počet členů celkem	Členové přijatí do roku 1945	Členové přijatí do února roku 1948	Členové přijatí po únoru roku 1948
1950	231	14 (6,06%)	207 (89,61%)	10 (4,33%)
1952 (včetně náhradníků)	392	55 (14,03%)	311 (79,34%)	26 (6,63%)
1954 (včetně kandidátů)	363	13 (3,58%)	300 (82,64%)	50 (13,77%)
1960 (včetně kandidátů)	580	17 (2,93%)	495 (85,34%)	55 (9,48%)

(b) Okresní výbory komunistické strany se proměnily také po stránce sociálního složení jejich členů. Zatímco počet dělníků podle původního povolání zůstával vysoký, podle skutečně vykonávaného zaměstnání podíl dělníků poklesl. Dále postupně přibývalo členů z kruhů „humanitní inteligence“ (učitelé, lékaři, vědečtí, umělečtí a kulturní pracovníci), vojáků z povolání, členů SNB, naopak pochopitelně ubývali živnostníci a vykonavatelé svobodných povolání.⁵²⁵

(c) V důsledku protináboženského tažení namířeného v první polovině 50. let směrem dovnitř KSČ⁵²⁶ došlo mezi členy OV k poklesu veřejně deklarované religiozity. Zde máme k dispozici pouze omezené údaje, které vycházejí z údajů zjišťovaných v příslušném období vedením KSČ.⁵²⁷ Údaje dokládají nejenom úbytek deklarovaných věřících, ale také výše uvedenou tezi, „že nepraktikující katolíci pronásledovali katolíky praktikující.“

⁵²⁴ MAŇÁK, Jiří. *Proměny strany moci II.*, s. 236, 238, 246 a 254.

Údaje v tabulkách nelze přeceňovat. Např. pro rok 1960 byly stanoveny jiné možnosti délky členství než v předcházejících letech (méně než pět let, pět až deset let apod.), rok 1960 navíc znamenal další reorganizaci státní správy, přičemž stranické orgány prošly v období let 1948–1968 několika změnami. Číselné zachycené má pouze doložit fenomén logické a postupné proměny stranických struktur.

⁵²⁵ Srov. *Tamtéž*, s. 81.

S těmito změnami souvisí snaha o zvyšování vzdělanostní úrovně členů OV KSČ, takže nejčastěji byli za členy voleni odborníci s vysokoškolským zemědělským vzděláním.

⁵²⁶ WEIS, Martin. Ty ještě věříš, soudruhu. In *Studia theologica* č. 1, 2009, s. 60–69.

⁵²⁷ Jedná se o podklady vypracované odborem pro legitimace a statistiku oddělení stranických orgánů ÚV KSČ (1951) a odborem evidence oddělení stranických orgánů ÚV KSČ (1953 a 1954). Pro rok 1951 nejsou v otázce náboženského vyznání k dispozici údaje rozdělené podle jednotlivých krajů. Pro základní organizace nebyly tyto údaje nikdy zjišťovány. „Můžeme však oprávněně předpokládat, že podíl komunistů bez náboženského vyznání byl ve funkcionářském sboru základních organizací vyšší než mezi všemi členy již v první polovině padesátých let.“ MAŇÁK, Jiří. *Proměny strany moci II.*, s. 47.

Struktura členů a kandidátů OV KSČ v Pardubickém kraji podle religiozity⁵²⁸				
Rok	Celkem členů a kandidátů	Bez vyznání	Římskokatolické náboženství	Jiné náboženství
1953	55 488	7 503 (13,52%)	35 214 (63,46%)	12 771 (23,02%)
1954	53 786	12 412 (23,08%)	30 176 (56,10%)	11 206 (20,83%)

Vyprázdňení symbolického kapitálu stárnoucího děkana Václava Boštíka, které vyvrcholilo odebráním stáním souhlasu k výkonu duchovenské činnosti, vyplývá – viděno nyní na obecné rovině a zvnějšku – (1) ze zlhostejnění společnosti vůči teistické religiozitě, (2) ze změn ve stranické nomenklatuře, protože nově příchozí kádry již mnohem méně oslovovaly předválečné (politická aktivita na lokální úrovni) nebo válečné (punc koncentračníka) zásluhy.

---

⁵²⁸ MAŇÁK, Jiří. *Proměny strany moci I. Studie a dokumenty k vývoji Komunistické strany Československa v období 1948–1968*. 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, s. 126, 147 a 156.

11. Město Ústí nad Orlicí a místní farnost po roce 1961 (1963)

Na konci ledna roku 1962 si architekt Alfréd Piffel zaznamenal úvahu své matky, orlickoústecké farnice, Anny Pifflové: „*Ráno bych šla ráda do kostela. Je tady sice ten nový kněz z Lanškrouna, kdovíjaký kazatel to není, všechno má napsané, nu kdo ví, třeba musí nebo z opatrnosti. To víš, náš děkan Boštík to nikdy nebude. Ale lidi si taky zvyknou a nemáme lidi soudit, dokud je naznáme.*“⁵²⁹ Z krátké noticky je na první pohled zřejmá farníky vnímaná velká změna, která se ve farnosti odehrála výměnou duchovního správce.

11.1. František Tesař, administrátor v Ústí nad Orlicí v letech 1961–1978

František Tesař se narodil 22. ledna 1915 ve Starém Svojanově, kněžské svěcení přijal 2. května 1943.⁵³⁰ Jeho velmi svéráznou, až zarputilou povahu charakterizovala i přezdívka Prkno, kterou získal již v kněžském semináři.⁵³¹ Dne 15. září 1961 byl jmenován administrátorem v Ústí nad Orlicí, zároveň sekretářem vikariátu, a 10. října farnost převzal.

Ačkoliv nastoupil do funkce administrátora, kontinuitu následnictví vyjadřovalo stále označování „pan děkan“. Od Václava Boštíka, do smrti žijícího na orlickoústeckém děkanství, se odlišoval v mnoha ohledech.⁵³² Děkanství v Ústí nad Orlicí se stalo zapovězeným místem a za vstupní bránu vstupoval pouze administrátor Tesař, farní hospodyně a návštěvy.⁵³³ Namísto velkolepých projektů a kvalitních řemeslných prací se začaly provádět pouze nutné úpravy – natření věže nebo výměna žlabů.

Celková změna stylu v řízení farnosti nebyla farníky přijata ihned, ve farnosti naopak delší dobu, zřejmě ještě po smrti Václava Boštíka, vládlo napětí a časté spory. Ludmila Ehlová přesto uzavřela krátkou pasáž věnovanou Františku Tesařovi ve farní kronice více než smířlivě: „*Nikdo nemyslí na stará nedorozumění, všechno je zapomenuto tak, jak má být. I my*

⁵²⁹ PIFFL, Jan – PIFFL, Lukáš. Děkan Václav Boštík a prof. Alfréd Piffel. In SKLENÁŘ, Michal (ed.). *Náš pan děkan*, s. 29–31, zde s. 31.

⁵³⁰ *Schematismus 1977*, s. 186.

⁵³¹ Dle rozhovoru s J. Exc. Mons. Josefem Kajnekem, světícím biskupem královehradeckým a v letech 1978–1984 administrátorem v Ústí nad Orlicí, ze dne 18. 11. 2007.

⁵³² Situaci po II. vatikánském koncilu zachytila Ludmila Ehlová např. následovně: „*Na Květnou neděli, vlastně již týden před ní, na V. neděli postní byl postaven nový obětní stůl před lavicemi. K ambonu, křeslu a stojanu přibyl další předmět. Neúměrně velký pro prostor našeho kostela. V. Trávníček, který oltář zhotovil, měl velmi nesnadný úkol, zhotovit jej bez návrhu. Bránil se, ale administrátor dp. Tesař mu řekl, aby oltář ‚nějak udělal‘. (...). Kdyby žil pan děkan Boštík, zcela jistě by postupoval obdobně, jest-li by se za našich poměrů a dispoic, které skýtá náš kostel, již nyní rozhodl, třebaže byl nadšeným obdivovatelem tohoto způsobu v Římě. Dp. Tesař sledoval hlavně ten cíl, aby Ústí nebylo pozadu v obnovách liturgie. Stránka estetická, umělecká ho celkem nezajímala.*“ *Kronika Cecilské hudební jednoty v Ústí nad Orlicí 1. 1. 1967–6. 1. 1978*, s. 435–436. Zápis z roku 1967.

⁵³³ Dle rozhovoru s Mgr. Věrou Sekotovou, dlouholetou kronikářkou města Ústí nad Orlicí, ze dne 16. 1. 2008.

jsme měli své chyby.⁵³⁴ Působení Františka Tesaře, ukončené odchodem do důchodu v roce 1978 taktéž pod hrozbou odejmutí státního souhlasu,⁵³⁵ přitom spadá do významného a pastoračně náročného období církevních dějin 20. století, totiž jednání II. vatikánského koncilu v letech 1962–1965 a postupného uvádění jeho ustanovení v praxi. Tento potenciál plně využil až nástupce Františka Tesaře, Josef Kajnek. Ten vědomě navázal nejenom na brigádnicky prováděné práce a kontakty s architektem Janem Sokolem, ale i na dílo děkana Václava Boštíka jako na celek.⁵³⁶ Kompaktnost a fungování vnitřních mechanismů farnosti ale již v této době vypadalo jinak.

11.2. Ústí nad Orlicí československou Tiranou

Rozsáhlá správní a území reforma Československa z roku 1960⁵³⁷ se dotkla i Ústí nad Orlicí, kde vzniklo sídlo okresu spadajícího do nově vytvořeného Východočeského kraje se sídlem v Hradci Králové.⁵³⁸ V regionu o rozloze 1 265 km² žilo 138 000 obyvatel v 10 městech a 111 obcích, přičemž počet členů KSČ narostl na tomto novém celku na 15 970 ke dni 31. 12. 1959.⁵³⁹

Komunističtí funkcionáři okresu Ústí nad Orlicí patřili v 60. letech ke stoupencům „tvrdé“ marxisticko-leninské linie, což dokládá následující situace, která ukazuje profil těch, kdo rozhodovali o odejmutí státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti děkanu Václavu Boštíkově, a vysvětluje jejich postup.⁵⁴⁰ Podmínky regionálních struktur KSČ byly v první polovině 60. let specifické, a to v celostátním měřítku.

Dokladem mimořádné věrnosti místních straníků komunistickým idejím může být událost, jež se odehrála rok a půl po Boštíkově smrti. Členové OV KSČ Ústí nad Orlicí totiž 4. prosince 1964 schválili a odeslali sekretariátu ÚV KSČ dokument známý jako „československá Tirana“. Velmi ostře v něm, v souvislosti s konkrétními událostmi na území

⁵³⁴ *Farní kronika*, s. 645.

⁵³⁵ *Tamtéž*.

⁵³⁶ Srov. KAJNEK, Josef. *Úvodní slovo světícího biskupa královéhradeckého*. In SKLENÁŘ, Michal (ed.). *Náš pan děkan*, s. 7–8.

⁵³⁷ Viz JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005, s. 450–456.

⁵³⁸ V Ústí nad Orlicí sídlil okresní úřad již od roku 1945, v roce 1960 byl ovšem podstatně rozšířen (zahrnoval bývalé okresy Lanškroun a Ústí nad Orlicí, dále části bývalých okresů Chrudim a Litomyšl) a město potvrzeno jako jednoznačné centrum nově vytvořeného okresu, o což jeho představitelé dlouhodobě usilovali. Srov. KRÍVOHLÁVEK, Jan F. *Znaky, vlajky, pečeti a správní vývoj obcí okresu Ústí nad Orlicí*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Ofis, 2005, s. 15.

⁵³⁹ Srov. HUBÁLEK, Tomáš. *Pražské jaro a jeho odraz na Ústeckoorlicku*. In KRÁKORA, Pavel (ed.). *Pražské jaro 1968. Pokus o obnovu občanské společnosti*. 1. vydání. Praha: Epoque, 2008, s. 36–54, zde s. 37 a 52. Autor článku pro region chybně zvolil substantivum Ústeckoorlicko. Správný výraz je ovšem Orlickoústecko a od něj odvozené adjektivum orlickoústecký.

Dále viz HUBÁLEK, Tomáš. *Reflexe Pražského jara v okrese Ústí nad Orlicí*. In *Vysokoškoláci o totalitě. Sborník oceněných studentských prací 2009*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 107–123.

⁵⁴⁰ Viz podkapitola 10. 6. Odebrání státního souhlasu, smrt a pohřeb.

okresu (především plánovaným a nakonec nepovoleným koncertem Evy Pilarové a Waldemara Matušky v rekreační oblasti Pastviny-Nekoř), odmítli postupné liberalizování kulturního a společenského života. Stanovisko zároveň vyzývalo k posílení stranického vlivu v oblasti kultury.⁵⁴¹ „*Současně apelovalo na posílení marxistické estetiky v kulturní rubrice Rudého práva a podporu spolehlivých kulturních proudů vůči převažujícímu subjektivismu, liberalismu a oportunistu.*“⁵⁴² Vedení komunistické strany v kuloárech povýšilo na základě obsahu tohoto dokumentu Ústí nad Orlicí na „československou Tiranu“, pověst „slovenské Tirany“ měl v této době okresní výbor v Banské Bystrici.⁵⁴³

---

⁵⁴¹ Podrobněji viz MERVART, Jan. Československá Tirana. In *Východočeské listy historické* č. 26, 2009, s. 194–200. Ke kontextu na celostátní úrovni viz KAPLAN, Karel. *Kronika. Kořeny reformy 1956–1968*, s. 375–381.

⁵⁴² Československá Tirana. In KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967 I*. 1. vydání. Praha: Academia, 2011, s. 204–205, zde s. 204.

⁵⁴³ *Tamtéž.*

Závěr

Poslední místo v galerii děkanů v Ústí nad Orlicí zaujímá obraz Václava Boštíka. V roce 1935, rok po jeho nástupu do úřadu děkana, jej ve věku osmatřiceti let ztvárnil akademický malíř Richard Wiesner. Olejomalba na plátně zachycuje kněze v klerice, s biretem na hlavě, sedícího na polstrované židli, v ruce drží otevřenou knihu. Žádný z následujících duchovních správců se již vymalovat nedal, jejich tváře nám zprostředkovávají fotografie. I takto symbolicky je vyjádřeno dlouholeté působení děkana Václava Boštíka v orlickoústecké farnosti: časově se shoduje se závěrem jedné epochy církevních dějin a zároveň s jednou etapou dějin místního společenství věřících.

Diplomová práce ukazuje jeden z možných obrazů dějin římskokatolické církve na místní úrovni a v lokálním kontextu. Odhaluje fungování vnitřních mechanismů farnosti v okresním městě Ústí nad Orlicí, kde působil od roku 1927 nejprve jako kaplan a posléze do roku 1961 jako děkan Václav Boštík. Protože dějiny farností jsou do značné míry zároveň dějinami jejich duchovních správců, konkrétní příběhy kněžských osobností je více či méně ovlivňují. V případě děkana Václava Boštíka, stojícího v čele svěřené farnosti sedmadvacet let, se jednalo o ovlivnění výrazné.

Předložená práce je metodicky vymezena jako mikrohistorická analýza (lokální situace římskokatolické církve v Československé republice od konce 40. do začátku 60. let 20. století se zaměřením na osobu duchovního správce), tématicky náleží do českých církevních dějin 20. století a obsahově a konceptuálně do sociálních dějin. Na základní čtveřici otázek přinesla následující odpovědi.

(1) Jak se konkrétně projevoval útlak římskokatolické církve ze strany státní moci na místní úrovni okresního města? Drastické zásahy do fungování hierarchické struktury a součástí římskokatolické církve (např. rozbití nebo narušení řeholního způsobu života) měly analogické dopady také v lokálním kontextu (např. nucený odchod sester vincentek z nemocnice). Realizace tažení s cílem odstranit veškeré prvky teistické religiozity ze společnosti vykazovala v Ústí nad Orlicí pouze některé shodné prvky s postoji deklarovanými stranickou nomenklaturou: docházelo sice k odstraňování soch světců z ulic města, zároveň ale také byl opraven morový sloup a nově pozlacena socha Panny Marie na náměstí. Z hlediska pastoračního farnost ovlivnily zásahy do jejího navenek viditelného fungování (omezování výuky náboženství a průvodů, nedělní pracovní povinnost atd.), větší změnu ale znamenaly proměny vnitřní (pokles křtů a s ním spojený pokles reprodukčního

potenciálu farnosti). Děkan Václav Boštík osobně těžce nesl odevzdání matričních knih státním orgánům.

Zatímco zápas s hierarchickou strukturou římskokatolické církve (1949–1953) vykazuje na lokální úrovni analogické znaky jako v celostátním měřítku, později více akcentovaný zápas s vírou (po roce 1953) má různé podoby a průběh. Druhou, delší a z odstupů nahlíženo také destruktivnější, fázi ovlivňovala konkrétní konstelace vlivných aktérů v daném místě – kněží, členů MNV, ONV, místních stranických organizací atd. Podoby zápasu s vírou tak mohou při mikrohistorickém rozkrytí mít odlišný i velmi paradoxní náboj.

(2) Jaké strategie přežití se vytvořily uvnitř farnosti vystavené nepříznivým podmínkám a kdo její fungování nejvýrazněji ovlivňoval? Vzhledem k rozkladu dosavadní struktury diecéze v čele s biskupem („dočasná“ sedisvakance) a kariéerního řádu v rámci místní církve (*numerus clausus* studentů teologie, paralelní struktury MHKD) se jednotliví duchovní správci stávali více samostatnými a více osamocenými figurami. Po roce 1949 tak vystoupila do popředí role statutárního zástupce farnosti s jeho názory, rozhodnutími a symbolickým kapitálem.

Děkan Václav Boštík ve své pozici rozvinul kvůli přežití farnosti tři typy strategií, jež navazovaly na jeho předchozí působení. (A) Pastorační činnost obsahovala jak běžné prvky katolického křesťanství (např. eucharistická a mariánská zbožnost), tak i prvky zcela nové (např. exercicie pro laiky). Zároveň děkan Boštík vědomě využíval architekturu spojující barokní a moderní umění jako pastorační nástroj s jasně přítomnými hodnotovými obsahy. Ve 30. a 40. letech vznikly z jeho iniciativy velkolepé projekty, v 50. letech byl ale nucen uzavřít se dovnitř kostela, který dále zveleboval. Doplnění ikonografického programu chrámu lze interpretovat jako vyjádření nově potřebných kvalit víry katolického křesťana v cíleně ateizovaném prostředí komunistického totalitního panství: vědomí vlastní dějinnosti a kontinuity tradic (historické tabule), antropologické akcenty (křtitelnice a křestní souprava), aktivizace. Děkana Václava Boštíka nelze považovat za liberálně-progresivního kněze, trval kupříkladu na zcela mužské schole a prosazoval zpěv gregoriánského chorálu, v jeho aktivitách ale můžeme spatřovat anticipaci některých liturgických témat II. vatikánského koncilu, především cíleného a promyšleného propojování světla, prostoru a liturgie.

Zaměřením snah dovnitř farnosti, jež ztrácela vitalitu, vyšel děkan Boštík pod vyvíjeným tlakem *de facto* vstříc vizi církve, potažmo farnosti, uzavřené ve zdech kostelů (jakkoli architektonicky i jinak umělecky hodnotných) a postupně vymírající (jakkoli semknuté a lidsky kvalitní).

(B) Při vyjednávání snesitelnějších podmínek se Václav Boštík v letech 1949–1963 řídil specifickým legalismem. V okamžiku, kdy státní orgány mohly opřít své požadavky o zákon nebo nařízení nižší právní síly, podvolil se (odevzdání matrik, nastěhování nájemnic na děkanství). Ostře ale vystoupil proti snahám tuto hranici překročit (snaha o umenšení děkanského dvora) a dobrovolně do prorežimních organizací nevstoupil, ani je nepodporoval (MHKD, Katolická akce). Legalistický přístup úspěšně aplikoval až do roku 1961, kdy mu byl na základě zákona odebrán státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti.

(C) Síla děkana Václava Boštíka jakožto hráče na úrovni okresního města se odvíjela od jeho kulturního, sociálního a symbolického kapitálu a jejich využívání. Je třeba zdůraznit, že všechny uvedené typy kapitálu, pevně konstituované po Tridentském koncilu, prošly u diecézního duchovenstva zásadní proměnou. Po roce 1949 se i v Československu urychlil již dříve zahájený proces narušení kapitálů kněžstva ve smyslu změny způsobu jejich odvozování. Široce společensky akceptovaný nebo tolerovaný status klerika vyplývající, včetně uvedených a u kněží víceméně stejných kapitálů, z přijaté svátosti svěcení pozvolna ztrácel relevanci. Proto musel každý kněz svůj status kontinuálně budovat na základě osobních, nikoli obecně klerických, kapitálů. Tím došlo k rozrůzněnosti postupů kněžstva i k viditelné odlišnosti konkrétní podoby a využití kapitálů. Určené kapitály sociální skupiny se tak proměnily v neurčené kapitály jednotlivců.

Kulturní kapitál děkana Václava Boštíka se odvíjel od gymnaziálního vzdělání, od studia teologie a formace ke kněžství krátce v Hradci Králové a posléze v Římě (1919–1923). Kromě intelektuální vybavenosti nelze opominout ani obecně kulturní a vnitrocírkevní rozhled získaný v centru římskokatolické církve. Sociální kapitál využíval děkan Boštík při realizaci svých projektů – přátelské kontakty s Karlem Řepou, Janem Sokolem a s rodáky z Ústí nad Orlicí Alfrédem Pifflem a Josefem Cibulkou mu je umožňovaly uskutečňovat v plném rozsahu.

(3) Jak se na pozadí osobního příběhu a dějin farnosti vyvíjel symbolický kapitál děkana Václava Boštíka – proč 50. léta dokázal nejen zůstat v pozici statutárního zástupce, ale i prosadit řadu projektů, a proč došlo v jeho případě k odejmutí státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti až v roce 1961? V rámci římskokatolické církve kapitály kněží ztrácely své původní významy pomaleji – zde je třeba rozlišovat mezi neměnností svátosti svěcení a proměnlivostí některých rolí kněze podtržené později II. vatikánským koncilem. Symbolický kapitál děkana Václava Boštíka, úzce navázaný na kapitál kulturní a sociální, ve 20. a 30. letech vycházel z pozice posvěceného služebníka stojícího následně v čele farnosti.

Pro pozdější vývoj měl na značné posílení symbolického kapitálu vliv jednak vstup do lokální politiky a zastávání funkce druhého náměstka starosty na konci 30. let, jednak zapojení do odbojové organizace, internace v nacistické věznici a koncentračním táboře a návrat do Ústí nad Orlicí. Všeobecná známost ve městě a punc koncentračníka – vězněného nikoli z důvodu víry a v pozici kněze, ale vlastence a odbojáře – v 50. letech vytvářela děkanu Boštíkovi jistou ochranu. Přinášela zároveň ale složité situace, např. veřejné odměnění čestnou plaketou za zvelebování města po opravě hřbitovní zdi. Kontinuální budování symbolického kapitálu směrem z farnosti již ovšem nebylo možné, a proto se vyčerpával.

Důvodů slábnutí lze pozorovat několik: (A) na rovině osobní se jedná o stárnutí a nemoci děkana Václava Boštíka, (B) na rovině farnosti se začala od konce 50. let výrazněji projevovat uzavřenost, nedostatečná vitalita, dále umírali někteří aktivní farníci tvořící dlouhodobě „zdravé jádro“ společenství. (C) Kontext generační obměny komunistických struktur a značná radikalita funkcionářů ONV Ústí nad Orlicí v 60. letech, kteří již pravděpodobně měli k předválečné místní politické elitě a vězňům koncentračních táborů jiný přístup, se jeví jako nejzásadnější. K odebrání státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti nedošlo v rámci střetu děkana Boštíka se státními strukturami, nýbrž mimochodem, v návaznosti na místní vlnu kádrování a potřebu poskytnout nadřízeným informace o umenšování náboženského života v okrese. V říjnu roku 1961 již dosavadní ochranné mechanismy nezafungovaly a Václav Boštík byl z pozice děkana odstraněn.

(4) V jakém smyslu jsou dějiny orlickoústecké farnosti obrazem českých (československých) dějin druhé poloviny 20. století, kde vykazují shody a kde naopak z ustálených schémat vybočují? Slovo obraz v názvu diplomové práce záměrně evokuje zjednodušenou reprezentaci paralelně se vyskytujících událostí a vztahů (církve, farnost, stát atd. – instituce, fenomény a ideje), čímž nechceme rezignovat na osobní či příběhovou stránku analýzy (děkan Václav Boštík, farníci, členové ONV atd. – aktéři a diskursivní praktiky).

(A) Již zmíněné podobnosti a odlišnosti církevní politiky uplatňované v komunistickém totalitním panství v Československu v celostátním a místním měřítku můžeme na obecnější úrovni sledovat prizmatem církve jakožto instituce, sociální struktury a nositelky křesťanských idejí. Všechny uvedené přístupy korelují se základním rozdělením na zápas s hierarchickou strukturou a zápas s vírou. (a) Institucionální přístup s využitím vývoje obrazu římskokatolické církve jako nepřítele vycházel z poznatků Silke Satjukové a Rainera Griese a ukázal jeho tři fáze: (i) nepodmíněný nepřítel (1949–1953), (ii) podmíněný

nepřítel (1953–1960), (iii) erodující nepřítel (1960–1968, 1971). Ačkoliv se intenzita i postupy tlaku státního aparátu měnily, během existence totalitního panství neustaly.

(b) Mnohem zásadnější než brutální represe směřovaná vůči římskokatolické církvi jako k nepodmíněnému nepříteli v první polovině 50. let ale byly pro pozici církve dlouhodobě uplatňované postupy ateizační politiky, které postupně a za použití řady kroků vedly k vytlačení teistické religiozity z veřejného prostoru a její marginalizaci. Jestliže Jürgen Kocka hovoří o „společnosti zcela prostoupené totalitním panstvím“, ještě na počátku 50. let 20. století můžeme na základě statistických údajů hovořit o československé společnosti jako o „společnosti zcela nebo významně prostoupené křesťanstvím“. V důsledku ateizačního tažení však pozvolna vznikla společnost „zcela nebo významně prostoupená nezájmem o víru“, jak nazval poslední stádium progresivního vzdalování od víry André Charron.

Zároveň uvádíme schéma strategií a statusového vědomí sociálních skupin vypracované v návaznosti na Maxe Webera Roslyn Omodeiovou, jež vede k chápání církve jako struktury dotlačené k vyjednávání a jejích představitelů do rolí těch, kdo nalézali meze možného. Kombinace uvedených nástrojů umožňuje dobře popsat římskokatolickou církev jako specifickou sociální strukturu nacházející se v totalitním panství.

(c) Z hlediska ideového, tedy ještě širšího kontextu, musíme potvrdit střet katolického křesťanství s komunismem vycházející z podstaty obou systémů. Monoteistické, zjevené, biblické náboženství nelze propojit s materialistickým a militantně ateistickým komunismem odmítajícím jakoukoliv formu transcendence. Ve státě ovládaném komunistickou stranou v roli hegemonu se rozpor projeví nejen ideologickým bojem, nýbrž i faktickým proticírkevním postupem. Teistické formy religiozity pak mají nahradit ryze sekularizované projevy komunismu, který bez roviny politického náboženství postrádá úplnost.

(B) Pro zkoumání jednotlivých sociálních skupin v totalitním panství nabízí diplomová práce nástroj pracující na základě rozdílného přístupu k jednotlivým sférám společnosti s pojmem „subjekt“. Subjektový přístup (a) zachovává užívání sousloví totalitní panství s jeho určujícími rysy a neměnnou podstatou, (b) odmítá striktní dichotomii mezi společností a mocí a registruje odlišné fáze existence totalitního panství, (c) považuje jednotlivce i skupiny nacházející se v totalitním panství za subjekty, vůči nimž jsou využívány rozdílné strategie odpovídající rozdílným cílům.

I v rámci římskokatolické církve se paralelně vyskytovaly zcela odlišné postupy – vůči biskupům, kněžím, řeholníkům, řeholnicím, aktivním laikům atd. V případě bádání o diecézním duchovenstvu lze úspěšně využít „episkopální schéma“, jež postihuje radikální jinakost postavení světského kléru po odstranění biskupů: (a) změnu pastorační situace

charakterizovanou pronásledováním a vytlačováním katolického křesťanství, (b) proměnu církevní hierarchie charakterizovanou kromě výše uvedeného rozpadu zvykového kariérního řádu také legitimizačními snahami nové konzistentní elity a napětím mezi kněžími, (c) změnou postavení duchovních správců farností ve smyslu jejich již zmíněné velké samostatnosti (rozšíření pole působnosti a závažnosti rozhodnutí) i osamocení (figury bez pevné opory v římskokatolické hierarchii místní církve).

V této pozici se nacházel i děkan Václav Boštík, který na ni reagoval hledáním mezi možného tradičními i specifickými nástroji. Jeho postoj nelze do roku 1961 ztotožnit ani s jednoznačnou kolaborací, ani pouze s konfliktem a utrpením ve vězení či pracovním táboře. V orlickoústecké farnosti byla zastoupena rovina represe i rovina vyjednávání. Na lokální úrovni nelze přesně stanovit období „nepodmíněnosti nepřátelství“ apod., protože k nacházení mezi možného docházelo prakticky stále, a to z obou stran. Stran ideově vzdálených, které měly jiná výchozí postavení a jiné nástroje pro uplatňování svých zájmů.

(B) Odlišná dynamika lokálních dějin se projevuje ve dvou hlavních oblastech. (a) Na místní úrovni nelze jednoduše aplikovat mezníky známé z českých politických nebo církevních dějin (1945, 1948, 1949, 1953 atd.). Mikrohistorická sonda ukazuje, že pro kolorit okresního města a zdejší farnosti neznamenal vždy nutně okamžitou a zásadní změnu, i když zahájily určitá období. Mnohem důležitějšími se z odstupu jeví letopočty (1927) 1933 a 1961, tedy okamžiky zahájení a ukončení kněžského působení Václava Boštíka jakožto výrazné osobnosti v dějinách orlickoústecké farnosti.

(b) V lokálních podmínkách se ukazuje jako nefunkční rozdělování, jež chápe 50. léta jako dobu nejtvrďšího útlaku a 60. jako dobu uvolnění poměrů. Aniž bychom chtěli zlehčovat nebo opomíjet krutosti páchané během 50. let, během nich děkan Václav Boštík nadále pokračoval – i když s omezeními – ve své pastorační činnosti. Naproti tomu bylo jeho působení v roli statutárního zástupce farnosti násilně ukončeno v roce 1961 odejmutím státního souhlasu. Začátek 60. let nelze všeobecně považovat za období postupného uvolňování. Na příkladu děkana Boštíka vidíme pro něj samotného fatální následky rozhodnutí směřující k izolaci, i když se nejedná o represii ve smyslu fyzické likvidace.

Diplomová práce pokročila v analýze tématu oproti práci bakalářské zejména v rovině kontextuální a konceptuální. Pro další bádání se kromě většího začlenění do dějin diecéze nebo komparace s jinými případy jeví nejzajímavější otázka konstituování, odvozování a proměny kapitálů diecézního duchovenstva a připravenost jeho příslušníků čelit totalitním panstvím.

Seznam použitých pramenů a literatury

A. Prameny

EHLOVÁ, Ludmila. *Děkan Václav Boštík. I. díl: Ústecký kostel*. Ústí nad Orlicí: 1963 (rukopis).

EHLOVÁ, Ludmila.. *Děkan Václav Boštík. Ia. díl: Ústecký kostel*. Ústí nad Orlicí: 1963 (rukopis).

EHLOVÁ, Ludmila.. *Děkan Václav Boštík. II. díl: Děkanství*. Ústí nad Orlicí: 1963. (rukopis).

EHLOVÁ, Ludmila.. *Děkan Václav Boštík. III. díl: Dodatek*. Ústí nad Orlicí: 1963 (rukopis).

Kniha pokřtěných ve farnosti Ústí nad Orlicí (po roce 1950).

Kniha církevně oddaných farnosti Ústí nad Orlicí (po roce 1950).

Kniha církevně pohřebních farnosti Ústí nad Orlicí (po roce 1950).

Kronika Cecilské hudební jednoty Ústí nad Orlicí 22. 11. 1946–1. 1. 1967.

Kronika Cecilské hudební jednoty v Ústí nad Orlicí 1. 1. 1967–6. 1. 1978.

LAHULEK, Jaromír. *Ústecké varhany*. Ústí nad Orlicí, 1949.

Memorabilienbuch der Dechantey Wildenschwerth. Anfangend vom Jahre 1836 [Farní kronika].

PIFFL, Alfréd. *Některé úvahy ndp. pana děkana Václava Boštíka z let 1954–59 (vydané v jediném exempláři jako rukopisný přepis stenogramů)*. Ústí nad Orlicí, 1963.

PIFFL, Alfréd. *A poznámka poslední, ta nejcivilnější, nejbolestivější o dvacátém třetím červenci 63*. Ústí nad Orlicí: 1963.

B. Archivní fondy

Archiv Městského úřadu – stavebního úřadu Ústí nad Orlicí.

Catalogus alumnorum Pontificii collegii Bohemi Romae 1884–1928. Archiv Papežské koleje Nepomucenum.

Depozitář Biskupství královéhradeckého, fond archivní: Děkanský úřad Ústí nad Orlicí.

SOA Zámorsk – SOkA Ústí nad Orlicí, fond archivní: Pamětní knihy Ústí nad Orlicí.

SOA Zámorsk – SOkA Ústí nad Orlicí, fond archivní: KSČ – okresní výbor Ústí nad Orlicí (1945–1990).

C. Tištěné prameny

Almanach Gymnázia Ústí nad Orlicí vydaný k 60. výročí založení školy. Ústí nad Orlicí: Gymnázium Ústí nad Orlicí, 2006.

BULÍNOVÁ, Marie a kol. (edd.). *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní šestka. Duben 1949–březen 1950*. 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994.

CASAROLI, Agostino. *Trýzeň trpělivosti. Svatý stolec a komunistické země (1963–1989)*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

Codex iuris canonici Pii X. pontificis maximi iussu digestus Benedicti Papae XV. auctoritate promulgatus. Vatikán: Typis Polyglottis Vaticanis, 1930.

DENZINGER, Heinrich – HÜNNERMANN, Peter (eds.). *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*. 43. Auflage. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2010.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. 1. vydání. Praha: Zvon, 1995.

Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované christologii a soteriologii do roku 1995. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované metodě do roku 1995 a Statuta Mezinárodní teologické komise. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011.

Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

ENGELS, Friedrich – MARX, Karel. *K filosofickým otázkám*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1979.

FEUERBACH, Ludwig. *Přednášky o podstatě náboženství*. 1. vydání. Brno: Státní nakladatelství politické kultury, 1953.

HNILICA, Pavol Mária. *Náboženské problémy v krajine ovládanej komunistami*. 1. vydanie. Trnava: Dobrá kniha, 2006.

II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI. 1. Vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013.

JAN PAVEL II. Encyklika *Centesimus annus* ke 100. výročí vydání *Rerum novarum* ze dne 1. května 1991. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996.

JAN PAVEL II. Encyklika *Laborem exercens* o lidské práci ze dne 14. září 1981. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996.

JAN PAVEL II. Encyklika *Sollicitudo rei socialis* o starosti církve o sociální otázky ze dne 30. prosince 1987

JAN XXIII. Encyklika *Mater et magistra* o nejnovějším vývoji života společnosti a o jeho utváření ve světle křesťanského učení ze dne 15. května 1961. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996.

Jan XXIII. Encyklika *Pacem in terris* o míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě ze dne 11. dubna 1963. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996.

Katechismus katolické církve. 1. vydání. Praha: Zvon, 1995.

KAUTSKY, Karel. *Původ křesťanství*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961.

Kodex kanonického práva. Praha: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta, 1948.

LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství pedagogické literatury, 1954.

LEV XIII. Encyklika *Rerum novarum* o dělnické otázce ze dne 15. května 1891. 1. vydání. Praha: Zvon, 1996.

MAŇÁK, Jiří. *Proměny strany moci I. Studie a dokumenty k vývoji Komunistické strany Československa v období 1948–1968*. 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998.

MAŇÁK, Jiří. *Proměny strany moci II. Početnost a složení volených funkcionářských sborů KSČ 1948–1968*. 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998.

MAŇÁK, Jiří. *Proměny strany moci III. Početnost a složení pracovníků stranického aparátu KSČ 1948–1968*. 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998.

MANDL, Antonín (přel., ed.). *Mír ze spravedlnosti. Výbor projevů pronesených ve válečných letech 1939–1945*. 1. vydání. Praha: Atlas, 1947.

MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Manifest komunistické strany. Faksimile prvního českého vydání komunistického Manifestu na české půdě*. 1. vydání. Brno: Blok, 1973.

MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Společenství a služba. Lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.

MUSILOVÁ, Františka (ed.). *Příspěvky k dějinám náboženství a ateizmu*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství politické literatury v Praze, 1961.

Nový zákon. Text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k nové Vulgátě. Praha: Sekretariát České liturgické komise, 1989.

PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka. Biblické kořeny křesťanského jednání*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Výklad Bible v církvi*. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

PIUS XI. *Encyklika Divini Redemptoris tentokráte ještě naléhavěji do vlastních řad*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993.

SERBATI, Antonio Rosmini. *Komunismus a socialismus. Esej z roku 1847 přednesená v Akademii obrozenců v Osimu*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

Schematismus diecéze královéhradecké 1977. Hradec Králové: Kapitulní konzistoř Hradec Králové, 1977.

Slovo o této době. 1. vydání. Praha: Zvon, 1992.

Sociální encykliky (1891–1991). 1. vydání. Praha: Zvon, 1996.

D. Literatura

ABRAMS, Bradley F. *The Struggle for the Soul of the Nation. Czech Culture and the Rise of Communism*. 1st edition. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2005.

BALÍK, Stanislav. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012

BALÍK, Stanislav. *Primasové katolické církve. Země střední Evropy v čase komunismu*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007

BALÍK, Stanislav – KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2004.

BERĎAJEV, Nikolaj Alexandrovič. *Prameny a smysl ruského komunismu*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2012.

BOHÁČ, Zdeněk. *Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie. Člověk v Kristu Ježíši*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.

BOURDIEU, Pierre. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. 10th editon. Cambridge: Harvard University Press, 2000.

BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání* 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 1. Řády rytířské a křížovníci*. 1. vydání. Praha: Libri, 2002.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 2/1. Řeholní kanovníci*. 1. Vydání. Praha: Libri, 2003.

- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 2/2. Mnišské řády*. 1. vydání Praha: Libri, 2004.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 3/1. Žebravé řády*. 1. vydání. Praha: Libri, 2006.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 3/2. Žebravé řády*. 1. vydání. Praha: Libri, 2007.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích 3/3. Řeholní klerikové*. 1. vydání. Praha: Libri, 2008.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích 3/4. Řeholní klerikové (jezuité)*. 1. vydání Praha: Libri, 2012.
- CIBULKA, Josef – SOKOL, Jan. *Soupis památek historických a uměleckých v okrese lanškrounském*. 1. vydání. Praha: Archeologická komise při České akademii věd a umění a Německá společnost věd a umění pro Republiku československou, 1935.
- CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. 1. vydání. Praha: Triáda, 1998.
- ČEMUSOVÁ, Petronilla – ČEMUS, Richad. *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010.
- DAMAŠSKÝ, Jan. *Řeči na obranu obrazů*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012.
- DELUMEAU, Jean. *Strach na Západě ve 14.–18. století. Obležená obec I*. 1. vydání. Praha: Argo, 1997.
- DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945–1989 na příkladu jihočeského regionu*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- DREYFUS, Hubert L – RABINOW, Paul – FOUCAULT, Michel. *Michel Foucault. Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. 1. vydání. Praha: Herrmann & synové, 2010.
- DRTINA, Prokop. *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek 2. Kniha 2. Rok 1948–Únor 1948*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1992.
- DUKA, Dominik – BADAL, Milan. *Bílá kniha církve s černou kapitolou. 20 let svobody 1989–2009*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.
- FIALA, Petr a kol.. *Český politický katolicismus 1848–2005*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. 2. vydání. Praha: Herrmann a synové, 2003.

FORMÁNKOVÁ, Pavlína – KOURA, Petr. *Žádáme trest smrti. Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.* 1. vydání. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2009.

FRIEDRICH, Carl Joachim – BRZEZINSKI, Zbigniew. *Totalitarian dictatorship and autocracy.* 2. edition. New York: Praeger, 1966.

GIBELLINI, Rosino. *Teologické směry 20. století.* 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011.

GALLANGHER, Michel Paul. *Křesťanství a moderní kultura.* 1. vydání. Velehrad: Refugium, 2004.

GENTILE, Emilio. *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie kultury, 2008.

GINZBURG, Carlo. *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600.* 1. vydání. Praha: Argo, 2000.

HALAS, František X: *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

HANUŠ, Jiří. *Pozvání ke studiu církevních dějin.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.

HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.

HARRIES, Karsten. *Etická funkce architektury.* 1. vydání. Řevnice, Praha: Arbor viate, Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2011.

HODROVÁ, Daniela a kol. *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie.* 1. vydání. Jinočany: H & H, 1997.

HORA, Ota. *Svědectví o puči I a II.* 1. vydání. Praha: Melantrich, 1991.

HORSKÝ, Jan. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním, Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy.* 1. vydání. Praha: Argo, 2009.

HRDINA, Antonín Ignác. *Kanonické právo.* 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011.

HRDINA, Antonín. *Texty ke studiu konfesního práva III. Československo.* 1. vydání. Praha: Karolinum, 2006.

JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost.* Praha: Lidové noviny, 2005.

JIRÁSKO, Lubomír. *Církevní řády a kongregace v českých zemích.* 1. vydání. Praha: Fénix, 1991.

- KADLEC, Jaroslav. *Přehled církevních dějin českých. 2. díl. 3. vydání.* Praha: Zvon, 1991.
- KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc.* 1. vydání. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2008.
- KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru.* 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997.
- KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru.* 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997.
- KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953.* 1. vydání. Brno: Doplněk, 1993.
- KASPER, Walter. *Theologie – součást naší doby.* 1. vydání. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994.
- KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967 I, II.* 1. vydání. Praha: Academia, 2011.
- KONZAL, Jan. *Duch a nevěsta. Z dějin církevního podzemí ve 2. polovině 20. století.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.
- KŘIVOHLÁVEK, Jan F. *Znaky, vlajky, pečeti a správní vývoj obcí okresu Ústí nad Orlicí.* 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2005.
- LANE, Tony. *Dějiny křesťanského myšlení.* 1. vydání. Praha: Návrat domů, 1996.
- LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny.* 1. vydání. Praha: Argo, 2007.
- LOEWENSTEIN, Bedřich. *My a ti druzí. Dějiny, psychologie, antropologie.* 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997.
- LOUŽEK, Marek. *Max Weber. Život a dílo. Weberovské interpretace.* 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005.
- MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.). *Církyve 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.
- MAIER, Hans. *Politická náboženství. Totalitární režimy a křesťanství.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.
- MALÝ, Alois. *Příručka církevních průvodů a jiných pobožností.* 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1947.
- MANER, Hans Christian – SCHULZE WESSEL, Martin. *Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen 1918–1939. Polen, Tschechoslowakei, Ungar, Rumänien.* 1. Auflage. Stuttgart: Steiner, 2002.
- MILBANK, John. *Theology and Social Theory. Beyond Secular Reason.* 2th edition. Oxford:
- MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremlu.* 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1990.

- MOBERG, David O. *The church as a social institution. The sociology of American religion.* 1st edition. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1962.
- MUSTO, Ronald. G. *The Catholic Peace Tradition.* 1th edition. New York: Peace Books, 2002.
- MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci.* 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.
- NEJEDLÝ, Vratislav – ZAHRADNÍK, Pavel. *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Pardubickém kraji.* 1. vydání. Praha: Argo, 2008.
- NOIRIEL, Gérard. *Úvod do sociohistorie.* 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2012.
- NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století.* 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007.
- NOVOTNÝ, Vojtěch. *Teologie ve stínu. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století.* 1. vydání. Praha: Karolinum, 2007.
- PANNEKOEK, Anton. *Lenin As Philosopher. A Critical Examination of the Philosophical Basis of Leninism.* 1th editon (rev.). Milwaukee, Wis.: Marquette University Press, 2003.
- PANOCH, Pavel – BARTOŠ, Štěpán. *Karel Řepa. Pardubický architekt ve věku nejistot.* 1. vydání. Pardubice: Helios, 2003.
- PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích. Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa.* 1. vydání. Ostrava: Moravapress, 2013.
- PETROSILLO, Piero. *Křesťanství od A do Z.* 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.
- Pohledy na dílo architekta Jana Sokola. Soukromý tisk Václava Sokola k 75. narozeninám otce.* 1979.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria. Struktury myšlení v dogmatické teologii.* 1. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2005.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi. Náčrt trinitární teologie.* 1. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2007.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš Kristus – Pravda dějin.* 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel.* 3. vydání. Praha, Kostelní Vydří: Krystal OP, Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960.* 1. vydání. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2010.

- RATZINGER, Joseph. *Eschatologie. Smrt a věčný život*. 2. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2004.
- RATZINGER, Joseph – BENEDIKT XVI. *Úvod do křesťanství. Výklad apoštolského vyznání víry*. 1. úplné vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.
- RAMUZ, Charles Ferdinand. *Míra člověka*. 1. vydání. Praha: Laichter, 1939.
- RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka*. 1. vydání. Praha: Atlantis, 1995.
- ROUSSEAU, Jean Jaques. *O společenské smlouvě neboli O zásadách státního práva*. 1. vydání. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002.
- RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. 1. vydání. Praha: Academia, 2003.
- SEKOTOVÁ, Věra. *Kamenné svědomí města*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 1999.
- SERVICE, Robert. *Lenin. Životopis*. 1. vydání. Praha: Argo, 2002.
- SCHWARTZ, David. *Culture and Power. The Sociology of Pierre Bourdieu*. 1th edition. Chicago, London The University of Chicago, Press, 1997.
- SLÁDEK, Karel a kol. *Monoteistická náboženství a stát*. 1. vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009.
- SOKOL, Jan. *Dlouhá léta s architekturou*. 1. vydání. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1996.
- SOKOL, Jan. *Moje plány. Paměti architekta*. 1. vydání. Praha: Triáda, 2004.
- SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepisectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*. 1. vydání. Praha: Lidové noviny, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011.
- SVOBODA, Bohumil – POLC, Jaroslav V. *Kardinál Josef Beran. Životní příběh velkého vyhnance*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008.
- ŠEBEK, Jaroslav. *Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928). I. Úvodní studie*. 1. vydání. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2012.
- ŠEBEK, Jaroslav. *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013.
- TAJOVSKÝ, Bohumil Vít. *Člověk musí hořeti. Rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s opatem želivského kláštera*. 1. vydání. Praha: Torst, 2001.
- TORRELL, Jean-Pierre. *Fenomén katolická teologie*. 1. vydání. Praha: Krystal OP, 2013.

- VAN DÜLMEN, Richard. *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2002.
- VAŠÍČEK, Zdeněk. *Archeologie, historie, minulost*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2006.
- VAŠKO, Václav. *Dům na skále I. Církev zkoušená. 1945–začátek 1950*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.
- VAŠKO, Václav. *Dům na skále II. Církev bojující. 1950–květen 1960*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.
- VAŠKO, Václav. *Dům na skále III. Církev vězněná. 1950–1960*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008.
- VAŠKO, Václav. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po II. světové válce I, II*. 1. vydání. Praha: Zvon, 1990.
- VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- VESELÝ, Dalibor. *Architektura ve věku rozdělené reprezentace. Problém tvořivosti ve stínu produkce*. 1. vydání. Praha: Academia, 2008.
- VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1946–1964*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004.
- VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. 1. vydání. Brno, Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, Ústav pro studium totalitních režimů, 2009.
- VOLKOGONOV, Dmitrij. *Lenin. Počátek teroru*. 1. vydání. Liberec: Dialog, 1996.
- WALDENFELS, Hans. *Kontextová fundamentální teologie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2000.
- WEBER, Helmuth. *Všeobecná morální teologie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, Zvon, 1998.
- WEBER, Max. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1997.
- WEBER, Max – ROTH, Gunter – WITTICH, Claus. *Economy and society: an outline of interpretive sociology*. 1th edition. Berkeley: University of California Press, 1978.
- WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. 1. vydání. Praha: OIKOYMENH, 1998.
- WEIS, Martin. *Svědectví dokumentů. Katolická církev v archivních materiálech jihočeských archivů let 1949–1976*. 1. vydání. České Budějovice: Jih, 2009.
- ZIMMERMANN, Jens. *Theologische Hermeneutik. Ein trinitarisch-christologischer Entwurf*. 1. Auflage. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2004.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918–1949)*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2010.

ZÜCKERT, Martin – HÖLZLWIMMER, Laura. *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation*. 1. Auflage. München: Oldenbourg, 2007

E. Vysokoškolské kvalifikační práce a práce Středoškolské odborné činnosti

BALVÍNOVÁ, Lenka. *Politické náboženství? Křesťanský rituál jako model svatebního obřadu v komunistickém Československu*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2009.

HÁJEK, Pavel. *Krajina českých zemí v období socialismu 1948–1989*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra teorie kultury (kulturologie), 2007.

HLAVINKOVÁ, Lucie. *Identita věřícího v době socialismu*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav religionistiky, 2010. Dostupné také z WWW http://is.muni.cz/th/195317/ff_d/Disertacni_prace.pdf [2011-08-09].

PALIVODOVÁ, Eva. *Ochrana hranic a vytváření vnějšího nepřítele v Československu v letech 1948–1956*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2010.

SKLENÁŘ, Michal. *Dějiny farnosti v Ústí nad Orlicí 1945–1963 a děkan Václav Boštík v zápase a vyjednávání s komunistickým režimem v roli kněze a stavebníka*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Ústav hospodářských a sociálních dějin, 2012.

SKLENÁŘ, Michal. *Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie v Ústí nad Orlicí. Středoškolská odborná činnost 2006/2007*. Ústí nad Orlicí: 2007.

SKLENÁŘ, Michal. *Dřevěný kde stával kříž, dnes marné zření, není ho zde již. Dějiny farnosti v Ústí nad Orlicí 1945–1963 a děkan Václav Boštík v zápase a vyjednávání s komunistickým režimem v roli kněze a stavebníka*. Proseminární práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Ústav hospodářských a sociálních dějin, 2010.

SKLENÁŘ, Michal. *Tridentská reforma diecézního kléru a její vybrané vnější projevy. Kněžský oděv jako odraz požadavků kladených na diecézní kněžstvo po Tridentském koncilu*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2013.

SKLENÁŘ, Michal. *Vystavěl jste si, pane děkane, tím opraveným kostelem ústeckým pomník ten nejkrásnější. Stavební aktivity a další pastorační působení orlickoústeckého děkana Václava Boštíka ve druhé třetině 20. stol.* Středoškolská odborná činnost 2007/2008. Ústí nad Orlicí: 2008.

ŽENÍŠKOVÁ Magda: *Děkanský úřad Ústí nad Orlicí 1659 – 1950 (1969) Inventární studie archivního fondu*. Bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra historie. Olomouc: 2005

F. Sborníky

BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. 1. vydání. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita: Brno, 2009. Dostupné také z WWW <<http://www.komunistickepravo.cz> > [2014-01-22].

Brněnská diecéze 1777–2007. Historie a současnost. Sborník příspěvků ze symposia na Biskupském gymnáziu v Brně 10. 11. 2007. 1. vydání. Brno: Studio Arx, 2007.

GABRIEL, Karl – HORSTMANN Johannes – METTE Norbert. *Zukunftsfähigkeit der Theologie. Anstöße aus der Soziologie Franz-Xaver-Kaufmanns*. 1. Auflage. Paderborn: Bonifatius, 1999.

HANUŠ, Jaroslav – STRÍBRNÝ, Jan (edd.). *Stát a církev v roce 1950*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.

JAROŠOVÁ, Markéta (ed.). *Professori Josef Cibulka ad honorem. Sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14.1.2 2007. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia atrium vol. IX*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2009.

KAELBLE, Hartmut – KOCKA, Jürgen – ZWAHR, Hartmut (Hrsg.). *Sozialgeschichte der DDR*. 1. Auflage. Stuttgart: Klett-Cotta, 1994.

KRÁKORA, Pavel (ed.). *Pražské jaro 1968. Pokus o obnovu občanské společnosti*. 1. vydání. Praha: Epoque, 2008.

KALOUS, Jan – KOCIAN, Jiří (eds.). *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Ústav pro studium totalitních režimů.

KOL. *Vývoj textilního strojírenství v regionu Orlicka*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2003.

KUČERA, Zdeněk – KOŘALKA, Jiří – LÁŠEK, Jan (eds.). *Živý odkaz modernismu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference pořádané Huitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy v pražském Karolinu dne 29. listopadu 2002*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2003

KUBÍN, Petr. (ed.) *Brány pekelné ji nepřemohou. Kapitoly z pronásledování církvi v Československu kolem roku 1950*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2013.

MAREK, Pavel (ed.). *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

LIBOR, Jan (ed.). *České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století. Sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10.–12. září 1999*. Brno. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.

Sborník prací filozofické fakulty brněnské university. Řada historická (C), č. 52. Brno: Masarykova univerzita, 2006.

PARMA, Tomáš a kol. *Dal Bohemicum al Nepomuceno. La cultura ceca a la formazione sacerdotale in un contesto di scontri nazionalisti e di coesistenza*. 1. vydání. Roma – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

SATJUKOVÁ, Silke – GRIES, Rainer (Hg). *Unsere Feinde. Konstruktionen des Anderen im Sozialismus*. 1. Auflage. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2004.

SEDLÁČKOVÁ, Markéta. *Důvěra a demokracie*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, Sociologický ústav AV ČR, 2012.

SCHULZE, Winfried (Hg.). *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie. Eine Diskussion*. 1. Auflage. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1994.

SCHULZE WESSEL, Martin – ZÜCKERT, Martin (Hg.). *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tchechien im 20. Jahrhundert*. 1. Auflage. München: Oldenbourg, 2009.

SKLENÁŘ, Michal (ed.). *Náš pan děkan. Sborník k 50. výročí úmrtí děkana Václava Boštíka*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2013. Vydáno ve spolupráci s Římskokatolickou farností – děkanstvím Ústí nad Orlicí.

STORCHOVÁ, Lucie – HORSKÝ, Jan. *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Kristýna Kaiserová – Albis international, 2009.

RICHARDSON, John G. (ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. 1th edition New York Greenwood Press, 1986.

Vlastenectví, církve a společnost v proměnách 19. a 20. století. Příspěvky z konference konané na počest dvoustého výročí narození vlasteneckého kněze a regionálního historika Josefa Mnohoslava Roštlapila ze dne 15. září 2009 v Dobrušce. 1. vydání. Dobruška: Město Dobruška, 2009.

VLČEK, Vojtěch (ed.). *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel. Rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. 1. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu 1948–1989. Sborník příspěvků z konference pořádané Konferencí vyšších představených ženských řeholí v ČR a Českou křesťanskou akademií dne 1. října 2003 v kostele sv. Voršily v Praze*. 1. vydání Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2005.

G. Noviny, časopisy

Acta Apostolicae Sedis 41 (1949).

Acta curiae Reginae Gradecensis 5–7 (1945).

Antropowebzin 2 (2011).

Australian & New Zealand Journal of Sociology 18 (1982).

CEFRES N° 29f (2003).

Česko-slovenská ročenka 2007

Český časopis historický 3 (2001).

Dějiny, teorie, kritika 2 (2004), 1 (2007).

Filosofický časopis 4 (1972).

Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 11 (2010).

Getsemany (říjen 1999).

Historická sociologie 1 (2010).

Kuděj 1–2 (2005).

Nouveau Dialogue 11 (1975).

Nový život 4 (1959).

Ordinariátní list královéhradecké diecéze 38 (1934).

Revue církevního práva 3 (1998).

Rudé právo (19. února 1959)

Salve – revue pro teologii a duchovní život 3 (2008), 1 (2011), 2 (2012).

Securitas imperii 11 (2005).

Sociologický časopis č 4 (2001).

Studia theologica 1 (2009), 4 (2009).

Theologos 2 (2010).

Východočeské listy historické 26 (2009).

H. Internetové zdroje

<<http://antropologie.zcu.cz>>

<<http://aplikace.mvcr.cz>>

<<http://www.cefres.cz>>

<<http://ftp.aspi.cz>>

<<http://www.getsemany.cz>>

<<http://www.kardinal.cz> >

<<http://notes3.czso.cz>>

<<http://www.papalencyclicals.net>>

<<http://www.psp.cz>>

<<http://spcp.prf.cuni.cz>>

<<http://www.vatican.va>>

<<http://vychodoceskearchivy.cz> >

I. Jiné zdroje

DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. *Bratři Karamazovi*. 4. vydání. Praha: Academia, 2004.

Film režiséra a scénáristy Petra Zelenky *Karamazovi* (2008).

MEDEK, Ivan. *Děkuji, mám se výborně*. 1. vydání. Praha: Torst, 2005.

ŠTAIF, Jiří. *Úvod do hospodářských a sociálních dějin – přednáška in verbis dne 15. 4. 2013*.